

Nəzirməmməd Zöhrablı

**GÖZLƏR YOLDAN
YIĞILARMI...**
(Sənədli povest)

Bakı - 2019

RXK-32
AZ.2019
Seriya AV № 022049
A-049

Layihənin rəhbəri:
Nəzakət Məmmədova

Rəyçi:
“Bakı-xəbər” qəzetinin baş redaktoru
Aydın Quliyev

Redaktor:
Zülfüqar Şahsevənlı

Nəzirməmməd Zöhrablı, “Gözlər yoldan yığılarmı...” (sənədli povest), Respublika Xatirə Kitabı Redaksiyası, Bakı ş., 2019, 176 səh. + 24 səh. şəkil-dəftərçə.

Geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulmuş kitab Respublika Xatirə Kitabı Redaksiyasının “Şəhidlər ölməz, Vətən bölünməz” layihə-silsiləsindən növbəti nəşridir.

Jurnalist-publisist Nəzirməmməd Zöhrablının konkret faktlar, sənədlər və şəxsi axtarışları əsasında qələmə aldığı “Gözlər yoldan yığılarmı...” kitabında ermənilərin xalqımıza, tarixi torpaqlarımıza qarşı apardığı Qarabağ savaşında itkin düşmüş Xəqani Eyvaz oğlu Əkbərovun həyat yolundan, könüllü olaraq Vətənin müdafiəsinə yollanmasından, döyüşçü dostlarının, doğmalarının onun haqqında xatirələrindən bəhs olunur.

“Gözlər yoldan yığılarmı...” gələcək nəsillərə örnək olacaq vətənpərvər ruhlu ədəbi nümunədir.

© Respublika Xatirə Kitabı
Redaksiyası, 2019

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin Xatirə Kitabı Redaksiyası “Bakı-xəbər” qəzeti ilə birgə layihə əsasında «Şəhidlər ölməz, Vətən bölünməz» seriyasından bədii-publisistik kitabların nəşrini davam etdirir. Vətənimizin bütövlüyü, bölünməzliyi, müqəddəs torpaqlarımızın – doğma Qarabağımızın erməni işğalından azad edilməsi uğrunda şəhid olmuş övladlarımızın keçdiyi şərəfli ömür yolunu əks etdirən bu kitablar onların xatirəsini yaşadan, ucaldan ən gözəl abidədir.

Respublika Xatirə Kitabı Redaksiyasında nəşr olunan nəfis tərtibatlı, rəngli şəkillərlə, unudulmaz xatirələrlə süslənmiş bu kitabları tanınmış publisistlərimiz qələmə alırlar.

Ümid edirik ki, «Şəhidlər ölməz, Vətən bölünməz» seriyasından çap etdiyimiz kitablar hər bir məktəblinin, hər bir Azərbaycan gəncinin stolüstü kitabı olacaq. Redaksiyamız bu arzuya, bu ümidlə uzun, çox uzun bir səfərə çıxıb. Bu yol bizi yurdumuzun hər qarışında uyuyan şəhid oğullarımızın böyüyüb boya-başa çatdığı ünvanlara aparır.

Bu seriyadan nəşrə hazırladığımız növbəti kitabımız itkin-şəhid Xəqani Əkbərova həsr olunub.

*Nəzakət Məmmədova,
Respublika Xatirə Kitabı
Redaksiyasının baş redaktoru*

“Yetim bir haray var, gəzir dünyanı”

İllərdən sonra yazdığım ilk məktubdur bəlkə də bu. Əslində yer üzünün insanlarına ünvanlanmış “Gözlər yoldan yığılarmı...” haray dolu məktub-kitaba, onun müəllifi, istedadlı qələm dostum yazıçı-publisist Nəzirməmməd Zöhrablıya bir dost, vəfa borcumdu bu sətirlər.

Qarabağ uğrunda döyüşlərdə itkin düşmüş qəhrəman övladımız, cəsur kəşfiyyatçı Xəqani Əkbərovun keçdiyi şərəfli ömür yolundan söhbət açan bu kitab böyük zəhmətin, yazıçı, jurnalist axtarırlarının, ürək ağrısının, göz yaşlarının məhsuludur.

Redaktoru olduğum kitabın əlyazmasının hər səhifəsində mən bu hiss və həyəcanları duydum, yaşadım...

...Uşaq vaxtlarında əl şəkli çəkməyi xoşlayırdım. Qumralsaçı körpə bacım mürgüləyən kimi qırmızı rəngli karandaşımı onun balaca barmaqları arasında gəzdirir, bu “balaca əlləri” məktubla uzaq Sibirdə əsgərlikdə olan qardaşıma göndərirdim. Mənə elə gəlirdi ki, bu doğma balaca əllər o uzaq soyuq Sibirdə qardaşımı soyuqdan, şaxtadan, xətdən, bələdən qoruyacaq.

Əziz dostum Nəzirməmməd, sənə böyük əziyyətinin, zəhmətinin, axtarırlarının, yuxusuz gecələrinin toplusu olan bu əl boyda, ürək boyda kitabın istiliyini, hərarətini ilk duyduğum üçün ürəyimdən keçənləri sənə yazmağı lazım bildim. 45 illik redaktorluq təcrübəsi olan, yüzlərlə kitabın əzab-əziyyətini çəkmiş, redaktoru olmuş yaradıcı bir insana işıq üzü görəndə hər kitab doğma balası kimi əzizdi. Sənə bu kitabın da o sıradandı. Minaaxtaranlar kimi çəkdiyən əzab-əziyyəti kim bilməsə də, mən yaxşı bilirəm. 25 il bundan əvvəl Qarabağda – Ağdamda itkin düşmüş cəsur bir Azərbaycan oğlunun axtarırları yolunda göstərdiyən fədakarlıq, vətəndaşlıq borcu, ayrı-ayrı ünvanlara aparən çəkdiyən “yol xəritəsi” və yol-

larda keçirdiyin saatlar, günlər, həftələr, aylar nisgilli bir ömrün tarixçəsi olan monumental kitabın araya-ərsəyə gəlməsinə səbəb olub.

Orijinal başlıqlar, maraqlı keçidlər, dil və üslub gözəlliyi, bədii nümunələrdən ustalıqla istifadə, təkrarsız dialoqlar, müsahibələr sənin yazılarını əslində Vətən təəssübü çəkən hər bir kəsin oxuyacağı doğma kitaba çevirmişdir.

Söhbət etdiyən hər bir kəsin cızdığı, çəkdiyi, qabarıq verməyə çalışdığı Xəqani portretindəki mərdlik, vətənpərvərlik, doğmalığ, simsarlıq cizgiləridir. Bunu qardaşı Gündüzlə apardığın söhbətdən də aydın görmək olar. Xəqaniyə deyəndə ki, sən evin sonbeşiyisən, müharibəyə getməyə də bilərsən. Onda Xəqani dözə bilməyib cavab vermişdi: “Bəs kim getsin, ay qardaş? O qaçır, bu gizlənir, torpağımız da gedir əldən, namus, qeyrətimiz də... Mən başıma yaylıq-şal bağlayıb evdə otura bilmərəm axı”.

Xəqaninin bu sözləri mənə istiqlal nəğməkarı, qüdrətli şairimiz Xəlil Rza Ulutürkün: “Yox, mən susa bilməzdim” harayını, üsyanını xatırlatdı. Xəlil Rzaya “aradan çıx, gizlən” deyənlərə böyük şair görün necə cavab vermişdi:

*...Yox, mən susa bilməzdim yurdumun o halında,
Mən gizlənmə bilməzdim arvad-uşaq dalında.
Qaçqınların göz yaşı dağ çəkəndə yollara,
Südsüz qalan yavrular baş qoyanda qollara
Gəncəbasar, Sumqayıt cəhənnəmə dönəndə,
Nizaminin qəbrinə ölüm tozu sinəndə.
Sinəmdə odlanarkən neçə qəzəb kürəsi,
Bir ildırım doğanda qanımın hər qətrəsi
Vətənimə talanan, sümürülən görəndə,
Qısırlaşan torpağım qarşımda can verəndə
Ağzıqanlı canavar yalayiban dilini,
Gəlib lum-lum udanda Muğanımı, Milimi,
Arxadan bağlayanda cəsurların əlini,
Susa bilərdimmi mən?!*

Görünür Vətən dərđini öz dərđi bilən böyük insanların hamısı belədir. Təzəcə nişanlanmış bir oğlanın cəbhəyə könüllü olaraq getməsi, döyüşlərin ən qaynar nöqtəsinə can atması böyük vətənpərvərlik nümunəsi deyil, bəs nədir?!

Vətənin o ağır çağlarında övladlarını cəbhədən yayındıranlar, Rusiyaya, başqa ölkələrə göndərənler azmı oldu? Belə nadü-rüslərlə, nankorlarla müqayisədə Xəqani qəlbimizdə Savalan dağı qədər ucadı, əyilməzdi. Vətən belə qəhrəman, cəsur, qeyrətli oğulların çiyinlərindədir.

Əziz dostum Nəzirməmməd! Sən bu cür övladı dünyaya gətirən ananın obrazını bir neçə epizodda necə də ustalıqla cızmışan. Bu, görünür sənəin həm də analara olan böyük sevgin, ehtiramındır:

“Birdən görürdüm ki, qar yağıb. Evdəkiləri yuxuya verib düşürdüm həyətə. Deyirdim Xaqan qarda ölüb, görəsən necə ölüb?! Gedib xəlvətçə otururdum, uzanırdım qarın üstündə, girirdim qarın içinə. Deyirdim qoy mən də balam kimi ölüm, buzlayım, donum qalım burda. Qar elə bil bir az soyudurdu yangılarımı... Birdən fikirləşirdim ki, bəlkə heç ölməyib balam?! Evdəkilər duyuc düşürdülər. Gəlib məni ərki çatan danlaya-danlaya, öyüd-nəsihət verə-verə, ərki çatmayanlar dilə tutub birtəhər yerdən qaldırıb dartıb aparırdılar evə”.

Əziz qardaşım, Telli anayla – oddan-alovdan köynək geyinən, bala yangısıynan canını qoymağa yer tapmayan bir türk anasıyla olan söhbətlərinlə sən əslində hamımızın baş əydiyimiz bir ana heykəli, bir dərđ heykəli ucaltmışan. Mən o sətirləri oxuya-oxuya kövrəldim, gözlərim doldu. İlahi, ana ürəyi yer üzünün bütün dərđlərini maqnit kimi necə də özünə çəkirmiş. O da ola bala dərđi. Xəqani kimi oğulun dərđi. İtkin düşmüş balasının dərđindən canını qoymağa yer tapmayan, şəhərlə kənd arasındakı yollarda qalan, qəribə xəyallar quran bir ananın sarsıntılarını, tərəddüdlərini, iztirablarını görəndə çox sarsıldım. Bu, əslində sənəin yazıçı-publisist ustalığındı. Yadıma böyük Nazim Hikmətin dərđli misraları düşdü:

*Buludlar keçir,
Cənuba aparmayın məni
Ölmək istəmirəm,
Ölmək istəmirəm.
Şimala aparmayın məni,
Ölmək istəmirəm,
Ölmək istəmirəm.
Qərbə aparmayın məni.
Məni burda qoymayın,
Aparın bir yerə,
Ölmək istəmirəm,
Ölmək istəmirəm!*

Bəli, bu bizim analarımızdı. Ölümün özünü belə heyrətə gətirən, ölümün acığına qol götürüb oynayan, ölümün özünü öldürən analarımız! İlahi, 25 ildi oğul yolu gözləyən bir ananın dərini nərdəvəyə yükləsən, dözərdimi görəsən?! Çətin!

Əslində kitabda bacı-qardaşların hamısının Xəqani haqqında duyğu və düşüncələrinə yer verilib. Bu duyğuları, bu öygüləri, bu yalvarışları, uzaqdan gələn qaibanə səsə bənzər ahları, nalələri Xəqani eşitsəydi bəlkə də elə o dar qəfəslərin qoynundan quş olub uçardı.

Biz nədənsə doğmalarımızın qədrini-qiymətini onları itirəndə bilirik. Dərdimizin nə qədər böyük olduğunu duyub dərk edirik. Xəqaninin də itkin düşməsi, qeyb olması, 25 illik uzaqlardan belə doğmalarını, dostlarını yandırır-yaxması, cızdaqlarını çıxarması təbiidi. Biz insanıq, daş-divar deyilik axı. O da ola Vətənin məcnunu Xəqani kimi oğul. Təəssüf, min təəssüf, mamır basmış daş da göyərir, insansa yuvası dağılmış, küsüb getmiş qaranquşlar kimi bir də geri dönmür. Keşkə belə olmayaydı...

Bu kitab indi 50 yaşlı olan Xəqaninin iziylə lap nağıllardakı kimi dəmir çarıq geyinib yurdu başdan-başa dolanmaqdi, ümidlə, həyəcanla yol gözləməkdi.

Hər yolun başında, sonucunda qolları uzalı qalmış bir ana dayanıb. O analardan biri də Telli anadı. Oğlunun ölmədiyinə, gələcəyinə hələ də inanan ana!

Xəqaninin doğmalarının, əzizlərinin gözlərində hələ də ümid çırağının sönməməsinin bir səbəbkarı da bəlkə elə sənin “Gözlər yoldan yığılırmı...” kitabındı, Nəzirməmməd dostum! Sən bir ailənin yaşadığı dramı, faciəni bütövlükdə insanlığın faciəsi kimi göstərə bilmisən. Budur sənin ustalığın.

Saysız-hesabsız sorğulara, jurnalist təhqiqatlarına, axtarışlarına, həqiqəti üzə çıxarmaq yolunda çəkdiyən əzab-əziyyətlərə görünür nöqtə qoymağın vaxtı hələ çatmayıb. Axtarışlar davam edir. Belədə sən “Gözlər yoldan yığılırmı...” nida-sualına vaxt, zaman cavab verəcək. Verə biləcəkmisi?! Böyük Musa Yaqub: “Bu dünya ayrılıqdı, ayrılıq başdan-başa” demiş...

Tanrı Vətənimizi qorusun!

Zülfüqar ŞAHSEVƏNLİ

AXTARIŞLAR

Xəqaninin doğma yurdu Gəraybəyliyədir yolum

Bütün təbiətinin ecazkar koloriti, insanların yüksək bəşəri keyfiyyətləri ilə mənə doğmalaşan İsmayılıyadır yolum yenə. Bu dəfə bu yurdun itkin-şəhidinin axtarışına çıxmışam. Respublika Xatirə Kitabının layihəsi əsasında baş redaktor Nəzakət xanım Məmmədovanın bir qədər kövrək, bir qədər duyğusal təklifindən qaynaqlanır bu səfərim. Qarşıda mənə və oxucuları hansı yaşantılar gözləyir?! Tələsməyin. Sizi bir Vətən övladının kitab-dəftərə sığmayacaq taleyinin bəzi epizodları ilə tanış edəcəyəm. İtkin-şəhid Xəqani Eyvaz oğlu Əkbərovla ilgili, onlu-onsuz tale yolu, axtarışları ilə...

...Yollar insan taleyinin açarıdır. Yollar böyük mədəniyyətlərin yayılma trayektoriyasıdır. Yollar inkişafdır, bölgələrin, xalqların daxildə və xaricdə tanıtım rəmzləridi. Yollar həm də ölüm-itimdi, saysız-hesabsız faciələrin, olayların şəhadət carçısıdır. Yollar müqəddəsdir. Ancaq baxır hansı cığırını bəşər övladının üzünə açanda... Şəhidlik yolu da var bu dünyada. Baxmayaraq ki, sonucu ölümlüdü, amma müqəddəs yoldu bu. Amaldı həm də. Vətəni qorumaq istəyi, Vətən üçün ölmək səadəti. Burası dərddi həm də. Sən demə, bundan da betəri varmış. İtkinlik dərddi. Nə çəkilməklə bitər, nə sonucu görünər, nə yaraların qaysağını sağalmağa, nə anaların göz yaşlarını qurumağa qoyar, nə doğmaların itik axtarışlarını başa çatdırar. İnsan və itkin! Nə qədər qəribə, nə qədər ziddiyyətli səslənir. Əlbəttə ki, səbəbi müharibələr, ədavətlər, düşmənçiliklər olmasa.

...İsmayılıya bu dəfə məşhur Ağsu aşırımlarından keçib getməliydim. 14 km-lik yoldu Ağsu aşırımları. Bu rəqəmi yolboyu suallarımı cavablandırmağa o qədər də həvəsli olmayan sürücüdən dəqiqləşdirirəm. Sürücümüz bizi xəsisliklə məlumatlandırsa da,

sürəti artırıb yolu tezliklə başa vurmaqda da acizdi. Çünki Ağsu aşırımları bir-birinin ardınca duman-çənə bürünür, yol tez-tez görünməz olur, yenidən açılır, yenidən tutulur, lap axtarışına çıxdığım qəhrəmanım, itkin-şəhid Xəqaninin həyat tarixçəsi, həyat yolu kimi. Əgər azacıq da olsa düşüncələrimi Xəqani taleyinə köklənməkdən uzaqda tuta bilsəydim yəqin ki, dağlar boyu yayılan bu dumanı görəndə şair Nəbi Xəzrinin məşhur misraları ötəri də olsa yadıma düşəcək idi:

*Yağış yağar bağlar üstə,
Şamamalar tağlar üstə.
Duman gələr dağlar üstə
Yelkənini açar gedər.*

Amma bu ovqata düşə bilmirəm. Fikir-düşüncələrim sis-dumanın yelkənini dağlar üstündə açaraq yaratdığı misilsiz peyzajı dəyərləndirmək ovqatında deyil. Həmin şeirin başlanğıc bəndisə Qarabağ döyüşlərinə könüllü, öz istəyi, hətta bütün tərəddüdlüləri **VƏTƏN** kəlməsi ilə susduraraq getmiş, döyüşmüş və geri çəkilməyərək itkin düşmüş, arxasınca intəhasız xatirələr yığnağı, Vətən, yurd təəssübkeşi kimi şərəfli bir ad-san saxlamış Xəqaninin Vətən, namus sevgisi ilə çox harmonik səslənir:

*Kim sevməsə öz yurdunu
Bu dünyadan naçar gedər.
Nə eldə bir nişan qoyar,
Nə qəlbə nur saçar gedər.*

Dumansa öz təbii axarı ilə bu nahamar həyat yoluna bənzər başlanğıçlı səfərimizi addım-addım getməyə məcbur edir bizləri. Sürücü üçün bunun bir o qədər əhəmiyyəti olmasa da, yolboyu qarşımıza çıxan müşahidələr məndən ötrü nə qədər düşündürücü, nə qədər müqayisəedicidir. Bunu başa düşmək üçün Xəqani taleyinə hələ az-çox bələdçiliyimiz də yetərlidi. Onun başına nələr

gəldiyindən tam agah ola bilməsək də, bir Vətən oğlunun elə Vətənimiz yolunda özünü fəda edərək qurban getməsi bizdən ötrü nə qədər önəmli bir fakt, qürurverici yaşantıdır. Situasiyaların hansı kontekstdə davam etməsindən asılı olmayaraq.

Nəhayət, Ağsunun Bayraq meydanı deyilən ərazisinə çatırıq. Burada məni itkin-şəhidin qardaşı Qinyaz müəllim qarşılayır. Yolumuza davam edirik. Bu dəfə suallarına tərəddüdsüz cavab verən sürücü Qinyaz müəllimin maşını ilə. Onu da məlumat üçün qeyd edim ki, Qinyaz müəllimginin – Xəqaninin ata yurdu Gəraybəyli kəndi inzibati baxımdan İsmayilli rayonuna aid olsa da, coğrafi məkanına görə Ağsu şəhərinə daha yaxındır, bu şəhərin 15 kilometrliyində yerləşir, İsmayilli şəhərinə isə bu kənddən olan məsafə 45 km-dir. 15 km-lik məsafəni itkin-şəhidimizin qardaşı ilə tanışlıq xarakterli söhbətlər aparıram. İllərlə qardaş itkisi yaşamış, qardaşının saysız-hesabsız axtarışlarına çıxmış, araşdırmalar aparmış Qinyazın çöhrəsindəki nisgili bu dünyada hələ heç kimdə görməmişəm. Əslində, faciə də, onun ağrı-acısı da tamamilə fərqli bir prizmanı sərgiləyir. O, mənimlə kifayət qədər sakit tərzdə danışmağa cəhdlər edir, amma bütün bunlar cəhd səviyyəsində də tamamlanır. Çünki mümkünsüzdü itkin qardaşın haqqında danışarkən emosiyaların baş qaldırmaması. Bunu anlayıram. Amma ondan daha çox şey öyrənməyə məcburam. Bunu işim, eyni zamanda eşitdiyim Xəqani taleyindən dolayı azərbaycançılıq hisslərim mənə diktə eləyir. Əslində mən də emosionalam bu tükürpərdici olaya yanaşmada. Başqa necə ola bilərəm ki!..

Gəlin itkin-şəhidimizi yaxından tanıyaq

Qısa tanıtım: Xəqani Eyvaz oğlu Əkbərov 1968-ci il yanvar ayının 25-də İsmayilli rayonunun Gəraybəyli kəndində doğulub. İsmayilli rayon Gəraybəyli kənd orta məktəbini bitirib. Hərbi xidmətə gedərəkən Bakı şəhərinin Sabunçu rayonunda yaşayıb. 1990-cı ildə Azərbaycan Neft-Kimya İnstitutunun Neft-mexanika fakültəsinin axşam

şöbəsinə qəbul olunub. Təhsil ala-ala Sabunçudakı Yusif Qasimov adına Bakı Maşınqayırma zavodunda çilingər işləyib. III kursda oxuyarkən, 1993-cü il noyabr ayının 10-da könüllü olaraq öz ərizəsi ilə Qarabağa gedib. Hərbçi olub. Cəbhədə Sabunçu batalyonunun tərkibində Ağdam rayonu ərazisində ermənilərə qarşı döyüşlərdə iştirak edib. Kəşfiyyatçı olub. 25-28 dekabr 1993-cü ildə Ağdamın Boyahmədli kəndi istiqamətində gedən döyüşlərdə erməni silahlı birləşmələrinə qarşı həyata keçirilən hərbi əməliyyatlar zamanı naməlum şəraitdə itkin düşüb. Əkbərov Xəqani Eyvaz oğlunun sonrakı taleyi barədə məlumat yoxdur.

Bu məlumatların bir hissəsini onun doğmalarından, bir hissəsini isə Respublika Xatirə Kitabının Xüsusi buraxılışının azərbaycanca hissəsinin 246-cı, ingiliscə hissəsinin 556-cı səhifəsində qeyd edilən rəsmi məlumatlardan ala bilirəm. Vəssalam. İtkin-şəhidin barəsində 25 ildir aparılan araşdırmaların nəticəsi hələ ki, ancaq bu rəsmi məlumatlardan ibarətdir. Yerdə qalan bütün bilgiləri əldə etmək üçün bu yola çıxmışıq. Bəs doğmalar, tanışlar, kənd əhalisi, döyüş yoldaşları nə bilir Xəqani haqqında?! Onun uşaqlığından tutmuş bugünkü qeyri-müəyyən tale yoluna qədər hər şeyə mümkün qədər işıq salmağa çalışacağıq. Qarşınızdakı bu kitab sizlərə Qarabağ savaşındakı vətənpərvərlik hissələrindən də danışacaq, cəbhədə əsgərlərimizin yaşam tərzindən də, döyüşlərə qatılan oğullarımızın hələ təcrübə görməmiş üzərlərinə götürdükleri qat-qat ağır missiyalardan da, itkin doğmalarının yaşadıkları iztirablardan da. Burda qəhrəmanlıq nümunələrini də çözəcəyik, milli-mənəvi, azərbaycançılıq dəyərlərimizə hörmət nişanələrini də...

... Bu da dağlar diyarı kimi tanınan İsmayılının nisbətən aran hissəsində yerləşən Gəraybəyli kəndi. Azərbaycan kəndlərinin indiki boy artımında elə də böyük kənd deyil. 150 təsərrüfatdan ibarətdi. 700 nəfər əhalisi var. Onların da bir qismi iş-güc ardınca düşüb şəhərlərdə yaşayırlar. Əksər kəndlərimizdə olduğu kimi. Söhbətimiz əsnasında bəlli olur ki, Qinyaz müəllim bu kəndlə daha üç kəndin bazasında birləşdirilərək yaradılmış kənd bələdiyyəsinin sədridir. Həm rayon rəhbərliyi, həm kənd camaatı ona, özəlliklə

Əkbərovlar ailəsinə böyük etimad göstərirlər. Onlar da imkan düşdükcə kənd camaatının dadına yetirlər. Ancaq Qinyaz müəllim tək-tək təşəbbüslərdən daha çox kənd miqyasında nisbətən böyük, həm də ümumun xeyirli gələcəyinə hesablanan layihələrin gerçəkləşdirilməsinin tərəfdarıdır. Kənd camaatının vəsaiti hesabına tikilən yeni məktəb binası da bu layihələrdən biridir. Təbii ki, söhbət kənddə yeganə təhsil ocağı, bizim qəhrəmanımız Xəqani Əkbərovun da məzunu olduğu Gəraybəyli kənd orta məktəbindən gedir. Yolumuzu öncə burdan salmağı təklif edirəm. Təbii ki, məktəb kontingentinin həmkəndliləri itkin-şəhidimizə və ümumən Qarabağ savaşına münasibətini öyrənmək niyyəti ilə.

Xəqani taleyində “25” izləri

Nədənsə unudulmaz şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin hələ orta məktəb illərindən əzbərlədiyim, həm yüksək dəyərlərimizə söykənən məzmunu, həm də formaca axıcılığı baxımından indiyədək sətirbəsətir yaddaşımda kilidlənmiş “İllər” şeirini xatırlamalı oldum bu yerdə:

*İllər ləng keçmədi, hər anda illər
Min insan ömründən kam aldı keçdi.
Bir də baxıb gördüm otuz yaşım var,
İllər saçlarıma dən saldı keçdi.*

Etiraf edənlər də olar, gizlədənlər də. Yaşımızın üstünə yaş gəldikcə, dünyamızın istər müsbət, istərsə də mənfi çalarlı inkişaf dinamikasına rəğmən hər birimiz tez-tez zamanı dayandırmaq, nostalji hisslərə qapılaraq dünənimizi təkrarlamaq, hətta bəzən onu indiki yaşımız və düşüncəmizlə daha düzgün axara yönəltmək istəyirik. Mümkünsüz olan bu təbəddülatları yaşamaq bəzən ruhumuza sığal çəkir, bəzən ovqatımızı bir qədər də təlx edir. Bu xatirətlər sırasında məktəbimiz, parta yoldaşlarımız, sevimli müəllimlərimizlə ilgili elə məqamlar yaddaşımızı silkələyir ki... Gəraybəyli məktəbində həyatını Vətən yolunda sipər etmiş Xəqaninin həmin nostalji hisslərinin siluetini cizmaq istəyirəm. Əlbəttə, onun da bu xatirələrə dalmağa haqqı var deyə...

Məktəblə birlikdə bütövlükdə bu kəndin Xəqanisiz günlərinin yaşı 25-i adlayır. Qəribədir ki, Xəqani özü də 25 yaşında yoxa çıxıb. Mən də daxil olmaqla onun haqqında bu kitabı ərəsəyə gətirmək istəyənlərin yadına düşməsi də Xəqaninin itkinlik tarixinin 25-ci ilə yetişdiyi günlərə təsadüf edib. Onun doğulduğu tarix də yanvar ayının 25-idir. Elə itkin düşdüyü tarix də 25 dekabr 1993-cü il təqvimini ilə bağlıdır. Ata ocağında yolunu gözləyən bəylik kostyumu da düz 25 yaşına çatıb. Bu 25-lər itkin-şəhidimizin həyatında xüsusi bir simvolika kimi sanki izləyir onu. Nə olaydı, elə bu 25 illik həsrətin

sonunda da tapılıydı Xəqani, anası Telli xalanın, bütün doğmaların, dostların bu əsrin dördüdə biri boyda iztirablarına son qoyulayıdı. Qoca tarix axı çox belə möcüzələr yaradıb, UCA YARADAN çox belə sirlərin üstünü açıb... insanlıq, bəşər, nümunələr, görklər naminə...

25 illik zaman məsafəsi tarix üçün böyük rəqəm olmasa da, bir insan həyatı üçün sizlərə o qədər də kiçik görünməsin, əziz oxucular! Bu illər ərzində sözün birbaşa və məcazi mənalarında nə qədər çaylar axıb-durulub, nə qədər çəmənliklər, nə qədər bataqlıqlar yaranıb, nə qədər insan övladı dünyasını dəyişib, nə qədər körpə doğulub boya-başa çatıb, sərhədlər, “hədlər” dəyişib. “Bir igidin ömrü” qədər zamanları dəyişdirən 25 ildə xeyli sayda müəllimlərimizi, yaşlılarımızı itirmişik. Gəraybəyli məktəbində də Xəqaninin əlindən tutub ona yazıb-oxumaq, elm öyrədən müəllimlərindən yalnız coğrafiya müəlliməsi Kamilə xanım İsayevanı tapa bilirəm. İndi sizləri onun xatirələri ilə baş-başa buraxacağam. Çox çətindi müəlliməyə keçmiş şagirdi, həmçinin Gəraybəyli kəndinin yeganə itkini və artıq məhkəmə qərarı ilə təsdiqlənmiş yeganə şəhidi barədə danışmaq. Xeyli köks ötürdükdən sonra onunla söhbətimə körpü sala bilirəm. Əvvəlcə ona imkan yaradıram ki, tam sərbəstləşib ürəyini boşaltsın (bu, jurnalistikanın qızıl qaydalarından biridir – N.Z.). Hələ bilmir ki, mən bu vətənpərvər oğulun hamıdan fərqlənən cəhətlərinin axtarışı sorağıyla burdayam:

– Mən Xəqaniyə coğrafiya, indiki yanaşmada texnologiya, bir də rəsmxət dərslərini tədris etmişəm. Onu necə xatırlayıram: çalışqan, dərslər əlaçısı, nizam-intizamlı, ədəbli, yaşlılarından seçilən şagird kimi. Mən məktəbə müəllim gəldiyim ilk illərdə dördüncü sinifdə oxuyurdu. Bax, indi məktəbimizin müəllimi olan Rafiq müəllimlə birlikdə oxuyurdular, parta yoldaşı və əmioğlu idilər. Tələbəlik illərində də Xəqani həm oxumaq, həm də işləməyi ilə çalışqanlığını, zəhmətsevərliyini davam etdirirdi. O, ailə üzvlərinə maddi baxımdan əziyyət verməmək, əksinə kömək olmaq məqsədilə Bakıda həm işləyir, həm də ali təhsil alırdı.

Müəlliməni qəfil suallarım ilə daha dərindən xatırlamalara məcbur edirəm. Başqa yolum yoxdu. Sizə o qədər də asan gəlməsin. Gör aradan nə qədər illər keçib?! Xatırladığımız adam, onun xüsusiyyətlərinin göz önündə olduğu çağlardan bizi nə qədər zaman məsafəsi ayırır?! Kamilə müəllimə danışdıqca onun özəl xüsusiyyətlərini bir-bir nəql etməyə başlayır. Məlum olur ki, şagird yoldaşlarından, yaşadlarından bir çox cəhətlərinə görə fərqlənib Xəqani. Xüsusilə onun duymaq, anlamaq və nəyisə mütləq reallaşdırmaq məharəti güclü olub müəllimənin sözlərinə görə. Müəllimə ondan məktəbə yadigar qalmış əl işlərindən də bizə nümunələr göstərdi. Xəqaninin neft sahəsində çertyojçuluqla bağlı ixtisası seçməyinin səbəblərini təxmin edə bildik söhbətimiz zamanı:

– Təbiət təsvirini çəkəndə bu doğma dağlarımızın gözəlliyini özünəməxsus çalarlarla çox orijinal yaradırdı. Əl işlərindən nümunələri tapdıqca onu şagirdlərimə nümayiş etdirirəm. Paneldən kiçik fiqurlar kəsib düzəldirdi. Eyni zamanda əl qabiliyyəti yaxşı olduğuna görə onun çertyoj duyumu da yüksək səviyyədə idi. Elə bu minvalla da daha çox çertyojçuluqla bağlı olan neft mexaniki ixtisasını seçdi. Əl işlərindən bəzilərini tapdıqca Qinyaz müəllimin qızlarına vermişəm ki, aparıb əmilərinin yadigarı kimi saxlasınlar. Onda həm Allahın bəxş etdiyi yaraşılıq xarici görkəm, həm ədəb-ərkan, həm də qeyd etdiyim kimi istedad var idi. Baxmayaraq ki, illər keçib, bu qədər ağrı-acı yaşanıb, indi də xatırlayanda gözlərim önündə yaxşı mənada yaddaqalan şagirdlərdən biri kimi canlanır.

Yurd yerlərimizə həssas şagird...

Əslində onu yaddaqalan edən elə bu yüksək mədəniyyəti, fərqi qabiliyyəti və fitri istedadıdır. Bu əlamətlər bizdən ötrü eşitdiklərimiz əsasında yaranan xəyali təsəvvürlərdir. Amma bunlar müəllimənin diqqətində spesifik, təkrarsız bir əlamətlərlə yaşayır. Bizdən fərqli olaraq, o, həm də canlı şahiddir axı yazdıqlarıma.

Müəlliməni danışdıra – yaddaşını tam oyatmağa nail olmuşam, deməli. Firsəti əldən vermək olmaz. Bu anda itkin-şəhidimizin vətənpərvərliyə münasibəti ilə maraqlanıram. Axı, öz ərizəsi ilə qanlı döyüş meydanını seçən azərbaycanlı oğlunu vətənpərvərlik anlamında düşünüb-araşdırmamaq sadəcə insafsızlıq olardı. Məqamındaca Xəqaninin hələ məktəbli çağında VƏTƏN anlayışına münasibətinin konturlarını müxtəlif sorğu-suallarım ilə soruşuram. Kamilə müəllimə azacıq düşünəndən sonra məqsədimi tam anlayaraq xatırladığı ən ülvəi məqamlarla davam eləyir. Onun sərbəst və nizamlı, pafos və ritorikadan kənar, aşağı tonlu söhbəti danışdıqlarında səmimi olduğunun göstəricisidir:

– Xəqaninin vətənpərvərliyi indi bütün tanıyanlara, xatırlayanlara bəllidir. Ancaq mən ondakı bu ali hissləri elə coğrafiyamıza ilıq münasibətindən hiss etməyə başlamışdım. Bu, özünü onun kontur xəritələri çəkməsində, vətənimizin ayrı-ayrı bölgələri, iqtisadi zonalar, siyasi coğrafiyamız barədə necə həssaslıqla məlumatlar almasında, bu istiqamətdə dərs tədrisi müstəvisində necə axtarışlar aparmasında hələ şagird yaşlarından göstərirdi. Hətta mən onun dəfələrlə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı zaman-zaman yürütdüyü düşmənçilik münasibətləri ilə də maraqlandığının, bu aspektdə suallar verdiyinin də şahidi olmuşdum. Düzdü, o dövrdə bizim tədrisimizdə geniş və təfəsilatlı şəkildə bu barədə danışılmırdı, amma müəyyən ziyalı kəsimi bunu bilirdi, yeni yaranan nəsillərdən maraqlananlar da onlardan yeri düşdükcə öyrənirdilər. Belə daxilən narahatçılıq keçirənlərdən biri də, sən demə, gələcəyin döyüşçüsü olacaq vətənpərvər şagirdimiz Xəqani idi. Mən özüm də yeri düşdükcə şagirdlərimi vahid Azərbaycan, xalqımızın bölünə-bölünə itirdiyi qədim torpaqlarımız, yurd yerlərimiz barədə məlumatlandırırdım. Cənubi Azərbaycan, Ermənistan ərazisi kimi adlandırılan Qərbi Azərbaycan, Dəmirqapı Dərbənd, Borçalı və s. barədə onların suallarını daim cavablandırırdım. Ancaq bildiyiniz kimi, bunlar mütəmadi xarakterli ola bilməzdi, çünki bizim proqramlaşdırılmış konkret təhsil siyasətimiz var idi.

Kamilə müəllimə ilə söhbətimizin bu məqamında hələ uşaqlıq illərimizdən, məktəblərimizdə öyrədilməsə də, Cənubi Azərbaycanla bağlı hansısa məlumatı eşidəndə, ya radioda Anadolu türkcəsində bir şərqi, İraq türkmənlərinin türkülərini dinləyəndə, Dəmirqapı Dərbənd, Qarayazı sözlərini oxuyub-eşidəndə qəlbimizdə bir nisgilin, eyni zamanda nisgillə yanaşı bir hərarətin baş qaldırdığını xatırladım. Bəlkə də hamıda bu hisslər olmayıb, bəlkə də hamıda var, hər halda, bunları bizə, tutalım, SSRİ tarixi kimi zorla tədris etməmişdilər ki... hələ bir çox məqamlarda yasaqlamışdılar da. Bəs bu hərarətin yaranmasına vəsilə olan nə idi görəsən, təhtəlşüürmü?!

Bu əsnada müəllimənin də cavabı maraqlı oldu. Daha doğrusu, o, bu duyğuları məhz təhtəlşüürün, şüüraltı yaşayan fəlsəfi anlayışın idarə etməsi fikri ilə razılaşaraq qəhrəmanımızın da bu əlamətləri daşdığına misal gətirdi və söhbətimizə Uca Yaradana səslənməklə son verdi:

– İndi də Xəqani barədə düşünəndə Allahıma yalvarıram ki, belə bir vicdanlı, qeyrətli, gərəkli, vətənpərvər balamız əgər sağdırsa, yolunu açıq elə, İlahi!

– **Amin!**

Xəqani dağ-dərədə gizlənməyi seçmədi...

Xəqaniyə dərs deyərkən gənc, indi isə məktəbin ən qocaman pedaqoqu Kamilə müəllimə ilə sağollaşıb Gəraybəyli məktəbində yaradılmış müxtəlif məzmunlu guşələrlə tanış oluram. Bu guşələrdən biri də məktəbin məzunu itkin-şəhidin adına açılıb. Suallarımı ilkin olaraq Qinyaz müəllim cavablandırır. Söyləyir ki, bu guşəni o hazırlatdırıb: “Gördüyünüz bu mərmərdən olan şəklini düzəltdirib guşəni açmışam. Guşənin qarşısındakı şüşəli stolu qoz ağacından düzəltdirmişəm. Stolun içində şüşə altında Xəqaninin bütün sənədlərinin surətini toplamışam. Çünki bu məktəbdə oxuyub. Qoy məktəbin şagirdləri də baxıb tanış olsunlar. Bu guşə onlara həm

Xəqaninin kimliyindən danışır, həm də torpaqlarımıza qarşı aparılan ədalətsiz müharibədən soraq verir. Şagirdlər hər gün, eləcə də əlamətdar və ya ümumhüzn günlərində mütləq bu guşə ilə maraqlanırlar”.

Şübhəsiz ki, Qinyaz müəllimin hədəflədiyi arqument bu əyalətdə məktəblilərin diqqətinin Qarabağ savaşına və Xəqaninin taleyinə yönəldilməsində çox əhəmiyyətli rol oynayır. Kənddə yaşayıb-çalışan pedaqoji kollektiv və əhali də uşaqların bu xüsusda tərbiyə olunmasında maraqlı olmalıdır. Təbii ki, Azərbaycanımızın daha etibarlı əllərə tapşırılacaq gələcəyinə töhfə vermək niyyətilə. Qinyaz Əkbərov onu da deyir ki, məktəb yenidən tikilərkən camaat istəyib ki, buraya Gəraybəylinin yeganə itkini olan Xəqaninin adını versinlər: “O zaman bu mümkün olmadı. Çünki onda hələ şəhidlik statusunu almamışdıq. İndi isə bunun nə dərəcədə mümkün olub-olmadığını dəqiq deyə bilmərəm. Ancaq 2002-ci ildə şəhidlik statusunu alandan sonra İsmayılıdakı Şəhidlər xiyabanında şəklini vurdurmuşuq. Oradakı Şəhidlər lövhəsinə adını yazıb şəklini həkk etdilər”.

Yaxın gələcəkdə Xəqaninin xatirəsinin əbədiləşdirilməsi ilə bağlı planlaşdırılan bəzi addımlar haqqında yeri düşdükcə məlumat verəcəm. İndi isə məktəbdəki söhbətlərimizi davam etdirək. Xəqaninin oxuduğu məktəbdə onun haqqında məktəblilərə necə bilgiler verilməsi ilə maraqlanıram. Qinyaz müəllim deyir ki, əvvəllər Xəqaninin doğum günləri ərəfəsində məktəb kollektivini, şagirdləri toplayıb onlara Xəqani barəsində danışmışlar: “Kəndin məscidi olmasa da, camaat qəbiristanlıqda yığılırdı həmin günlərdə, biz də Xəqani barədə məlumatları, eləcə də onun axtarışları ilə bağlı nə yenilik olsa danışırıdıq. İndiyədək adına bir yer və ya məzarı olmadığına görə bu tipli tədbirləri keçirməkdə çətinliklər yaşanır”.

Söhbətimizə məktəbin direktoru Şaiq Müslümov müdaxilə eləyir bu anda. Söyləyir ki, Azərbaycanın ümumhüzn günlərində bu missiyanı davam etdirir məktəb kollektivi. O, uşaqlıq illərindən

yaxşı bələd olduğu Xəqaninin Qarabağ döyüşlərinə könüllü qatıldığından da fəxrlə söz açır: “Bilirsiz, o zamanları hamımız yaşamışığı, görmüşük. Xəqani kimi könüllü olaraq müharibəyə tək-tək adamlar gedirdi. Belə nümunələr təqdir edilməlidir. Bu dağlardərələr qaçıb gizlənənlərlə dolu olurdu. Xəqani bunu edə bilməzdimi?! Əlbəttə edərdi. Lakin o, ürəyinin hökmü ilə döyüş yolunu seçdiyindən onu heç kim bu yoldan döndərə bilmədi. O vaxt yaşananlar baxımından yanaşsaq, Xəqaninin getməməyə bütün imkanları var idi. Amma onu nə imkanlar, nə də mane olmaq istəyənlərin təkidli tələbləri bu yoldan döndərə bilmədi. Bu yolu seçdi və getdi... Təsəvvür edin ki, ən kiçik qardaş böyük qardaşların dediyinə məhəl qoymayıb döyüşlərə yollandı. Onun belə – yaxşı mənada tərsliyi vardı. Həm də dözümlü, möhkəm bədənli, fiziki baxımdan çox güclü oğlan idi”.

Sonra məktəbin Sevil adlı şagirdini dinləyirəm. Sevil Xəqaninin Qarabağ döyüşlərində itkin düşdüyünü söyləyir. Bu qızcığaz üzünü görmədiyi, yalnız haqqında eşitdiyi Xəqaninin vətənpərvər obrazını xarakterizə edir. Onun itkinliyindən heyifsilənərək belə bir oğulun tək-cə Gəraybəyliyə, İsmayılıya deyil, bütün Azərbaycana faydalı ola biləcəyini, ancaq düşmənlərimizin buna imkan vermədiyindən təəssüfləndiyini söyləyir. Həmçinin tarixləri də yaddaşına həkk etdiyindən onun savadlı, zəhmətkeş bir gənc olduğunu, 25 dekabr 1993-cü ildə Ağdam bölgəsində itkin düşdüyünü deyir. Söyləyir ki, bunları valideynlərindən və məktəbdən öyrənib: “Bütün kənd Xəqani barəsində ancaq yaxşı xatirələr danışır. Üstəlik həmin dövrdə onun bir çoxlarından fərqli olaraq döyüşə öz istəyi, öz razılığı ilə getməsi bütün kəndimiz üçün başucalığı, indi kitablardan öyrəndiyimiz vətənpərvərlik hisslərinin təbliğatında isə bir örnəkdir”.

“Ölmək asan, yaşamaq əzablı” olanda

Qarabağ savaşı zəmanəmizin böyük dəyişikliklərə gedən məqamlarda, dövlətimizin hələ tam bərkiməmiş çağlarında başımızın üstünü kəsdirmişdi. Bizdən asılı olmadan başlayan müharibə alovuna qatılmaqsa vətəndaşlıq borcumuz idi. Torpaqlarımız işğal olunurdu, yurd yerlərimiz viran qoyulurdu, vətənimiz parçalanırdı, namus-qeyrətimiz tapdaqlar altına düşürdü. O torpaqlarımız, o yurd yerlərimiz ki, onları babalarımız göz bəbəyi kimi qoruyub bizə əmanət vermişdilər. O zaman qələmə aldığım “Yanmış Qarabağ” adlı publisistik qeydlərimdə bu barədə təfsilatlı məlumatlar vermişdim. Həmin yazıdan bir hissəni bu məqamda xatırlamaq, sizlərin də nəzər-diqqətinə çatdırmaq istəyirəm: “Ermənilər kəndlərimizi yandırırılar. Bu kəndlər babalarımızın bizə əmanətidir. Ermənilər əmanətlərimizi yandırırılar. Qalalarımızı yandırırılar. Əsrlərlə düşmən qarşısında sipər olan qalalarımızı. Qəbiristanlıqlarımızı yandırırılar. Qeyrətli babalarımızın uyuduğu məzarlıqlarımızı... Hərəsinin arxasında bir tarixi gercəklik, əbədiyaşar missiya var bu daş kitabələrin...

...Bu daş kitabələrin harayına, çığırtısına səs verən yoxdur. Amma bu harayı seyr edənlərimizin sayı milyonlardır... Biz hələ də nədənsə umidimizi itirmirik. Bilmirəm, bu umidsizlik qorxaqlığımızdanmı irəli gəlir, ya başqa səbəb var, amma deyirlər ki, Qarabağ torpaqlarında uyuyan, indi məzarı üstündə tonqal qalanan babalarımız belə qorxaq olmayıblar...”

Qeydlərimin başqa bir hissəsində ermənilərin işğal altında saxladıkları torpaqlarımızda sahipsiz qalmış biçənəkləri odladıqlarından söhbət açmışdım. Buna səbəb bizimkilərin həmin od-alovun işğal altında olmayan ərazilərə keçəcəyindən ehtiyatlanıb keşikçi dəstələri yaratmaları olmuşdu: “Bizimkilər ermənilərin tarixi yurd yerlərimizdə qaladıqları tonqalların, törətdikləri yanğınların işğal altında olmayan ərazilərimizə adlayacağından ehtiyatlanırlar.

Hətta bunun qarşısını almaq üçün keşikçi dəstələri də təşkil ediblər. Bəs işğal altında yandırılanlar?! Görəsən, cəbhə xəttindən o tayda yanan doğrudanmı artıq VƏTƏN deyil?!”

Xəqani döyüslərə qatılanda heç bir öyüd-nəsihətə məhəl qoymayıb. Onun doğmaları ilə söhbət-müsahibələri sizlərə təqdim etdikcə siz də bunun şahidlərinə çevriləcəksiniz. Amma bir suala bəri başdan hamılıqla cavab axtarmağımızı istərdim. Vətəni, namus-qeyrəti qorumaqçün icazə alınması, icazə umulması, icazə düşünülməsi nə qədər caizdi? Müqayisə bir qədər qüsurlu görünse də deyim. Bir dəfə Azərbaycan jurnalistlərinin ağsaqqalı, professor Şirməmməd Hüseynovun dərində ondan soruşduq ki, Allahın lütf etdiyi sərvətlər Şərqdə, ilkin elmi-ədəbi intibahlar Şərqdə, qədim tarixi abidələr, böyük fikir, düşüncə adamları Şərqdə, bəs nədən Şərq zamanla Qərb sivilizasiyasına uduzdu, şərqililər Qərb elminin, Qərb icadlarının, Qərb kəşflərinin arxasınca baxa-baxa tamamilə onlardan asılı duruma düşmüş kimi göründülər və işıqlı gələcəklərə doğru nicat yolunu Qərbdə axtarmaqla öz işlərini bitmiş hesab etdilər. Professor cavab olaraq öncə söylədi ki, birinci səbəb o dediyiniz sərvətlərin Şərq dünyasında daha rahatlıqla tapılmasındadır. İkinci səbəbsə Qərbdən fərqli olaraq Şərq dünyasında oğulun hər hansı bir addımı atmazdan öncə atadan icazə gözləməsindədir. Axı inkişafdan danışırınsınızsa, həyatın dinamikasına görə oğul atanı təkrarlamaqla yerində durub saya bilməz. Oğul atadan bir addım önə çıxmalıdır ki, elmi də, həyatı da, dövləti də, xalqı da irəliyə apara bilsin.

Xəqaninin heç kimdən icazə gözləmədən döyüş meydanını seçməsi bu istəkdə və bu ürəkli oğulların azlıqda qalsa da, hələ tükənmədiyinin göstəricisidir ölkəmizdə. Qarşıdakı yazılarımızda onun erməniyə əsir düşmüş döyüş yoldaşını qoyub geriye qayıtmaması faktını oxuyanda, sizlər də necə bir azərbaycanlı oğulu barədə danışdığının daha çox fərqudə olacaqsınız. İndi isə Xəqaninin seçdiyi tale yoluna çox uyğun, şair Nüsrət Kəsəmənlinin aşağıdakı misraları ilə yazımızı davam etdirək:

*Oynamaq olmazdı çiçəklə, güllə,
Onu ana vətən haraylayırdı.*

*Cəbhədə birinə tuşlanan güllə
Arxada bir nəslə yaralayır.*

*Tələlər beləcə söndü onda,
Güllələr həyatın təzadı idi...
Dil deyil, əsəblər dinirdi onda
Ölməyə nə vardı, çətin deyildi
Yaşamaq dünyanın əzabı idi.*

Fikir verirsinizmi, nə qədər həmahəng səslənir Xəqani taleyi ilə. “Ölməyin asan, yaşamağın əzab olduğu” həmin dövrdə əsl azərbaycanlı oğlunun döyüş meydanını seçməkdən başqa yolu qalır-dımı, sizcə?! Bəs “cəbhədə birinə tuşlanan güllə” arxada nə boyda izlər buraxdı?! Xəqaninin doğmalarıyla görüşlərimi hissə-hissə təqdim edəcəyəm sizlərə. Əvvəlcə onun axtarışları barədə tamamilə üst-üstə düşməyən fikirlərə diqqət yetirin. Pərakəndə, xaotik müharibənin elə nizamsız şəkildə toplanılmış sübut-dəlilləri əsgərin itkin düşdüyü döyüşdəki rolu, yeri və itkin düşmə şəraiti barədə müfəssəl məlumatlar almağımızı da çətinləşdirir. Halbuki döyüşdə əsgərin bütün davranışlarına qədər hər şey ölçülüb-biçilməli, onun öləcəyi təqdirdə belə hansı nüansların gözlənilməsi birbəbir qabaqcadan planlaşdırılmalıdır. Bunlar həm sahibinə lazımı məlumatların verilməsi, həm də əsgərin həyatına və nəşinə sayğının göstərilməsi tələbləridir. Bunlar həm də vətənpərvərlik tərbiyəsinin təbliği üçün çox önəmli faktorlardır...

Sonuncu səfər

Xəqaninin axtarışlarına ilk çıxan qardaşı Qinyaz Əkbərov olur. O da bir qədər gecikib bu axtarışlara. Xəqaniyə söz veribmiş ki, dekabr ayının 25-də gəlib ona icazə alacaq və aparıb Yeni il bayramını keçirənə qədər Gəraybəyli kəndində ata ocağında saxlayacaq. Lakin iş elə gətirir ki, Qinyaz ayın 25-də yox, 28-də gəlib çıxır

Xəqaninin də təmsil olunduğu Sabunçu batalyonunun dislokasiya yeri – Ağdamın Güllücə kəndinə. Burda məktəbdə yerləşirmiş batalyon... amma gəlin əvvəlcə Xəqaninin ailəsi ilə tanış olaq Qinyaz müəllimin vasitəsilə:

– Ailədə bir bacı, dörd qardaş olmuşuq. Böyüyümüz qız olub. Sonbeşiksə Xəqani. 1968-ci il yanvar ayının 25-də anadan olmuşdu. Ötən yanvarın 25-də onun 50 yaşı tamam oldu. 2011-ci ildə atam Eyvaz bu dərdə dözməyib ürəyi nisgilli dünyasını dəyişdi. Anam da kənddə dözə bilmədi, qardaşım Gündüz də, köçdülər Bakıya. Gündüz həyatını – yaşayışını orda qurdu, müəllim işləyir, anam da qardaşım Elçinin evində yaşayır. Burda ata evimiz boş qalıb. Hər-dən anam gəlir, bir-iki gün qalır, hövüllənir, dözməyib təzədən qa-yıdır geri.

– *Xəqaninin Qarabağa getməsi necə baş vermişdi?*

– Xəqani indiki Neft-Kimya Akademiyasının üçüncü kursunda təhsil alırdı. Axşam şöbəsində oxuyurdu, oxuya-oxuya da Sabunçudakı Yusif Qasimov adına Bakı Maşınqayırma zavodunda işləyirdi. Özü könüllü ərizə yazıb döyüşə getdi. Qarabağa yollanmasından çoxumuz lap gec xəbər tutduq. Onu döyüşlərin qızgın vaxtı birbaşa cəbhəyə aparmışdılar. Bircə ay Hacı Zeynalabdin Tağıyev qə-səbəsindəki hərbi hissədə təlim keçib. O dövrdə əksəriyyəti belə səfər-bər edirdilər. Xəqani isə könüllü ərizə verib döyüşə gedənlərdən idi. Mən özüm o qədər getmişəm həmin zamanlarda cəbhə bölgəsinə. Bir gündə İsmayılıya altı meyit gətirilib, onun xəbərini mən gətirmişəm.

– *Son dəfə nə zaman görüşmüşdünüz Xəqani ilə?*

– Həmin il dekabrın 17-də gəlmişdi. Bölük komandiri və əsgər yoldaşı ilə üç nəfər gəlmişdilər. O zaman mən burda sovxoz direktoru işləyirdim. Yeyib-içəndən sonra yoldaşları getdilər Bakıya. Xəqani isə iki gecə – ayın 19-na qədər qaldı evdə. Dedim gözlə yoldaşların da gəlsin. Dedi yox, onlar birbaşa gedəcəklər, mən də burdan gedirəm cəbhəyə. Sözü düzü, mən ona dedim ki, getmə. Çünki özüm gedib həmin Güllücə kəndini görmüşdüm. Dinc əhalini çıxarmışdılar, kənddə heç kim yox idi. Orda qalanlar da bunların iş yol-

daşları – Yusif Qasimov adına Bakı Maşınqayırma zavodunun işçiləri – Sabunçu batalyonu idi. Zavod öz hesabına məktəb binasına çarpayılar yerləşdirmişdi. Artıq döyüşçü olan zavod işçiləri burda yatırdılar. Çətin şəraitdə. Məktəbin həyətinəki idman meydançasında məşq edirdilər. O gördüyüm şəraitsizliyə görə təkidlə dedim ki, qardaş, gəl sən getmə. Dedi yox, bu mümkün deyil. Üstəlik də, biz yoldaşlığa söz vermişik ki, geri çəkilən bizdən deyil, yəni azərbaycanlı, müsəlman deyil. Nə isə məcbur oldum, bunu mindirdim dostum Qurbanın maşınına, özüm də onunla bərabər getdik Ağdama. Yağışlı bir gün idi. Getdik gördük bunların yoldaşları hamısı Güllücədədi. Yemək-içmək aparmışdıq maşınla. Elə orda stol açdılar. Birlikdə yemək yedik. Axşamüstü saat 4-5 radələrində mən sağollaşıb qayıdıb gəldim. Ancaq söz vermişdim ki, ayın 25-də gəlib səni apararam, Yeni ili birlikdə qeyd edərək, sonra yenə gətirərəm. İşlə əlaqədar mən ayın 25-i ora gedə bilmədim, amma üç gün sonra – ayın 28-i getdim. Getdim gördüm Güllücədə məktəbdə heç kim yoxdu döyüşçülərdən...

– *Amma kənd, evlər dağıdılmayıb...*

– Hə, kənd yerindəydi. Həyəət-bacalar, tikililər dururdu. Bəzi həyətlərdə tək-tək adamlar var idi. Qonşu Qərvənd və Suma kəndlərindən keçib gedirdin ora. Bir nəfər yaralı əsgər var idi. Yaralı olduğuna görə döyüşə aparmamışdılar, qalib əsgərlərin əşyalarının keşiyini çəkirdi. Ondan soruşdum hardadı döyüşçülər, cavab verdi ki, döyüş mövqelərindədirlər. Soruşdum mövqelər harda yerləşir? Dedi ki, bu kəndin ərazisi xeyli böyükdü. Təxminən 10 km məsafədə gölün yaxınlığında yerləşir mövqelərimiz. Dedim gedək ora. Dedi, mən gedə bilmərəm buraları sahibsiz qoyub, bu gördüyün yol ancaq ora gedir, başqa heç bir yerə getmir. Uzun sözün qıssası, gedib çıxdım ora. Gördüm bura adamlarla doludu. Sən demə, hamısı ayın 25-də giriblər döyüşə, 27-si, 28-i qayıdıblar geriyyə. Mən orda Xəqani ilə gəlib Bakıya gedən naxçıvanlı Sabir adında oğlanı gördüm. O da Bakıdan elə həmin gün gəlib çıxıb. Gecikməyinin səbəbi isə Bakıda siqaret alan zaman alverçini döyməsi səbəbindən

tutulması olub. Belə ki, alverçi oğlan ona siqareti baha qiymətə təklif edəndə Sabir dözməyib, deyib biz orda düşmən qabağında dayanmışıq, siz isə burda möhtəklik edib siqareti də bizə belə baha satırsınız. Bu sözdən sonra sözləri çəpləşib və o, siqaret satanı döyüb. Komendaturaya şikayət-filan. Ona görə də onu 10 gün müddətinə qaupvaxta salmaqla həbs edibmişlər. Onun taleyində bu hadisə bir rol oynayıb bəlkə də. Deyir axı bəzən “yanlış da bir naxışdı”. Bu oğlan da avtomat, qumbara ilə silahlanmış, tam döyüşçü formasında idi. Nə isə. Dedilər komandir də yaralanıb. Sabirdən soruşdum komandiri əvəz eləyən kimdi? Məlum oldu ki, əslən Şəmkir rayonundan olan Qasım adlı oğlandı. Əlqərəz, Qasımı tapdım soruşdum ki, hardadı Xəqani. Əvvəlcə dedi buralardadı, gələcək. Dedim necə yəni buralardadı?! Yoxdu axı! Dedi görmüşük, buralardadı, gələcək. Bu zaman ordakı döyüşçülərdən biri məni tanıyıb yaxınlaşdı və dedi ki, Xəqani gedib “boy”a, gəlməyib. Axı necə olub ki, gəlməyib?! Cavab verdi ki, dünəndən yoxdu, tapa bilmirik, itkin düşüb...

Könüllü döyüşçü – inadkar kəşfiyyatçı

... Bu xəbəri eşitmək qardaş üçün nə qədər ağırdı... Qinyaz özünü ələ ala bilməyib Qasımın üstünə atılır. Onları sakitləşdirməyə çalışır əsgərlər. Ancaq Qinyazı sakitləşdirən əsgərlərin araçılıq istəyindən çox, Qasımın hönkürməyi olur. O da Qasıma qoşulub haray çəkir. Nə faydası... Sonra Qasım nəql edir ki, Xəqani Bakının Ramana qəsəbəsindən olduğu deyilən Fərhad adlı döyüşçü ilə batalyonun kəşfiyyat xidmətini yerinə yetirirmiş. Amma bu dəfə onlardan kəşfiyyata getməmək tələb olunub. Hətta Xəqaniyə sən nişanlısan və qolundan da yaralanmışsan (bu zaman Xəqaninin qolu yaralanmış və o, hərbi səhra qaydalarına uyğun olaraq öz maykasını cırıb qolunu sarıyılmış – N.Z.) dediyini bildirən Qasımın sözlərinə görə, onlar buna məhəl qoymayıb öz missiyalarını davam etdirməkdə ısrarlı olublar və düşmənin mövqe nöqtələrini dəqiqləşdirmək üçün kəşfiyyata yollanıblar. Daha doğrusu, Ukrayna vətəndaşı, burda xidmətdə olan mayor Zelenko soyadlı briqada

komandirləri bu iki kəşfiyyatçıını Tərtərdən Ağdamın Boyəhmədli (rəsmiyyətdə bu kəndin adı Bəyəhmədli kimi qeyd olunub – N.Z.) kəndinə gələn su kanalındakı döyüşçün çox əhəmiyyəti olan körpünü mühafizə etməyə göndərüb (Sonrakı araşdırmalarımızdan bəlli olacaq ki, bu Xəqaninin son döyüşü və itkin düşmə şəraiti ilə bağlı ortaya çıxmış versiyalardan yalnız biridi – N.Z.). Əmr belə olub ki, ermənilər körpünü keçməyə cəhd edərlərsə, körpünü partlatsınlar (“Torpaq, dəniz, od, səma” filmindəki məlum epizodu xatırladım bunu eşidəndə – N.Z.). Zelenko da Qinyazla söhbəti zamanı təsdiq edir ki, Xəqaninin yaralı olması səbəbindən onun bu kəşfiyyata getməsinə qarşı çıxıbmış. Lakin deyilənlər bir nəticə vermədikdən sonra Zelenko hər iki kəşfiyyatçıya uğur diləmək məcburiyyətində qalır və onlara kifayət qədər hərbi sursat verilməsini əmr edir. Nəhayət, Fərhadla Xəqani kəşfiyyata gedib Boyəhmədli kəndindəki çaxır zavodunun ərazisinə çatırlar. Orada nə baş verirsə, bu iki əsgər elə həmin yerdən də yoxa çıxırlar...

Qinyaz:

– Şahidlərin dediklərinə görə, batalyonun digər döyüşçüləri həmin zavodun ərazisində mühasirəyə düşürlər. Deməli, ermənilər qəfildən gizləndikləri şərab çənlərinin içindən çıxıb bunları mühasirəyə salırlar. Tələbləri də belə olur ki, bircə mayoru (söhbət ukraynalı mayor, briqada komandiri Volodya Zelenkodan gedir – N.Z.) bizə verin, hamınızı azad edirik. Mayor da əsgərlərə toxunulmaması şərt ilə ermənilərin bu tələbilə razılaşıb. Amma əsgərlər bu tələbin qəti əleyhinə çıxaraq mayora təslim olmağa icazə vermirlər. Xeyli atışma gedir nəticədə. Təsəvvür edin ki, mayorun diz qapağını güllə ilə tamamilə dağıtmışdılar. Nəhayət, çətinliklə də olsa, bizimkilər bu mühasirədən çıxıb çıxmışdılar. Qasım dedi ki, həmin körpünün altına baxdıq, orda heç kim yox idi, körpü də faktiki partlamamışdı. Ona görə onların hansı vəziyyətdə itkin düşdüklərini dəqiqləşdirə bilmədik. Bəlkə də bizi mühasirəyə alan ermənilər artıq onları bu döyüşdək əsir götürmüşdülər və ya başqa bir şəraitdə onları tutmuşdular, bax, bütün bunlar barədə heç bir dəqiq məlumat yoxdur.

Bunlar Qasımın o zaman söylədikləri və ya Qinyazın hövlnak vəziyyətdə yaddaşında qalanlardı. Gələcək yazılarda Qasımın özünü də danışdıranda həmin döyüşün mənzərəsi və Xəqaninin başına gələnlərlə bağlı daha fərqli nüanslarla tanış olacaqsınız. Ümidlənməcəksiz də bir az. Mənim kimi...

Xəqaninin sonrakı taleyi, axtarışlar, nəticəsiz nəticələr... Şəhid-itkinimizin axtarışları barədə danışır qardaşı Qinyaz müəllim. Dinləyirəm, qeydlərimi aparıram. Əslində qeydləri çatdırı da bilməzdim. Fiziki, daha çox mənəvi baxımdan acizəm bunları qeyd etməyə. Yaxşı ki, diktofon, soyuqqanlı bu aparat mənim əvəzsiz köməkçimə çevrilir. Qinyazın bu gün də bitməyən axtarışları o zaman aşağıdakı ardıcılıqla davam edir:

– Sonra gəldim heç olmasa arayış alım, rəsmən təsdiqləsinlər 190 sayılı hərbi hissədən ki, bu əsgər nə zaman, hansı şəraitdə yoxa çıxıb. Bunu almaq belə xeyli vaxt apardı. Bir də 1994-cü il fevral ayının 12-də bizə arayış verdilər ki, 190 sayılı hərbi hissənin sırası əsgəri Əkbərov Xəqani Eyvaz oğlu 28.12.1993-cü il tarixində Ağdam rayonunun Boyəhmədli kəndi istiqamətində gedən döyüşlərdə itkin düşüb.

Mənə Xəqaninin o dövrdə kəşfiyyatçı olmasının səbəbləri maraqlı və qəribə göründü. Axı kəşfiyyatçılıq üçün iki ən vacib amil var ki, onların heç birinin parametrinə Xəqani uyğun gəlmirdi. Təbii ki, bunlardan biri düşmənin (burada erməninin – *red.*) dilini bilmək, ikincisi döyüşlər gedən ərazilərə bələd olmaq nüansları idi (Xəqaninin komandiri olmuş Qasım Həsənovla söhbətimizdə bu suallara nisbətən də olsa cavab tapacağıq – **N.Z.**). İkinciyə bəlkə də zamanla sahiblənmək olardı. Amma bunun üçün də o ərazi ilə tanış olmağa Xəqaninin vaxtı və imkanı olmayıb axı... Qinyaz müəllim söyləyir ki, təbii bu amillər var, lakin orada döyüşən əsgərlərin əksəriyyəti ayrı-ayrı bölgələrdən idi. Necə olmuşdusa, Xəqanigili də kəşfiyyat üçün ayrılmışdılar və artıq onlar bir neçə dəfə bu funksiyanı uğurla yerinə yetirmişdilər. O, erməni dilini təbii ki, bilmirdi, ancaq rus dilini bilirdi.

Xəqaninin axtarışlarında ziddiyyətli məlumatlar

“Əhməd adlı əsir dedi ki, 3 gün qabaq bir yerdə idik...”

Qinyaz müəllimlə söhbətimizin davamını yeri gəldikcə təqdim edəcəyik. Xəqaninin axtarışları, eyni hadisələrdə, eyni yerlərdə qarşılaşdığımız fərqli, nisbətən fərqli, müxtəlif, bəzən hətta biri digərini təkzib edəcək məqamları sizlərə daha yaxından anlatmaqdan ötrü axtarışların da müxtəlif istiqamətlərini diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. Çox istərdim ki, elə bu yazılar vasitəsilə Xəqani ilə bağlı hər hansı məlumata sahib olan keçmiş döyüşçülər, keçmiş əsirlər, istənilən şəxs bizimlə əlaqəyə girsin. Onların da bizi məlumatlandırması həm faktları zənginləşdirər, həm də bu müəmmalı taleyə aydınlıq gətirilməsində yardımçımız olar.

Xəqaninin digər qardaşı, hazırda Bakının Dədə Qorqud yaşayış məskəninin sakini Elçin Əkbərovun evinə yollandım. Burada başda 25 illik oğul itkisinin iztirablarını canında-qanında, iliyində gəzdirən Telli xala olmaqla, Xəqaninin doğmalarının bir qismi ilə də görüşə bildim. Onlarla söhbətim dəyirmi masa xarakteri olsa da, hadisələrə ardıcılıqla aydınlıq gətirmək məqsədilə bu söhbətlərin müəyyən frazalarını ayrı-ayrı çalarlara bölməyə məcburam. Elçin müəllimlə söhbətimi ona görə bu arada sizlərə çatdırmağa tələsirəm ki, o da Xəqaninin axtarışlarına bir neçə gün fərqi ilə elə Ağdamın Güllücə kəndindən başlayıb, o da Qinyaz kimi Xəqaninin döyüşdüyü hərbi hissədə olub, o da Xəqani ilə döyüş yoldaşlarının əhatəsində görüşüb, o da itkin qardaşının axtarışlarına çıxıb. Xəqaninin itkin düşdüyü döyüş meydanında nələrin baş verdiyini isə komandiri Qasım Həsənov vasitəsilə sizlərə nəql edəcəyik.

Hələlik itkin əsgərin – itkin qardaşın axtarışları ilə davam edək. Elçinin də bu hərbi hissəyə bağlılığını özündə ehtiva edən faktlara kiçik ekskurs etdikdən sonra axtarışlarla bağlı onun da başına gələnlərin şahidi olacaqsınız. Artıq bildiyimiz kimi, Xəqani Bakıda qardaşı Elçinin direktor müavini olduğu zavodda işləyirdi, müvəqqəti olaraq onun evində yaşayırdı. Ona görə Elçin Xəqaninin rayondakılardan gizlədib, könüllü ərizə yazaraq cəbhəyə getməsi anının da bilavasitə şahididir:

– Xəqani 1993-cü il noyabrın 15-i günü gəlib dedi ki, gedirəm cəbhəyə. Mən onu burdan yola saldım getdi. Bakının Qala qəsəbəsinə dəki hərbi hissədə yığışmışdılar.

– Xəqani axı son gedişində Gəraybəylidən – kənddən gedib cəbhəyə?

– Yox, mən lap birinci gedişini deyirəm. Dekabrın 10-da işə əlaqədar olaraq mən getdim onun yanına. Bizim zavodun orda hərbi texnikaları vardı. Həmin texnikalarda problemlər yaranmışdı. Hərbi hissə isə “Sabunçu batalyonu” adlanırdı, döyüşçülərin əksəriyyəti də bizim zavodun işçiləri idi. Mən də Sabunçu rayonundakı Yusif Qasimov adına Bakı Maşınqayırma zavodunda direktor müavini işləyirdim deyə, nümayəndə kimi gəldim Ağdama, harda ki batalyon dislokasiya olunmuşdu. Texnikanın təmiri üçün Bakıdan ustalar, çilingərlər götürüb getmişdim hərbi hissəyə. Daha dəqiqi, tanketkalarımız var idi orda, bu tanketkaları hərbiçilərin ərzağını daşımaq üçün bron götürmüşdük. Ayın 12-də təmir briqadası ilə həmin yerdə olduq. Güllücədə. Gördüm Xəqani yoxdu hərbi hissədə. Komandirləri Zelenkonun yanına getdim. Onlar bilmirdi ki, mənim qardaşım burda vuruşur. Sadəcə nümayəndə heyətinin bir üzvü kimi məni qəbul elədi. Biz, dediyim kimi, həm təmir işləri görürdük orda, həm də hər gedişimizdə yardım aparırdıq hərbiçilərə. Orda artıq dedim ki, qardaşım da burda vuruşur, adı-familiyası Xəqani Əkbərovdu. Dedi hə, onlar dünəndən gediblər kəşfiyyətə, gəlməyiblər. Dalıca adamlar göndərmişəm, ancaq heç kəs dəqiq bir məlumat gətirə bilməyib. Təşviş keçirdim, şübhəsiz. Amma ney-

ləmək olardı?! Mən də onlarla bərabər gözlədim. Gecə saat 12-də, təxminən bir sutka yarımından sonra gəldilər. İki nəfər idilər. Bir nəfər Sabunçudan olan əsgər yoldaşı ilə (Bu zaman yanımızda oturan Xəqaninin anası Telli xala eşitdikləri əsasında xatırladır ki, söhbət Fərhadan gedir. Elçin müəllim Fərhadı tanıdığını, ancaq həmin əsgərin Fərhad deyil, erməni dilini təmiz bilən bir başqası olduğunu söyləyir – N.Z.) kəşfiyyata yollanıbmışlar.

Kəşfiyyat yorğunçuluğundan sonra...

Burda söhbət Xəqaninin gedib salamat qayıtdığı başqa bir kəşfiyyat əməliyyatından gedir. Onunla o zaman kəşfiyyata getmiş əsgərsə Fərhad deyil, özgəsi imiş. Hətta Elçin onun Xəqani ilə birgə çəkilməmiş fotosunu da mənə göstərdi. Həmin əsgər erməni dilində təmiz danışa bilirmiş. Sonradan dəqiqləşdiririk ki, bu döyüşçü Yerevanda doğulmuş mərhum Hüseyin imiş.

Belə məqamlarla bağlı diqqətli olun, əziz oxucular! İndi özünüz də görürsünüz ki, mənim kəşfiyyatçılıqla ilgili şübhələrim heç də yersiz deyilməmiş. Bu sualımı yazılarım boyu bir neçə dəfə təkrarlasam da, bunu qeyri-peşəkarlıq kimi qəbul edib usanmayın, narahat olmayın, o yalnız həqiqətləri daha dərinədən üzə çıxarmaq istəyimin nəticəsində müxtəlif ünvanlara eyni məzmununda müraciət etməyimə məcburən yaranır (Hələ gələcəkdə biləcəksiniz ki, batalyon bütövlükdə kəşfiyyat batalyonu imiş – N.Z.). Elçini də bu aspektdə danışdırıram:

– **Bax elə məni də bu məqam daha çox narahat edir. Xəqanini kəşfiyyatçı edə biləcək bir ciddi səbəb yox idi axı. O, nə bu ərazilərə bələd idi, nə erməni dilini bilirdi, nə də buradakı əsgərliyinin zamanı elə çox deyildi ki, artıq bir peşəkar kəşfiyyatçı kimi yetişsin...**

– Elə onun üstünə gəlirəm mən də. Mənim bildiyim qədər o sabunçulu oğlanın erməni dilini bilməsi səbəb olub Xəqanigili ona qoşub kəşfiyyata göndərmələrinə.

– Olar. Yaxşı, gəlib nə danışdılar kəşfiyyatdan?

– Dedilər ki, görüblər ərazidə bir tank var, 12 nəfər də erməni əsgəri. İstəyiblər gəlib tez xəbər versinlər, amma hiss ediblər ki, geri qayıdanda ermənilər onları görə bilərlər. Xəqani danışdı ki, məcbur olub gecəni orda qaldıq. Ərzağımız da “suxoy payok” şəklində var idi. Alatoran vaxtı çıxmaq istəyəndə gördük çoxaldılar. Çıxmağımız çətinləşdi. Görə bilərdilər bizi. Hava tam açılanda gördük ki, 50 nəfərə yaxın erməni var. Sürünə-sürünə gəlib düşdük Qarabağ kanalı deyilən yerə. İstədik burdan gəlib xəbər verək vəziyyəti, ancaq qayıdanda 4 nəfər erməni ilə üzbəüz çıxdıq. Ara məsafəmiz də təxminən 30-40 metr. Bu zaman yanımdakı əsgər onlarla erməni dilində danışdı, başlarını aldatmaq üçün dedi ki, biz bu tərəfə gedirik-filan, nə isə razılaşdılar ki, hərəməz bir tərəfə gedək, bu minvalla biz öz hərbi hissəmizə gəlib çıxma bildik. Komandir Zelenko bu məlumatları alandan sonra əmr verdi ki, hücum edib tankı da, əsgərləri də götürsünlər. Burada da belə qayda var idi: döyüşə girməyə hazırlaşan əsgərlər sənədlərini əsgər yoldaşlarına verərdilər, üstlərində saxlamazdılar və sənədlərin üstündə ayrıca kağıza müəyyən yazılar yazardılar ki, işdi birdən sağ qayıtmasalar bunu ailə üzvlərinə çatdırsınlar. Xəqani də mən orda olduğuma görə sənədlərini mənə verdi. Təzədən gecə saat 12-dən sonra bunlar getdilər. Yorğun olduqlarına görə Zelenko o əsgərlə Xəqanini aparmaq istəmədi. Dedi bir gün istirahət edin. Amma özləri təkid etdilər ki, biz yeri dəqiq bildiyimizə görə getməliyik. Yoxsa birdən azarsınız. Gecə saat 1-in yarısıydı mənim şahidliyimlə bu söhbətlər aparılırdı. Nəhayət 30 nəfər əsgər “Ural” maşınlarına doluşub getdilər. Saat dörd tamamda qayıtdılar. Gəlib dedilər ki, artıq erməni tanklarının sayı 4-ə, əsgərlərinin sayı isə 150-yə çatdırılıb orda, dislokasiyanı da dəyişiblər. Ona görə də bizim bu qüvvə ilə ora girməyə gücümüz yoxdu.

– Nə vaxta qədər siz orda qaldınız?

– Üç gün qaldıq orda. Texnikanı təmir edib təhvil verdik. Ayırılıb gələndə xahiş elədim ki, qardaşımı bir-iki günlük məzuniyyətə

buraxsınlar. Rəsmi şəkildə icazə verdilər, onu da götürüb gəldim kəndə. Gecə saat 10 tamamda çatdıq ata evinə. Hətta mən ona yanvara qədər icazə almışdım ki, Yeni ili də evdə qalsın. Evdə də dedim yanvarın 2-3-nə qədər icazə almışam, qoy qalsın kənddə.

– **Qinyaz müəllim deyir, qalmadı, getdi. Məcbur oldum dedim onda gəlib səni Yeni ilə gətirərəm...**

– Hə, gəlirəm o söhbətə. Mən Bakıya gələndən sonra evdə dava-dalaş salıb ki, mənim yoldaşlarım qalıb orda, mən düzgün iş görmədim, əlqərəz, gedirəm hərbi hissəyə.

– **Axı o gələndə tək olmayıb. Əsgər yoldaşları ilə gəlib. Onlar gəlib Gəraybəylidə birlikdə yemək də yeyiblər mənə...**

– Düzdü, amma biz yeyib-içəndən sonra o biri əsgərlər mənimlə gəldilər Bakıya. Onlar çox idilər. Daha iki ailə də var idi onların içində. Mülki əhali idi, döyüşən oğullarına baş çəkməyə gəlmişdilər, yemək-filan gətirmişdilər. Onları da mən öz xidməti maşınımla gətirdim Bakıya. İki kişi idi, iki qadın, iki də uşaqları.

– **Sabir də səninlə gəldi Bakıya?**

Bu anda yenə Telli xalanın səsi gəlir: “Yox bala, Sabir qaldı bizdə. Sabir sonra getdi” (Söhbətimiz əsnasında yenə də Sabirin Bakıda gəlib siqaretsatanla dava saldığını, bu səbəbdən komendaturaya düşərək döyüş bölgəsinə gecikdiyini, nəticədə Xəqaninin itdiyi həmin döyüşdə iştirak etmədiyini xatırlayırıq qarşılıqlı anlaşmamızla – N.Z.).

Elçin yenidən davam edir:

– Mənim gəlişimdən üç gün sonra deyib mən getməliyəm. Beləcə qayıdıb döyüş bölgəsinə. Qinyaz da deyib ki, onda get, gəlib səni Yeni il bayramına gətirərəm. Ayın 28-də də gedib tapmayıb. Mənimsə yalnız dekabrın 31-i günü xəbərim olub ki, Xəqani itkin düşüb. Çünki o zaman telefon yox idi, əlaqə yox idi, mən də elə bilirdim o, bayrama görə qalıb, kənddədi. Hətta belə tezliklə qayıdıb cəbhəyə getməyindən də xəbərim yox idi. Çünki ona rəsmi qaydada icazə almışdım. Əgər qalmış olsaydı, yəqin heç bunlar da başımıza gəlməyəcəkdi...

...Biz də xəbərsiz-filansız Yeni ilə hazırlaşmışıq. Gecə saat 12 radələrində birdən dayım gəldi bizə, soruşdu ki, bəs Xaqan sizdədi? Dedim mən Xaqanı kənddə qoyub gəlmişəm. Dedi bəs, hal-qəziyyə belə-belə, deyirlər Xaqan yoxdu. Bədənim istiləndi. Durdum gecə ilə getdim Sabunçu batalyonundan tanıdığım əsgərlərin evlərinə. Bir-ikisindən soruşdum, dedilər bəs hərbi hissə darmadağın olub, qaçan qaçıb, yaralanan yaralanıb, ölənlər ölüb, heç kəsdən də xəbər yoxdu. Zelenko da əmr verdi ki, çəkilin geriyyə.

...Səhəri – ayın 1-i günü hardasa saat 18.00 radələrində mən artıq oldum Güllücədə. Orda məni dediyim kimi yaxşı tanıyırdılar. Mütəmadi olaraq yardım aparırdım, texnikaya nəzarət edirdim.

– **Həm də batalyonun əsgərləri üçün kazarma kimi kəndin məktəbini götürmüşdünüz deyirlər...**

– Hə, məktəbi götürmüşdük. Çarpayılar-filan. Müəyyən şərait yaratmışdıq batalyon üçün. Yemək-içməkləri də öz qaydasında. Sobaları var idi. Qaz yox idi, amma odunla yandırırıdılar. Məktəbin həyətində məşq edirdilər. Çox da pis deyildi şəraitləri. Komandirlərin otaqları ayrı, əsgərlərin otaqları ayrı idi.

– **Burda maraqlı bir məqam da var. Xəqani həmin son döyüşdə artıq siz deyən yoldaşı ilə yox, Fərhad deyilən əsgərlə olub kəşfiyyatda...**

– Düzdü. Buna həmin əsgərin o zaman yaralanması səbəb olub. Amma ümumiyyətlə kəşfiyyat işlərinə Fərhad da daxil olmaqla bunların 3-nü ayırmışdılar.

– **Siz kimi görə bildiniz o ərazidə?**

– Mən Zelenkonu gördüm. Dedi, mən onlara dedim ki, gedin Qarabağ kanalının üstündə körpü var, o körpünü nəzarətdə saxlayın. Görsəniz ki, tanklar körpüdən keçir, o zaman tankları vurun. Hərəsində də bir qranatamyot var idi tank vurmaq üçün, bir avtomat, bir də qumbara. Ancaq onlar mənim sözümə baxmadılar. Fərhadla ikisindən gedir söhbət. Fərhadı da tanıyırdım. Ata-anası yox idi. Ancaq əmisi oğlu var idi, onu tanıyıram. Onlar da xeyli axtarıdılar. Fərhadan da indiyə qədər bir xəbər-ətər yoxdu.

– **Silah-sursatları çox olub üstlərində mənim Qinyaz müəllim-dən aldığım məlumatla görə. Ancaq Xəqaninin qolu yaralı olduğuna**

görə Zelenko onun kəşfiyyata getməyinə razı olmayıb. Digər komandirləri – Qasım isə bununla yanaşı, bizim mental dəyərlərimizlə yanaşaraq ona nişanlı olduğunu da xatırladı, amma bütün deyilənlər Xəqanini bu yoldan döndərə bilməyib...

– Ola bilər. Ancaq əsgərlər də dediyim kimi, məni tanıyırdılar. Onlar da komandirlərinin dediklərini təsdiqlədilər. Dedilər, Xəqani təkidlə kəşfiyyata getdi. Zelenko dedi ki, onun gedisinə mane ola bilmədiyimi yəqinləşdirəndən sonra məcburən Qarabağ kanalındakı körpünün nəzarətinə göndərdim ki, birdən erməni tankları biz tərəfə keçmək istəsə, o körpünü partlatsınlar. Dedi ki, onun bu əmrini də yerinə yetiriblər, yəni həmin körpünü partladılar.

Körpü partladılıbmı?!

Ziddiyyətli məlumatları tuta bilərsinizmi? Bir qardaşa həmin körpünün partladıldığını, bir qardaşa isə körpünün yerində qaldığını bildiriblər. İtkinlərini soraqlayan qardaşları sakitləşdirmək, sadəcə olaraq məlumat xətinə məlumatlandırmaq məqsədiləmi bu fərqli fikirləri bildiriblər, yoxsa elə pərakəndə qaydada müharibə aparmanın məntiqsiz nəticəsidir bütün bunlar, demək çətindi. Ancaq əsas odur ki, ürəkləri açmayan fakt faktlığında qalır. Ən böyük və acınacaqlı fakt – Xəqaninin itkinliyi, şəhidliyi, yoxluğu, hələ ki, nəticəsiz axtarışlardı. İrəlində sizi onun komandiri ilə də görüşdürəcəyəm...

– Qərribə burasıdır ki, Qinyaza verilən məlumatlarda nə o körpünün partladıldığı, nə orada tank vurulduğu, nə də o ərazidə sonradan bir adama rast gəlinməyi söylənilib. Bu fərqli məlumatlar bir qədər dolaşıqlıq yaradır...

– Vallah, mən komandir Zelenkonun sözlərini sizə çatdırıram. Hansı fikir daha dəqiqdir, onu Allah bilər. Biz bu söhbəti danışdığımız zaman artıq hərbi hissə o ərazidən 6-7 kilometr aralanmışdı. Daha oralara yaxın düşmək mümkün deyildi. Mən oralara o qədər gedib-gəlmişdim ki, ərazini əzbər tanıyırdım. İndi hərbi hissə gəlib Qarabağ kanalının aşağısında bir təpənin arxasında dislokasiya

olunmuşdu. Orda tanklarımız, BTR-lərimiz, zenit qurğularımız, toplarımız var idi. Bağın içində bütün texnikanı döyüşə hazır vəziyyətdə düzmüşdülər. Uşaqlar da məni tanıdıqlarından heç nəyi gizləmədilər. Təpənin arxasında, daha təhlükəsiz yerdə aşpazlar yemək bişirirdilər, ərzaqlar saxlanılırdı və s. Təsəvvür edin ki, Xəqaninin itkin düşdüyü döyüşün miqyası o qədər böyük olmuşdu ki, hətta mətbəxdə çalışan aşpazlardan da girov götürülmüşdü. Deməli, Bakının Məhəmmədi kəndindən iki qardaş idi aşpazlar. Onlardan biri gəlmişdi bura, birini isə girov götürmüşdülər. Sonradan Primakov əsirləri gətirəndə onu da gətirdi (Söhbət 1995-ci ildə Rusiya Federasiyasının keçmiş xarici işlər naziri Yevgeni Primakovun Ermənistandan əsirləri özü ilə birbaşa Bakıya gətirdiyi faktından gedir. Bu məlumatı mənə ilkin olaraq Qinyaz söyləmişdi – N.Z.). İndi təsəvvür edin ki, aşpazı da əsir götürmüşdülərsə, gör o hərbi hissə hansı duruma düşmüş olar?! Həmin gün o vaxtkı təhlükəsizlik xidmətinin əməkdaşları da ərəziyə gəlmişdilər. Yəqin nəsə dövlət sirri məsələsi var idi, hansısa satqınımı tutmuşdular (Qasımla söhbətimizdə bu məsələyə də aydınlıq gətiriləcək – N.Z.), mən onu dəqiq bilmədim, ancaq ümumən onu bildim ki, ordan bəzi adamları götürüb özləri ilə apardılar...

***Elçin: “Əhməd dedi tanıyıram, qardaşı ilə
bir yerdə işləyib, Sabunçuda”***

– Yeri gəlmişkən, Primakovun gətirdiyi əsirlərlə siz hava limanında görüşdünüz?

– Yox, orda bizə görüşməyə imkan vermədilər. Adamını ax-taranlar, onların öz qohum-əqrəbası çox idi, əhali eyy nə qədər... amma düşdük ardlarıya. Gətirdilər onları “Gənclik” metrosunun yaxınlığında, 5 sayılı xəstəxananın yanındakı hospitala. Orda biz yaxınlaşa bildik bu əsirlikdən gələnələrə. Həmin günü bizə görüş vermədilər. İki, ya üç gündən sonra görüş verdilər bizə onlarla. Har-

dasa 15 nəfərə imkan verdilər adamlarını axtaranlarla görüşüb söhbət etsinlər. Hamı da əlində şəkil-filan gəliblər. Mən də hər formada – həm mülki geyimdə, həm də hərbi geyimdə olan şəkillərini aparmışdım qardaşımın. 15 nəfərin hamısına göstərdim, biri dedi görməmişəm, biri dedi tanıyıram. Onların içərisində yalnız biri dedi ki, mən Badamdar qəsəbəsindənəm. Adım Əhməddi. Mən bu oğlanı görmüşəm, tanıyıram.

– **Adı ilə tanıdı?**

– Onu dedi ki, qardaşı ilə bir yerdə işləyib Bakıda zavodda. Qardaşı direktor müavini imiş. Bunu eşidəndə mən bir az da ona yaxınlaşdım. Balacaboy bir oğlan idi. Özü də yaralı idi. Onlar da bir il, bir ildən çox, ən az qalanı 6-7 ay qalmışdı əsirlikdə. Hələ üç günün içində bir qədər özlərinə gəlmişdilər. Buna baxmayaraq, bizə dedilər ki, yorğundular, zəifdilər, onları çox sorğu-sual eləməyək. Əsirlikdən qayıdanlar da elə hamının şəkillərinə baxıb bir kəlmə deyirdilər ki, tanıyıraq, görmüşük, ya da görməmişik, vəssalam. Əhməd dediyim əsir söylədi ki, hə, bunu tanıyıram, qardaşı ilə bir yerdə işləyib, Sabunçuda. Özü də institutda oxuymuş. Bunu eşidəndə onun dediyinin Xəqani olduğuna inanmağa başladım. Dedi ki, 3 gün bundan qabaq biz onunla bir yerdə idik. Xankəndidə küçədə bizə kabel yeri qazdırırdılar. Onlar 24 nəfər idi. Həmin gün bizə məlumat verdilər ki, sizi Primakov aparacaq, 65 nəfər burdan Qırmızı Xaçın siyahısına düşənlər gedəcək. Ermənilər gəlib dedi ki, sizin allahınız verdi, sizi Primakov aparacaq. Ancaq o 24 nəfəri ayırdılar, yığdılar “QAZ-66” maşınına apardılar ki, siz Qırmızı Xaçın qeydiyyatında yoxsunuz. Deyir bizə nahar vaxtı 15 dəqiqə oturmağa vaxt verirdilər. Bu 15 dəqiqə müddətində həmin söhbətləri eləmişik.

– **Qolu da yenə sarıqlı...**

– Hə, qolu da sarıqlı. Yüngül olub qolundakı yara nədən imişsə. Yəni, bel ilə işləyə, yer qaza bilirdisə, deməli, qolu o qədər də ağır yaralı deyilmiş. 15 dəqiqəlik söhbət zamanı Əhmədə onu da tapşırıb ki, birdən gəlib məni qardaşlarım soruşsalar, onlara mə-

lumat verərsən ki, bəs mən sağam, burdayam. Amma bizi Qırmızı Xaçın siyahısına salmayıblar, ona görə bizi saxlayacaqlar. Elə onları maşına mindirib aparandan bir qədər sonra bizi də gətirdilər Xankəndinin mərkəzinə. Ordan da Azərbaycana gətirilməyimiz təmin olundu.

– **Sonradan həmin Əhmədlə əlaqəniz, geniş söhbətiniz olmadı sizin?**

– Yox, sonra onunla əlaqəm olmadı. Həm də imkan vermədilər onunla çox danışam, yerin-yurdun dəqiq öyrənəm. Camaatı sakitləşdirmək olmurdu. Əsgərlər məcbur olub əllərində silah aramızda çəpər kimi dayanırdılar. Sonrakı gün mən təzədən getdim o hospitala. Dedilər ki, onları artıq buraxmışıq, çıxıb gediblər ev-əşiklərinə.

– **Soyadını da bilmədin?**

– Yox, bilmədim. Badamdarda o qədər Əhməd var ki... Bundan əlavə daha mənim heç bir məlumatım olmadı.

– **Bilirsiniz, təəccüblü burasıdır ki, əgər ölmüş, öldürülmüş olsaydı, heç olmasa, meyitini verərdilər Xəqaninin...**

– Mən o zaman – yanvarın 1-də getmişdim Bərdə rayonunun Təzəkənd kəndinə. Dedilər ki, meyitləri də, yaralıları da hamısını ora aparıblar. Gəldim ora. Gördüm ki, tanınması mümkün olan meyitləri aparıblar, 12 nəfərin meyiti tanınmaz halda olduğundan qalıb. Orda da səhra hospitalı qurmuşdular. Bizim İsmayılı rayonunun həkimləri bura təhkim olunmuşdu, onlar baxırdı yaralılara. Mən tanımadım, amma dayım tanıdı həkimləri. Yanvar ayı olsa da, hava günəşli idi. Dedilər ki, meyitlər göy otun üstündə qoyulub, çəkinmirsinizsə, gedin baxın. Dedim, çəkinmək nədi?! Gəldim baxdım, 12-sinin də üstünə buşlatlarını atıblar açıq poliqonda, ağ yox, mələfə yox. Getdim baxdım, birini tanıdım. Nəriman adlı bizim iş yoldaşımız idi. Əslən Ağdaş rayonundan idi. Dedim ki, odu, mənim işçimdi, götürdük qoyduq maşına, apardıq Bərdədə yuduzdurduq, kəfənlədik, yola saldıq Bakıya. Çünki, əslən ağdaşlı olsa da, ailəsi, uşaqları Bakıda – Sabunçuda yaşayırdı. Elə

bizim Sabunçu batalyonunda da vuruşmuşdu. Onu göndərdim ailəsinə, özüm ordan getdim axtarışlarımı davam etdirmək üçün Ağcabədiyə.

– **Bəs siz Qırmızı Xaçə müraciət etməmişiniz?**

– Müraciət eləmişik. Bizim tərəfdən adı var orda. Ermənilər nəyə görə onu məxfi saxlayırlar. Deyilənlərə inansaq, belələrinin hamısını evlərdə saxlayırlar. Məsələn, mənim iş yoldaşım var, şəmkişidi. Onun qardaşı evdən qaçıb gəldi. 1997-ci ildə gəldi o. Dedi ki, məni dörd il saxladılar, zülm verdilər mənə. Bir gün bir erməni qoca kişi ilə qoca arvad məni qul kimi aldılar. Onlarla gedəndən sonra mən gün gördüm. Ev adamlarından bircə fərqi onda idi ki, gecə yatanda qapımı açarla bağlayırdılar. Gündüzlər onlarla birlikdə yeyib-içirdim, çimirdim, işləyirdim, dincəlirdim. Evin mal-qarasına, qoyun-quzusuna baxırdım, həyəət-bacanı təmizləyirdim və s. Ailənin bir üzvü kimi baxırdılar mənə, incitmirdilər.

– **Bəs qaçıb-gəlməyi necə baş verir?**

– Sonra yazın sonlarında kişi deyir ki, gedək heyvanlar üçün ot çalmağa. Onlar Kəlbəcər tərəfdə olurluşlar. Gəldik deyir ot olan yerə. Əsirlərə də sən demə, məlumat verirlər ki, qaçıb-eləmək haqqında düşünməyin, onsuz da bu mümkün deyil, çünki guya Kür çayına qədər bütün torpaqlarımız onların əlindədi. İnanın, deyir, ordakı əsirlər bilsələr ki, Ağdamın bu qədər kəndi bizdədi, işğalda deyil, imkan tapan kimi bir saata özlərini çatdırırlar oralara. Amma hamısını qorxutmaq məqsədilə məlumat verirlər ki, Yevlaxa qədər torpaqlarımız onların əlindədi. Televizor yox, qəzet yox, hər bir xəbər-ətərdən məhrum olublar, ermənilər nə desə, ona da inanmaqdan başqa bir çarələri yoxdu. Nə isə deyir, bir-iki gün ot çaldıq, baxıram, boylanıram ətrafa, Vətən çəkir axı məni... 65 yaşlı qoca kişidi. Ot çalmağımızın üçüncü günü kişi dedi ki, sən işlə, mən gedim bu atı suvarım. At suvaracağı yer isə bir kilometr-dən də artıq məsafədə idi. Kişi də həmişə atı yedəyində aparıb gə-

tirərmiş. Minməzmiş. Bu üç gündə bunu müşahidə eləyirmiş. Kişi gedəndən sonra bir də boylanıb görür ki, qarşı tərəfdə kənd görünür, dağı dırmaşılıb, dərəyə aşıb, kəndə çata bilər. Deyir düşündüm ki, vallah, deyəsən bura bizim zonadı. Saat 11 tamam olardı tərpendim. Bir saat yarım nə qaçaram, qaçaram. Tutularam da, tutularam... Sürünə-sürünə, yığıla-dura gedirəm. Belə gücüm yetərinə var deyir, ancaq qorxumdan titrəyirəm. Titrəməyim bir qədər hərəkətimə mane olur. Dağdan aşıb gördüyüm kənd istiqamətində dərəni qalxanda qulağıma birdən səs gəldi. Gizləndim, dinşədim, sözlərə fikir verəndə onların azərbaycanca danışdığını eşitdim. Ancaq Dağlıq Qarabağın sərhəd hissələrində buna da bel bağlamaq olmaz. Çünki burda yaşayan ermənilərin də çoxu qəsdən azərbaycanca danışirlar ki, birdən bizimkilərlə rastlaşarlar, onları duyub salmasınlar. Ona görə bir az da qulaq asdım. Gördüm ki, bir-birinə “kəpəyoğlu” sözünü də işlətdilər. Biri o birinə ərklə dedi ki kəpəyoğlu, ot çalmağa o tərəfə getmə, ermənilər səni vurur, bu tərəfə get. Birincisi, “ermənilər vurur” sözünü işlətdi, ikincisi, ermənilər bu sözü olduğu kimi deyə bilmirlər, “kəpəyoğlu” kimi ifadə edirlər. O sözdən tutdum ki, bunlar yüz faiz azərbaycanlıdırlar. Ürəkləndim.

– **Ortada əsgər, səngər, heç nə yoxdu...**

– Heç nə yoxdur deyir, meşə, dağ-dərə var. Nə biz tərəfdən, nə onlar tərəfdən. Nəhayət, deyir başımı qaldırdım, soruşdum ki, bura haradır? Gəldilər, qarşıladılar məni. Əvvəlcə əsir olduğumu gizlətdim. Sonra məni kəndə apardılar. Hər şeyi, başıma gələnləri danışdım. Beləcə, gəlib çıxdım evimizə.

Başqa birisi danışır ki, onu Yerevanda saxlayırmışlar. Ordan bir idman ustası erməninin köməkliyi ilə motosiklədə Gürcüstana gedib çıxıb. Bu yolla qurtarıb canını əsirlikdən. Yəni, hərəsinin bir taleyi var da... Allah Xəqaniyə də bir yol açsın təki, əgər sağdırsa...

– **Amin!**

25 il qardaş axtarışına çıxmış Əkbərovlar əsirlərin bir neçə belə qaçıb ailələrinə, doğmalarına qovuşma epizodunu danışdılar mənə. Hər dəfə axtarışları, araşdırmaları, xüsusilə əsirlikdən gələnlərlə Xəqani nidalı görüşləri zamanı bu epizodları danışır onlara. Bu, yəqin onları da bir qədər ümidləndirir. Qarşıda Qinyazın da rastlaşdığı belə əhvalatlarla tanış olacaqsınız. Ortada sırası ermənilərin vicdanının oyandığı, əsirlərlə normal davrandıqları, hətta bəzən qaçmaqlarına şərait belə yaratdığı yüngülvari nüanslar da var. Bəlkə elə Xəqani də bir gün...

Şəhidin məzarı təsəllidirsə,.. itkinin...

Yazılarımın başlanğıcında “ecazkar təbiəti, insanların yüksək bəşəri keyfiyyətləri ilə mənə doğmalaşan İsmayılıyadır yolum” ifadəsini işlətmişdim. Son illərdə mənə bu bölgənin əhalisinə ən çox bağlayan zəmanəmizin böyük ziyalısı, əsərlərində və şəxsiyyətinə təpədən-dırnağa azərbaycançılığı, Vətən sevgisini yaşadan Xalq şairimiz Musa Yaqubun poeziyası ilə daha dərinə tanışlıq imkanlarım olub. Mən böyük şairimizin bir neçə kitabının redaktoru və bu təkrarsız poetik nümunələr haqqında bir sıra yazıların müəllifiyəm. Bu məqamda onun çox məşhur dördlüyünü yazıya əlavə etməmək ədalətsizlik olardı:

*Bəlkə də borcundan çıxmadım, Vətən,
Ömür bahar deyil, bir də qayıtsın.
Ölsəm də qoynunda qoy ölüm ki mən,
Çürüyüm, bir ovuc torpağın artsın.*

Musa Yaqub Vətəndə yaşayıb, Vətəndə ölməyi, Vətən torpağına bir ovuc qədərində də olsa fayda verə bilməyi xoşbəxtlik hesab edilən poetik nümunə ilə yaddaşlara həkk edib. Azərbaycan ədəbi cameəsinin və ümumən xalqımızın əksər qisminin dilində bir himn saydığı əzbərə çevrilib bu sətirlər. Şair Vətən torpağında çürüməyi belə özü üçün bəxtəvərlik sindromu kimi abidələşdirib. Başqa bir şeirində qeyd edib ki:

*Heç isti görmədim bir yad nəfəsdə,
Ürəyim, kamını bu eldən istə.
Vətənin bir qarış torpağı üstə
Yaşaya biləydim ölənə kimi.*

Vətən sevgisinin tərənnümünün bundan böyük məzmununda nümunəsi ola bilərmidi?! Əlbəttə, formaca müxtəlif yazılar ortaya qoyula bilər, qoyulub da, amma sonucda hamısı bu məzmunun ehtiva etdiyi dəyərlərə doğru can atıb mütləq. Vətənçün şəhid olmaq istək, Vətənçün şəhidlik məqamını qazanmaq xoşbəxtlikdi, şübhəsiz. Bu da hər kəsin qismətinə yazıla bilməz. Seçilmişlər keçir bu yoldan. Ancaq şəhidin ən azı bir məzar yeri var, ziyarət yeri var. Doğmalar, dostlar, sevənlər, başa düşərək qiymətləndirənlər, şəhidlik məqamının müqəddəsliyini qananlar burda gəlib təskinlik tapır, onun ruhu ilə söhbətləşir, dualar oxuyurlar. İtkinlik bu anlamda daha ağır dərd yüküdü, əvvəldə qeyd etdiyim kimi, çəkməklə bitib-tükənməz. Şəhidin məzarını görürsən, ziyarət edirsən, itkininsə...

İllər öncə Şamaxının millət vəkili Elxan Süleymanov Bakının Bakıxanov qəsəbəsindəki qəbiristanlıqda itkinlər üçün ümumi bir qəbir düzəltdirdi. Mən onun açılışında iştirak etmişəm. Xeyli itkin ailəsi, doğmaları cəm olmuşdu açılışda. Təsəlli tapırdılar sanki. Ancaq heç kim oranı özü üçün tamamilə doğma hiss edə bilmirdi. O zaman onların bir neçəsi ilə söhbətləşdim bu aspektdə. Səbəblər müxtəlif idi. Hamısı millət vəkilinə təşəkkür borclarının olduğunu dilə gətirsə də, biri doğmasının nəşinin məhz burda uyumaması səbəbindən o məzara çox da isti yanaşa bilməyəcəyini söylədi, digəri itkininin ölümünə inanmaması, meyitini görmədiyindən bu faktla barışa bilməməsindən danışdı. Deməli, itkinlik şəhidlikdən fərqli olaraq həm də öləzəməyən bir ümid yeridi... Xəqani yoxluğu da yaddaşlarda beləcə möhürlənərək zamanını sürdürür. Burası çox çətin, çəkilməzdi... Amma necə çəkilir? Onu yeri gəldikcə doğmaların dilindən eşidəcəksiniz...

“O qədər meyitlərə baxmışdım üşənirdim...”

İndi Xəqaninin axtarışları istiqamətində göstərilən çabaları və bundan dolayı baş verən bəzən rahat, bəzən tükürpərdici yaşantıları diqqətinizə çatdırmaqla davam edək. Qinyaz:

– Atəşkəsin imzalandığı 12 may 1994-cü il tarixinə qədər mütəmadi olaraq demək olar ki, hər iki gündən bir – ən azı həftədə bir dəfə gedirdim cəbhə boyu. Bax, Beyləqana getmişəm. Orada onun döyüş yoldaşlarından hərbiçi var idi, onunla, eyni zamanda bizə qohum sayılan digər bir hərbiçi ilə görüşdüm. Qərribə burası idi ki, onlar hamısı eyni sözü təkrarlayırdılar: biz gözümüzlə görmədik Xəqani necə oldu. Bizim bəxtimiz gətirdi qayıtdıq, amma o iki nəfər kəşfiyyatçıdan xəbərimiz olmadı. Fərhaddan da indiyə qədər heç bir xəbər yoxdu. Sonra Ağcabədiyə getdim, tanışlıq vasitəsilə maraqlandım, orda da eyni sözləri təkrarladılar. May ayına qədər ax-tarışlarımı davam etdirdim. Hətta meyitləri dəyişənlərin yanına qədər gedib çıxdıq. Ağdamın Cəvahirli kəndi ilə üzbəüz “les polosa” deyirdilər, bax o meşə zolağında dəyişmə məntəqəsi yerləşirdi. Ora Rəsul dayımla (söhbət Xəqaninin doğma dayısı, Ali Məhkəmənin sabiq hakimi, hazırda təqaüddə olan Rəsul Səfərovdan gedir. Qarşıda onunla söhbətimizi də oxuculara təqdim edəcəyik – N.Z.) birlikdə getmişdik. Rəsul dayım ölkədə çox məsul vəzifələrdə çalışıb. O dövrdə Bakı Apellyasiya Məhkəməsində hakim işləyirdi. O da mənimlə həmin əraziyə getmişdi. Bir dəfə də özüm tək getdim. Ağcabədi ilə Beyləqanın arasında Haramı düzü deyilən ərazi var. Meyitlərin dəyişdirildiyi nöqtələrdən biri də bura idi. Burada həmçinin məlumatlar qarşı tərəfə ötürülürdü ki, harda kim var və sairə. Qarşı tərəfin danışıqlarını Abo adında bir erməni aparırdı. Azərbaycanca bilirdi. Ondan soruşmuşduq. Başqa bir vaxt Ağcabədinin Boyat kəndinə getmişdim. Ordan da əmioğlum Mustafanın maşını ilə getdik hərbi hissəyə, lap ön mövqelərə. Gördüm ki, Mingəçevirdən bir neçə nəfər gəliblər qardaşlarının meyitini alıb aparırlar. Qardaşları isə sən demə, çox cəsur batalyon komandiri olubmuş, kapitan rütbəsində. Səhv eləmirəmsə, adı Həsən idi. Bu komandir ermənilərə qan uddurmuş. Onu ermənilər pusub-pusub, nəhayət minomyotla vurub başını bədənindən ayırmışdılar. Təsəvvür edin ki, təkcə onun meyitini almağa 3-4 ay vaxt sərf olunmuşdu. Ermənilər meyiti çətinliklə qaytarmışdılar. Onu görmək çox müdhiş bir

mənzərə idi. Amma nə edək ki, taleyimizə belə dəhşətləri görmək də yazılıbmış...

Qinyaz daha sonra söylədi ki, müxtəlif meyitlərə baxmaqdan – üz-gözü yararsız hala düşmüş, başqa əzaları dağılmış meyit görəndə üşənirmiş: “Bir dəfə dayımla gedəndə artıq özümdə güc tapmadım, o çıxdı maşında bir yekəpər erməninin meyitinə baxdı. Meyit də yanmışdı.

Hansı səbəbdənsə həmin gün meyitlərin dəyişdirilməsi prosesi də heç baş tutmadı. Çünki ermənilər tərəfdən atəş açıldı, bir neçə əsgərimiz yaralandı, qayıtdıq gəldik. Ancaq yenə də hər ehtimala qarşı ad-soyadını bizim yerli adamlara verdik”.

– **Ermənilərlə birbaşa təmaslarınız olurdu?**

– Yox. Əsasən bizim tərəfdən bu işin həvalə olunduğu adamların vasitəsilə danışdıq. Amma, məsələn, mən özüm də Boyat kəndindən ön cəbhəyə gedəndə ermənilərlə bizimkilərin danışdığının şahidi oldum. Ermənilər deyirdilər ki, meyit bizim nəyimizə lazımdı, meyit öz sahibinə lazımdı ki, aparıb dəfn eləsin, bizə benzin lazımdı.

– **Sonra nə baş verdi axtarışlarınızda?**

– May ayına qədər dəfələrlə gedib-gəldim, cəhd elədim, ancaq heç bir konkret nəticə əldə edə bilmədim. Nə sağ olması, nə ölməsi barədə heç bir məlumat vermədilər. Bunlara “Sabunçu batalyonu” deyirdilər. O dövrdə ağır döyüşlərdən çıxmış batalyonlara müəyyən müddətə istirahət verirdilər. Sabunçu batalyonuna da Xəqaninin də itkin düşdüyü o dəhşətli döyüşdən sonra Gəncədə Nizami Gəncəvi məqbərəsinin yaxınlığında çadırlar quraraq belə bir istirahət imkanı yaratmışdılar. Getdim onlarla da görüşdüm. Onlar da elə həmin sözləri təkrarladılar ki, döyüşə belə getdik, belə vuruşduq, bu iki nəfərdən heç bir xəbər tuta bilmədik və s. Zelenko da təriflədi bunların hər ikisini. Dedi ki, hətta Fərhada “Rembo” ləqəbi veribmişlər yaxşı döyüşçü olduğuna görə. O da elə Xəqani ilə həmyaşıd olub. 1968-ci il təvəllüdü.

– **Dövlət qurumları səviyyəsində axtarışlarınız oldumu?**

– Əlbəttə. Əsir, İtkin Düşmüş Vətəndaşlarla İş Üzrə Dövlət Komitəsinə getdim. Bakıda Ədliyyə Nazirliyində İbrahim müəllim var idi bu iş məsul. Ona məlumat verdim. Ardınca bax bu qəzetlərdə elan verdik (elan mətnlərini göstərir – N.Z.). Ötən ildə Respublika Xatirə Kitabında Xəqaninin itkin düşməsi barədə məlumat yerləşdirildi.

1995-ci ildə Rusiya Federasiyasının Xarici İşlər naziri olmuş Yevgeni Primakov 95 nəfər əsiri özü ilə bərabər gətirdi. Birbaşa hava limanında düşdülər. Qardaşım Elçin getmişdi onların qarşılanmasına. Düzdür, bunları çox yaxına buraxmayıblar. Amma Badamdar qəsəbəsindən bir əsir oğlan deyib ki, Xəqanini Xankəndidə görüb, qolu da sarıqlı imiş. Əgər bu faktdırsa, iki il sonra onun qolunun sarıqlı olması ya qolun sınması, ya da yaranın hələ də sağalmaması səbəbindən ola bilər. Elçini də həmin əsirlə çox danışmağa qoymamışdılar (bu barədə Elçinlə söhbətimizdə təfsilatlı məlumat vermişəm – N.Z.). Ondan sonra daha heç bir məlumatımız yoxdu.

– **Nişanlı olub Xəqani cəbhəyə gedəndə...**

– Biz burda onu nişanlamışdıq. Elə həmin ərəfədə. Qız da məktəbimizdə fizika müəlliməsi işləyirdi. Xəqanidən sonra 11 ilə yaxın ərə getmədi. Sonra Göyçayın İncə kəndindən gəlib aldılar o qızı. Qızın qardaşı Hafiz müəllim də elə mənəmlə yaşıddı, yaxşı münasibətimiz var.

– **Qız özü istədi ailə qurmağı?**

– Yox. Bu barədə anam özü sizə daha yaxşı məlumat verir. Amma bir onu deyim ki, illərin keçdiyini görüb mən özüm də nəhayət anama dedim ki, bizim oğlumuz getdi, taleyi belə oldu, Vətən yolunda itdi, həlak oldu, öldüsü-qaldısı da bilinmir. Qız niyə bədbəxt olsun?! Qız da BDU-nun fizika fakültəsini bitirmişdi, çox savadlı müəllimə idi. Nişanlamışdıq, üzük də aparmışdıq. Anama dedim ki, ona verdiklərini geri almasın. Heç bilmirəm aldı, almadı...

– **Xəqaniyə şəhidlik statusu nə zaman verildi?**

– 2002-ci ilə qədər gözlədik, axtardıq. 2002-ci ildə məhkəməyə müraciət etdik anamın adından. Məhkəmə araşdırdıqdan sonra Xəqaniyə şəhidlik statusu verdi. O vaxtdan müvafiq prezident sərəncamı ilə şəhid ailəsi kimi anama təqaüd də kəsildi.

Çox təmiz adam, vətənpərvər gənc kimi qalıb Xəqani onu tanıyanların xatirində. Bakıda təhsil ala-ala zavodda çilingər işləyirmiş. Qeyd etdiyimiz kimi elə buradan da ərizəsini yazaraq döyüş bölgəsinə yollanıb. Vətən darda olanda...

Sənədlərinə baxıram itkin-şəhidimizin. Tələbə bileti, qiymət kitabçası, partiya bileti, hərbi bilet, təltif mükafatları, hələ Sovet Ordusunda xidmət edərkən aldığı zərbəçi mükafatı... Hər biri Xəqaninin əlamətlərini özündə əks etdirən, özündə yaşadan ayrı-ayrı tarixi bilgilərdi. Hər biri yaşayır ondan sonra. Ondən sonramı?!

Respublikanın Əməkdar müəllimi Sərxan Bəbirov Xəqaninin xatirəsinə “Sonbeşik” adlı poema həsr edib. Poemanı Xəqaninin qardaşları xüsusi ehtiramla çap etdirib evlərinin ən görkəmli yerlərində qoruyurlar. Həmin poemadan bir neçə bəndi diqqətinizə çatdırmaqla növbəti yazımızı tamamlayaq:

*Bu xəbər ölümdən, inan, bətərdi,
İşıq sürətilə vaxt gəldi-keçdi.
Bu qədər itkilər xalqa yetərdi,
Bəxt özü Telliyə bu yolu seçdi.*

*Atası Eyvaz da sanki daş oldu,
Əyildi qaməti, beli büküldü.
Diriykən ölüyə o yoldaş oldu,
Göy sanki başına uçub-töküldü.*

*Dinib-danışmadı mərdanəlikdən,
Qəzanın işinə nə deyəcəkdı?!
Oğlunu əlindən almışdı Vətən,
Ağlamaqla gedən gəlməyəcəkdı.*

*Telli ana idi. Onu ovutmaq,
Bu işi bacarmaq yaman çətindi.
Sonbeşik övlada bağlısa ocaq,
Oğul itkin düşdü – ata yetimdi.
Dünyanın bir ucu ölüm-itimdi.*

Şuşa özü də bir əsirdi...

Xəqaninin axtarışlarında bilavasitə iştirak etmiş doğmaları dinləməkdə davam edirəm. Onlar üçün bu mövzuda danışmaq çətin olduğu qədər, mənimçün də bu mövzunu dinləmək çətinidir. Nə edəsən ki, bu, bizim xalqımızın məcburən cəlb edildiyi, torpaqlarımıza, tarixi yurd yerlərimizə, maddi-mədəni abidələrimizə qarşı başlanmış ədalətsiz savaşa başımıza gələnlərin kiçicik bir detalıdır. Amma insan taleyidi. Bir gəncin yarıda qırılan həyat yoludu. Qırılanmı?! Mən qələmə aldıqca, siz oxuduqca təlaşlanırıq, deyilmi?!

Qəsbkarın ədaləti ola bilərmimi?!

Tarix boyu torpaqlar uğrunda ədalətli, ədalətsiz müharibələr barəsində çox oxumuşuq. Ədalətliliyin burda yalnız bir anlamı var: xalq, millət öz tarixi Vətənini qorumaq üçün savaş mücadiləsinə qalxanda doğrudur bu amil özünü. Qəsbkarınsa nə ədaləti ola bilməz, nə də ədalətli müharibəsi. Qəsbkara dəstək verən, ona göz yuman dünyasa şübhəsiz ki, elə onun özü qədər cinayət şərikidir. Kimliyindən asılı olmayaraq. Əgər bu gün Ermənistan adlanan dövlət minlərlə azərbaycanlıni əsir saxlamaqla kiməsə arxalanırsa, fərqi yoxdur, bu super güclər olsun, ya bir başqa dövlət, onun ideologiyasında bu təbii ki, birmənalı olaraq insanlığın ən aşağı stadiyası anlamının daşıyıcısı olmaq və ya buna rəvac verməkdir. Amma yaşadığımız zaman X-XVII əsrlər zamanı deyil. Dünyanın cəhalət dövrü, eyni zamanda əsirə, girova potensial qul xislətində yaşama zamanını indiki sivil düşüncəli insan qəbul etmək iqtidarında deyil. Təəssüf ki, siyasətlər, məkrilər, hiylələr bu yaşamağa adekvat düşüncə tərzini dilə gətirsələr də, onu əməldə göstərməkdən hələ çox-çox uzaqdadırlar. Sivil insansa adicə bir faktı, məsələn, İraqda ABŞ-ın əsirlərə əzab vermiş əsgərini məhz bu əməlinə görə məh-

kəmə qarşısına çıxardığını böyük minnətdarlıq hissi ilə qəbul etdi. Yəqin xatırladınız bu faktı. Bəziləri onu sadəcə şou adlandırmışdı, bəziləri niyyətindən asılı olmayaraq bütün hallarda təqdir etmişdi. Düzdür, insanlar indiyədək hansısa bir əsirin yüksək səviyyədə, elin dili ilə desək, yağ-bal içində saxlanılmadığını bilirdilər, incidildiyini təbii qəbul edirdilər, amma ona zülm verənin mühakimə olunduğunu görməmişdilər. ABŞ-ın o zaman əsir olsa belə insan amilinə yanaşma tərzi, qeyd etdiyim kimi o dövrdə təqdir edilmişdi. Amma bizim cəlb edildiyimiz müharibənin əsas iddiaçıları hansısa sivil ölkənin deyil, getdikcə daha da barbarlaşan Ermənistanın qanqster rejimidir. Onlardan adi insana belə hörmət bəslənməsini gözləmək sadələvhlük olardı, nəinki hərbi əsirə müasir, humanist təfəkkürlə yanaşmaq...

İtmiş əsgər barədə mülahizə əsaslı arayış...

Xəqaninin doğma dayısı, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sabiq hakimi, təqaüdü Rəsul Səfərovla itkin-şəhidimizin axtarıları zamanı pərakəndə şəkildə müharibə apararı o zamankı Azərbaycanın bəzi hüquqi prosedurlarının da çözümlünə baş vurduq. Döyüşlər, əsgərin qeydiyyatını belə qədərincə aparmayan, əsgərinin taleyindən bixəbər və ya buna – insan taleyinə laqeyd yanaşan hərbi hissələr, Xəqaninin Rusiyaya, hətta Ermənistana qədər uzanan axtarıları... Dinləyin:

– Xəqani ilə bağı axtarılarımız çox olub. Mən əsasən iştirak etmişəm Ağdamın Qərvənd kəndindəki axtarışlarda. Yəqin sizə bu barədə az-çox danışıqlar artıq. Sonra mən dəqiqləşdirmək üçün ki, bu döyüş, itkinlik hansı formada, hansı şəraitdə baş verib, gəldim Qərvənddəki hərbi hissəyə. Burda komandiri tapdım. Hərbi hissədən hətta bir arayış istədim ki, yazsınlar görüm Əkbərov Xəqani Eyvaz oğlu hansı hərbi hissədə, hansı şəraitdə itkin düşüb. Amma onlar ortaya konkret bir şey çıxara bilmədilər ki, valideynə ən azı onu təskinləşdirə biləcək əsaslandırılmış arayış versinlər. Təsəvvür

edin ki, bizi sakitləşdirməkdən ötrü Xəqani ilə döyüşlərdə olmuş əsgərləri çağırıb onlarla söhbət apardılar. Fikir verin, əgər maraqlanmasaydıq, heç bəlkə öz əsgərlərinin yoxa çıxması haqda düşünməyəcəkdilər də... Əlqərəz, söhbət əsnasında məlum oldu ki, bizim əsgərlər elə biliblər Boyəhmədli kəndində daha erməni yoxdu. Giriblər kəndə. Görüblər yarıçuq evlər durur, çaxır çənləri var. Elə biliblər burda bir təhlükə qalmayıb, yıxılıb yatıblar yaşamaq nisbətən mümkün olan boş evlərdə. Səhərə yaxın ayılıblar ki, ermənilər bunları salıb tamamilə mühasirəyə. Beləcə döyüş baş verib.

– **Arayışın ümumi məzmununda nələr qeyd olunmuşdu?**

– Arayışı alandan sonra biz rəsmən öyrənə bildik ki, həqiqətən də Əkbərov Xəqani Eyvaz oğlu bu hərbi hissədə döyüşçü olub. Fərhad adlı əsgər yoldaşı ilə kəşfiyyat bölüyündə qulluq edib. Əslən ukraynalı olan Zelenko soyadlı komandirləri əsgərlərə müraciət edib ki, kim əsgərlərin mühasirədən çıxması üçün bu ərazidəki ermənilərin qarşısını ala bilər? Bu zaman Fərhadla Xəqani qabağa çıxaraq bu çətin və ağır işi öz öhdələrinə götürüblər. Onlar ikisi qalıblar həmin yerdə. Rota deyirdilər, indi bizdə deyəsən bölük adlanır, bölük ərazidən çıxıb. Bundan sonrakı aqibətləri isə məlum deyil (bu da Rəsul müəllimin eşitdiyi nisbətən fərqli versiyadır. Məlumat, hərbiçi nizam-intizamı pərakəndəliyinin acı nəticələrindən biri – N.Z.).

Rəsul Səfərovdan öz şəxsi və ya xidməti əlaqələri vasitəsilə hansı axtarışlar apara bilməsi və nəticələrlə maraqlanıram. Həmsöhbətim deyir:

– Mən öz əlaqələrimlə neyləyə bildim? Əvvəla qeyd etdiyim kimi, hərbi hissə komandirinin yanına getdim. O mənə dəqiq bir söz deyə bilməyəndə ona öz haqlı iradəmi bildirdim ki, axı sən necə komandirsən tabeçiliyində olan – 30 əsgərin döyüşdən çıxdığı, iki əsgərin itkin düşdüyü az saylı bir bölüyün döyüşçüləri barədə dəqiq məlumatları verə bilmirsən. Amma məşhur tarixi Stalinqrad döyüşlərində bir milyon insan həlak olub, mən dəfələrlə onların qohum-əqrəbaları adından SSRİ Müdafiə Nazirliyinə məktublar

yazmışam, hamısı barəsində məlumatlar veriblər. Axı sən bunları bilməlisən ki, mütləq əsgərin, döyüşçünün valideynini lazım gələndə dəqiq uçotu ilə məlumatlandırasan, ya onlara qara kağız göndərəsən, ya bir məktub yazasan və sairə və ilaxır. Amma siz bunların heç birini etməmişiz, biz düşmüşük qapı-qapı məlumat yığılıq, onlar da natamam, yarımçıq. Təsəvvür eləyin, biz orda olanda ermənilərin meyitlərini gətirdilər Qərvəndə. Çıxdım maşında bir-bir meyitlərə baxdım ki, birdən bunların arasında ola bilər-filan. Bu vaxt azərbaycanlı meyiti ilə erməni meyitlərinin dəyişdirilməsi prosesi aparılırdı orda. Kimə müraciət etdiksə, heç biri boynuna götürmədi ki, gedib bu əsgəri axtararam.

Sonra öz əlaqələrim vasitəsilə hətta vaxtilə bizimlə işləmiş, hazırda Ermənistanda yaşayan ermənilərə qədər soraq saldım ki, onlar axtarsınlar, əgər orda tapılsa, biz də bir erməni tapaq, dövlətin xətilə dəyişdirək. Ondan da bir nəticə hasil olmadı. Mənim kürəkənim o vaxt Milli Təhlükəsizlik Nazirliyində işləyirdi. Operativnik idi. Həmçinin ermənilər üzrə iş şöbəsində çalışırdı. O da çox soraqlaşdı, axtarışlar apardı, amma bir ipucu tapa bilmədi. Ancaq onu itkin düşmüşlərin siyahısına sala bildik. Bax belədi vəziyyət.

Bəs hərbi əsirlərdən onu Xankəndidə gördüyünü deyənlər olub. Bu fakt sizə heç nə vermədi? – sualımın cavabında sabiq hakim hələ 25 il öncəki axtarışları zamanı da rast gəldikləri təxminən buna bənzər hadisələr barədə məlumatları sadaladı. Bildirdi ki, özü o zaman əvvəlcə Qərvənd, sonra Quzanlı kəndlərində yerləşmiş Ağdam rayon prokurorluq orqanının Tağıyev soyadlı prokurorunun yanında olub. Prokuror Rəsul müəllimi bir həmkar kimi çox isti qarşılayıb, yerli adamlara ona kömək etməyi tapşırıb. Yerlilər də söyləyiblər ki, burada Mamed (yəqin ki, əsl adı Məmməd və ya Məhəmməd olub – N.Z.) adlı bir adam var, bəlkə o sizə yardım edə bilər. Lakin Mamedin söylədiklərində də elə bir ciddi məsələ hiss edilməyib. Belə ki, Mamed guya Şəkidən gəlib öz adamlarını axtaranların olduğunu, adamlarını tapana qədər dəyişmək üçün saxladıkları erməniləri Şəkidə gizlətdiklərini və s. belə qeyri-ciddi sözlər

danışib. O qarışıqlıq zamanında belə səviyyəli söz-söhbətdən savayı konkret heç nə öyrənə bilməyən doğmalar kor-peşman geri dönməli olublar. Qırmızı Xaç Cəmiyyətinə müraciət ediblər:

– Qırmızı Xaç Cəmiyyətinin yerli nümayəndəsi bizim rayonun indiki deputatı (Rəsul müəllim Bakıda yaşasa da, söhbət onun ata-baba yurdu İsmayılıdan gedir – N.Z.) Novruz Aslanovdu. Onunla danışdım bu barədə. Qırmızı Xaçın Fransa nümayəndəliyindən də bir nəfər gəlmişdi. Onu da məlumatlandırdıq. Xahiş etdik ki, Ermənistanla əlaqə saxlayıb bizə məlumat versinlər. Qəribədir ki, onlardan da bir soraq çıxmadı.

Söhbətimiz əsnasında Rəsul müəllim mənimlə razılaşıb ki, əgər Xəqani sağdırsa, onun gizlədilməyi üçün ancaq bir nəsnə – kəşfiyyatçılığı səbəb ola bilər. Amma bir-iki ayın əsgərində hansı kəşfiyyat sirləri ola bilər? Bu az müddət əsgərin əsl kəşfiyyatçı kimi yetişməsində nə rol oynaya bilərdi ki?!

Mən bu fikrimi media vasitəsilə xəbər tutduqlarımla əsaslandırırıram ki, məsələn, Xocalıdan əsir düşmüş rəbitəçi qadını elə oradan əsir düşmüş əsgərdən daha çox incitmişdilər. Səbəb yəqin ondan hər hansı bir sirin alınması və ya onun bildiklərinin Azərbaycan tərəfə hansısa səmərəsi ucbatından ermənilərin daha çox itki verməsi ola bilərdi. Yəni, qisasçılıq zəminində. Düşünürəm ki, kəşfiyyatçıya da belə münasibətlər prizmasından digərlərindən fərqli yanaşa bilərlər...

Həmsöhbətim bir qədər düşündükdən sonra davam edir:

– İndi bununla bağlı jurnalist yanaşması ilə bəlkə də bəzi analizlər aparmaq olar. Amma faktlar, yəni öyrənə bildiyimiz faktlar bax, bunlardır. Bir-iki il axtarış aparmışığı mümkün, qeyri-mümkün əlaqələrimiz vasitəsilə. Nəticəsizliklə üzləşmişik hər zaman. İndi də deyirlər ki, erməni əsirliyində 1400 adam var. O əsirlərin siyahısında adı olsa, deməli sağdı – var, yoxdusa, deməli o elə döyüş ərazisində də öldürülüb. Mən inana bilmirəm ki, o şəkildə mühasirəyə alınan yerdən onlar sağ-salamat çıxsa bilsinlər.

– **Xəqaninin orduya getməyini, ümumiyyətlə 25 il öncə yoxa çıxmış bacınız oğlunu necə xatırlayırsınız?**

– Bacım oğlu kimi çox yaxşı, çalışqan bir uşaq kimi xatırlayıram Xəqanini. Onu Bakıda işə də düzəltmişdik. Qardaşı Elçinlə bir yerdə işləyirdi. Axşam şöbəsində oxuyurdu. Cəbhəyə də könüllü getdi. Bir gün “Nərimanov” metrosunun yanında maşınla gedərkən onu əsgər paltarında gördüm. Gəldim anasına dedim: “Ay Telli, bu uşağı tutub aparıblar orduya, bəs mənə niyə deməmişiz?” Dedi: “Yox, özü öz ərizəsi ilə könüllü gedib”. Dedim: “Onda lap yaxşı. Vətəndaşların hamısının borcudu elə könüllü gedib döyüşmək”.

Allah onu bizə qismət eləmədi

Bəs neyləyə bilərik bu yazılar vasitəsilə həqiqət üzə çıxsın, Xəqani haqqında dəqiq məlumatları ala bilək və ya onun axtarışları ilə bağlı bir hərəkətlənmə yaransın? Bu sual məni itkin-şəhidlə ilgili bütün görüşlərimdə, söhbətlərimdə maraqlandırırırdı. Təcrübəli hüquqşünasın da bu sualıma cavabında ümid işartıları görmək arzusundaydım. Ancaq Rəsul müəllim “Yazın, heç olmasa xatirə kimi qalsın, başqa əlimizdən nə gəlir ki?! Nəsə dəqiq bilsəydik, bir qədər fərqli yanaşmaq olardı bu yazılara,” – dedi. Sonra Xəqanini vaxtilə hətta Moskvada, Sankt-Peterburqda yaşayan ermənilər vasitəsilə də axtarmaq istədiyini, lakin bir nəticə əldə edə bilmədiyini söylədi. Amma məndən ötrü tutalım, Xəqani Əkbərov Şuşa həbsxanasında saxlanılırsa, Moskvada, Rusiyanın digər şəhərlərində, yaxud lap elə Ermənistanda yaşayan sırayi erməni Şuşa həbsxanası barədə necə məlumat ala bilər?! Şuşa kriminal bir rejimin əlində, haqq-hesabı soruşulmayan, statusu bilinməyən qeyri-müəyyən bir məkan... Şuşa özü də bir əsirdi... Ona görə indiyədək nəticəsiz qalan axtarışlardan yaranmış ümitsizliyə də qapılıb qala bilmirsən. Bəs hərbi əsirin şəkillə tanıyıb dedikləri, Xankəndidə qolu sarıqlı yer qazan əsir?! Suallar çoxdu. Amma hər dəfə üzləşilən uğursuzluq ağsaqqal Rəsul müəllimdən tutmuş Xəqaninin yalnız adını eşidən balacalara qədər hamını sarsıdıb. Gözlər axtarışda, baxışlar dumanlı... həyat beləcə davam eləyir...

Sabiq hakim söyləyir ki, ola bilər onu şübhələndiyim kimi, istifadə məqsədilə saxlayırlar, ola bilər artıq istifadə ediblər, harasa kəşfiyyata göndəriblər və dövlət sirri qismində bunu cidd-cəhdlə gizləyirlər. Amma bayaq dediyimiz kimi, ola da bilər ki, o, heç ümumiyyətlə mühasirədən çıxma bilməsin. Versiyalar çox ola bilər. Rəsul müəllim tərəddüdlə də olsa əmin olmaq istəyir ki, əgər Xəqani sağ-salamat olsaydı, bəlkə bir vasitə ilə xəbər çatdırardı. Savadlı uşaq idi. İndi daha əlli yaşı var. Yəqin bir vasitə tapardı. Başqa heç nə deyə bilmərəm onun və ümumiyyətlə bu işin barəsində. Allah onu bizə qismət eləmədi. Bildiklərimiz də, versiyalarımız da bu.

Xəqaninin sevdiyi mahnı – “Aşıq gəncəli dağlar”

Rəsul müəllimdən ayrılıb Gəraybəyli kəndinin içərisi ilə hərəkət edirəm. Qarşıma çıxan hər kəsdən Xəqani barədə məlumat almaq keçir ürəyimdən. Ancaq qarşılaşdığım əksər insanlar gənclərdir. Onlar 18-20, uzağı 25 yaş civarında görünürlər görkəmlərindən. Deməli, Xəqaninin itkinlik tarixini ötməyir yaşları. Onlar Xəqanidən sonra anadan olmuş, Xəqanisiz illərdə boya-başa çatmış, Xəqanisiz illərdə toy-bayramda şənlənmiş, hüznü günlərdə qüssələnmiş gəraybəylilərdi. Elə bu məqamda Xəqaninin xeyir-şərdə iştirakı ilə maraqlanıram qardaşı Qinyazdan. Qinyaz qəfil sualının yaratdığı auradan kövrələrək Xəqaninin hər sahədə olduğu kimi el-obanın xeyir-şər məclislərində də xüsusi təşəbbüskarlıqla iştirak etdiyini, daim nəyəsə gərəkli olduğunu xatırlayır bir anlıq. Onu da söyləyir ki, Xəqani toylarda mərhum ünlü bəstəkarımız Emin Sabitoğlunun bəstələdiyi, müğənni Xədicə Abbasovanın ifa etdiyi, o zaman daha çox dəbdə olan “Aşığın arzuları – Aşıq gəncəli dağlar” mahnısının sədaları altında rəqs etməyi çox xoşlayarmış:

*Aşıq gəncəli dağlar oy, yar-yar,
Dibi yoncalı dağlar oy, yar-yar,
Yarından ayrı düşən, oy yar-yar,
Haçan dincəli dağlar oy, yar-yar.*

*Aşıq, illər uzununu, ay uzununu,
Tel sünbüllər uzununu, ay uzununu,
Çəkərəm yar həsrətin, oy yar-yar
Aylar-illər uzununu oy yar-yar.*

Bu mahnının yaratdığı əsrarəngiz peyzaj və təkrarsız ahəng Xəqaninin ayların, illərin gərdisində arzuladığı sevdasından bir yarpaq, bir sətirdir. Amma onun bitməyən yoxluğu nə ayların, nə illərin çərçivəsinə sığmır. Qarşıda sizi itkin-şəhidimizlə bağlı daha maraqlı anlar gözləyir, əziz oxucular!

Qasım Həsənov: “Ermənilər insanları armatura bağlayıb yandırdılar”

“Uzaqda meşənin ortasında ocaq yandırılmışdı. Ocağın tüstüsünün hər tərəfi bürüdüyünü görən bələdçi – yerli hindu onu gəlmələrin yandırıdığını söylədi. Dedi bunu ayırd etmək onun üçün çox sadə və asandır. Çünki yerli qəbilələr heç vaxt yaş odun yandırmazlar ki, tüstüsü hər tərəfə yayılıb həm gözlərini açışdırsın, özlərini də boğsun. Bunu yalnız ağüzlülər edərlər. Onlar çox hiylələri bilsələr də, bu yerlərin dilini, o cümlədən meşə odununun hansının yandırılmalı olduğunu bilməzlər”.

Fenimor Kuperin “Ləpirçi” əsərində bələdçi-kəşfiyyatçının dedikləri

Kəşfiyyatçılığın və bələdçiliyin xüsusi qabiliyyətlər tələb etməsi məşhur klassik əsərin həm bu, həm də digər hissələrində öz bədii inikasını çox yüksək səviyyədə tapıb. Dünyaca məşhur Amerika yazıçısı uzun müddət o şəraitdə yaşayıbmış kimi bu məqamları sanki şəxsi şahidliyi zəminində oxucuya çatdırıb.

...Od-alovun içinə yollanacağıq yazılarımızın bu hissəsində. Xəqaninin də keçdiyi döyüş mövqelərində baş verənlərin canlı şahidi ilə görüşürük. Həm də Xəqanini son dəfə – yoxa çıxdığı gün görən, tapa bildiyimiz yeganə şahidlə... İtkin-şəhidimizin batalyon komandiri olmuş Qasım Həsənovla aydınlıq gətirmək niyyətində-yik qəhrəmanımızın itkinlik taleyinə.

Əvvəla, onu qeyd edim ki, Xəqaninin döyüş yoldaşlarını tapmaq çox müşkülə çevrilib. Atəşkəsdən sonra döyüşdən, ordudan tərxis olunan keçmiş döyüşçülərin bəziləri dünyalarını dəyişiblər, bəziləri gün-güzəran ardınca müxtəlif ölkələrə üz tutublar. Ən əsası

isə o zamankı cavan döyüşçülərin əksəriyyəti indi ahıllıq yaşının astanasına gəlib çatıblar. Babək adlı keçmiş döyüşçünün telefon zəngimizə “indi 70 yaşlı qoca kişiyəm” söyləməsi döyüş ruhlu veteranlarımızın artıq qocalmaqda olduqlarını bir daha təsdiqləmiş oldu. Amma nə yaxşı ki, sonrakı nəsillər var, davamçılar var. Daha çevik, daha səfərbər, nizam-intizamlı, daha mübariz. Mübariz İbrahimovlar, Fərid Əhmədovlar, Raqublar, Murad Mirzəyevlər, saysız-hesabsız qəhrəman oğullarımız...

...Qasımı tapmaq da o qədər asan olmadı. Bu işdə Xəqaninin qardaşı Qinyaz xeyli əmək sərf elədi. Mənimlə bərabər, daimi əlaqədə axtara-axtara nəhayət, Qasımla görüşməyə nail olduq. Qardaşının itkin düşdüyünü biləndə Qinyazın əvvəlcə tələb-təkidlə Xəqanini soruşub-istədiyi, sonra birlikdə səs-səsə verib ağlaşdıqları Qasımı... bu adamları yenidən görüşdürmüşəm. 25 il sonra... yenə Xəqanisiz...

Bir acı məqamı da itkin-şəhidimizin döyüş yoldaşlarını axtardığımız həmin günlərdə yaşamalı olduq. Belə ki, Xəqaninin döyüş yoldaşı, digər kəşfiyyatçı Hüseyinin elə Qasımla görüşdüyümüz günlərdə dünyasını dəyişməsi xəbərini aldığımız. Ağ ciyər xərçəngindən. Allah qazi qardaşımızın axirət dünyasını versin, Allah rəhmət eləsin! O da bizimlə görüşmək istədiyini söyləyibmiş Qasıma. Xəstə yatağında deyibmiş bunu. Xəqani haqqında bildiklərini söyləməkdən ötrü... Qismət olmadı.

Xəqaninin nişanlanma ziyafəti – döyüş bölgəsində

Mən, Qinyaz və Qasım çay stolu arxasında bir araya gəlib söhbətləşdik. Qasım ilk öncə Ağdamın indi həsrət qaldığımız kəndlərindəki döyüş mövqelərində ağ-qara formada lentə alınmış 25 yaşlı fotonu göstərir bizə. Şəkildəki əsgər-döyüşçü yoldaşlarını sadalayır bir-bir: bu Xəqanidi, bu sağdakı mənəm, bu Fərhaddı, bu Arifdi, bu mənim kürəkənim Cəmaləddindi, bax belə...

Sabiq komandir xatirələrə dalararaq əvvəlcə qırıq-qırıq məlumatları bölüşür bizimlə. Yaddaşını oyatmaqdan ötrü bəri başdan bərkə-boşa salıb yoxlamıram onu. Çünki daha dərinliklərə nüfuz edə bilmək üçün Qasımın yaddaşının alt şüurunda möhürlənərək yatıb qalan acılı-şirinli xatirələrin ayılması məndən ötrü çox vacibdi. Ancaq onları hökm etməklə Qasımdan almaq olmaz. Bu xatirələrin işığında Vətən uğrunda müqəddəs savaşımızın elə nöqtələrini aşkara çıxaracağıq ki... Qoy o, xatirələrini ehmalca ardıcılığa kökləsin. Həm də ilk dəfə görüşməyimizə baxmayaraq, ona və keçdiyi döyüş yoluna sonsuz saygımızın olduğunu hiss etsin. Yalnız bundan sonra bizim istədiklərimizi həvəslə cavablandıracağına əminəm.

Qasım:

– Fərhadın ata-anası yox idi deyəsən. Hospitalda yatanda bacısı gəlib tapmışdı məni. Məndən soruşdu ki, nə baş verdi, necə oldu və s. Bildiklərimi ona da dedim. Fərhadın əslən haralı olduğunu da bilmirəm. Onu bilirəm ki, Bakının Bakıxanov qəsəbəsində yaşayırdılar. Bacısını axtarıb tapmaq olar. Ancaq onlarda da çətin ki, elə dəqiq bir məlumat olsun. Çünki, bildiyim qədər Fərhadan da indiyədək heç bir xəbər yoxdu.

– **Bəs Xəqaninin son günləri yadınızda necə və ya hansı bir əlamətdar hadisə ilə qalıb? Hər hansı mənada...**

– Orası yadımdadı ki, Xəqani icazə alıb 3-4 günlüyə evlərinə getmişdi. Qayıdanda dedi ki, nişanlanmışam. Biz də onun nişanlanmağını orda qeyd elədik sakit bir vaxtda. Yaxşıca yeyib-içmişdik. Bunları yaxşı xatırlayıram.

Xəqaninin yoxa çıxdığı döyüşdən sonra, bax, bu qardaşı Qinyaz gəldi bizim yanımıza. Dedi ki, anası, bütün doğmaları yuxularını qatıb-qarışdırıblar, onu da təcili göndəriblər ki, Xəqanidən bir xəbər gətirsin. Onda biz “boy”dan çıxmışdıq.

– **Dediğiniz o məşhur “boy” – döyüş hansı tarixdə olmuşdu?**

– Dekabrın 26-27-sində.

– **İki gün dayanmadan davam etmişdi döyüşlər?**

– İki günmü, üç günmü davam etdi həmin döyüş, indi dəqiq xatırlamıram. Ancaq onu bilirəm ki, Boyəhmədli, Mollalar kəndləri, Qalayçılar qalası, bir də “Qasımın karyeri” deyilən ərazinin aşağısındakı “Bala karyer” hissəsində olmuşdu həmin döyüşlər. Mən orda mütəmadi gedən döyüşləri görüb, əraziləri bələdləyəndən sonra qərargah rəisi Nəcməddin Sadıqova dedim ki, buranın xilas yolu Azərbaycanın ümumilikdə bütün cəbhə boyu hücumla keçməsindən asılıdır. Nəyə görə? Fikrimi ordakı döyüşlər zamanı başımıza gələn konkret faktlar, hadisələrlə əsaslandırıdım. Söylədim ki, məsələn, tutalım Qazaxda bizimkilər beş kəndi götürürlər. Dəfələrlə bu və buna bənzər olaylar baş vermişdi. Bunu televiziya elan edirdi, mətbuat yazırdı. “Çornaya koşka” (“Qara pişik”) gəlirdi, həmin o kəndləri geri alırdı, verirdi ermənilərə. Amma sonra nə baş verirdi? Fikir verin, cəbhə xəttinin bir ucu Qazax, digər nöqtəsi Füzuli bölgəsi idi. Proseslər aşağıdakı ardıcılıqla davam edirdi. “Çornaya koşka” gəlib dayanırdı Daşkəsən istiqamətində, bu iki bölgənin tən ortasında. Qazaxda, Gədəbəydə beş kəndi alanlar gəlib ortadakı bir zolaqda birləşməliydilər ki, tutduqları yaşayış məskənləri, torpaqlar əllərində qalsın. Ancaq bu mümkün olmurdu. Biz də gəlib Qalayçılar qalasını alanda, ağdamlıların “Quşçu dərəsi” dedişi, əslində dağın zirvəsi olan ərazidə dayanmalı olurduq. Deyirdim ki, burda müşahidəçilik lazım deyil, hündürdəyik, bizi vuracaqlar, daha doğrusu “Çornaya koşka” gəlib bizi vuracaq, gəlin ya hücumla keçək, ya da düşək geri – dərəyə. Yoxsa bir “Qrad” atmaqları kifayətdir ki, hamımızı qırsınlar.

– **Sizin vəzifəniz nə idi, səlahiyyətiniz hansı miqyasdaydı o zaman?**

– Mən kəşfiyyat rotasının komandiri idim.

– **Zabit idiniz?**

– Yox. Rütbəm yox idi. O dövrdə bu məsələləri elə kortəbii şəkildə həll edirdilər. Bizi hələ cəbhəyə getməmiş, Bakının Qala qəsəbəsindəki hərbi hissəyə toplayanda rota-rota ayırdılar, soruşdular ki, kimin ali və ya orta ixtisas təhsili var. Əvvəlcə heç kimdən səs

çıxmadı. Sonra bir nəfər çıxdı irəli və dedi ki, o, Politexnik İnstitutunu (indiki Azərbaycan Texniki Universiteti – *red.*) bitirib. Ona dedilər ki, səni qoyduq rota komandiri. Bundan sonra əksəriyyət ali təhsilli olduğunu boynuna aldı. Bax belə formada komandirlər, rotalar müəyyənləşdi. Mayor Vladimir Zelenko isə bu seçim formasına baxıb başını buladı və “mne vam oçen jalko” (“Sizə çox yazığım gəlir”) dedi. Sonra onun bizimlə Ağdamda döyüş bölgəsində qalıb vuruşmasına səbəb elə onun bu sözləri, yəni bizə yazığı gəlməsi oldu. Əslində o, bizi Ağdamda təhvil verib geri qayıtmalı idi. Bu insanın məhz belə qərar verməsi – döyüş bölgəsini seçməsi səbəbindən ailəsi az qala dağılacaqdı. Ailəsinə baxmırdılar hərbi hissədə. Ac qalırdılar. Ailəsini mən gətirib evimizdə saxladım.

– **Zelenko sağdı hazırda?**

– Hə, sağdı. Dizindən yaralanıb qayıtdı. O yaralanandan sonra Məmmədov soyadlı qərargah rəisi ilə birlikdə məni zorla briqada komandiri qoydular. Bu əsaslandırma ilə ki, müharibənin qaydaları var: döyüşdə komandir öldüsə, mütləq kimsə onun səlahiyyətlərini boynuna götürməlidir. Mən də baxıb gördüm qaçaq düşüb, topçular hamısı qaçır, harayladım ki, hara gedirsiniz, ay Feyruz? Dedi bəs bizə xəbər gəlib, biz artıq gedirik.

“Kolxoz idi, vəssalam”

Bu yerdə söhbətimizin istiqamətini yenidən Xəqaninin kəşfiyyətçiliyinə yönəldirəm.

Qasım:

– Xəqaninin kəşfiyyətçiliyinə səbəb nə olmuşdu? Qaladakı prosesləri ki, sizə danışdım. Hamının birdən-birə komandir olmaq istəməsini. Bax orda, mən gördüm ki, hərbi formada bir oğlan gəzir. Gədəbəyli kürəkənim Cəmaləddinə dedim ki, onu bizim yanımıza çağırırsın. Nə isə. Gəldi bu adam yanımıza. Soruşdum ki, sən kim-sən? Dedi mən döyüşçüyəm, özüm Naxçıvandanam, bir dəfə də əsir düşüb qayıtmışam.

– **Sabir idi?**

– Bəli, bəli, Sabir. Dedim, a qardaş, o tərəflərdə olmusanmı? Dedi, hə. Dedim onda mənim də adımlı yaz. Bu zaman Xəqaninin də bizimlə getməsinə onun bu rotaya yığılan uşaqlardan hansı iləsə yaxın münasibəti səbəb oldu. Biz 20 nəfər olduq ümumi. İki gürcüstanlı idi. İndiki kimi yadımdadır, onlar qaçdılar, qaldıq 18 nəfər. Qalan 18 nəfərin hamısı ilə hələ Qalada bir yerdə olmuşuq. Bizi məşq elətdirirdilər orda, yatırıdığımız-dururduq və s. Qalada hələ dedim ki, bizi yazın kəşfiyyata. Bu variantı Sabirin orda olması, döyüşdə, kəşfiyyatda olması səbəbindən seçdik. Çünki yerindən duran təcrübəsiz komandirlərlə gedib mənasız yerə qırılmaqdan, bu təcrübəli Sabiri seçdik ki, heç olmasa döyüş taktikasından-filandan başı çıxan birisi ilə gedək. Hamımız razılaşdıq. Təzədən bizi ayrıca siyahıya aldılar, hamının yatdığı basketbol zalından çıxarıb bizə ayrıca otaq ayırdılar, məşq eləməyə zal verdilər, yemək-içməyimiz ayrı, istirahətimiz ayrı və s. Ondan sonra həmin 18 nəfərlə necə gedib cəbhəyə çıxdıqsa, eləcə səhərdən axşama kimi də bir yerdə olduq. Axşamlar nə baş verirdi? İki gündən-üç gündən bir daima keçirdik o biri tərəfə. Yəni Xəqani də, Mirpaşa dediyimiz Fərhad da, mən də, başqaları da – hamımız.

– **Bilirsiz, Qasım müəllim, Xəqaninin birdən-birə kəşfiyyatçılığa başlaması bizə qəribə gəlir. Yəni, bunun üçün əsaslar var idimi? Qardaşları ilə söhbətlərimdə də bu məsələni çözməyə çalışmışam. Xəqani nə ərazini dəqiq tanıyırdı, nə də erməni dilini bilirdi...**

– O zamanları xatırlayıb özünüz də bu suala cavab tapacaqsız. O dövrü ancaq belə xarakterizə edə bilərik: kolxoz idi, vəssalam. Amma komandirimiz Volodya Zelenko Əfqanıstanda kəşfiyyat işçisi olmuşdu. O, işi bilirdi. Məsələn, o, Sabiri niyə komandirlikdən uzaqlaşdırdı? Deyim, fikir verin. Biz kəşfiyyata gedəndə özümüzə rabitə vasitəsi götürə bilməzdik. Ona görə kəşfiyyatçı irəli getdikcə Zelenko onu arxadan durbinlə müşayiət edirdi. Və səssiz şəkildə irəli-geri işarələri verirdi. Sabirsə onun bu vacib işarələrinə qarşı saymamazlıq edirdi. Bir-iki dəfə Sabirə iradəni bildirdi, o isə məhəl

qoymadı. Ondan sonra Sabiri uzaqlaşdırdı. Sonra məni komandir təyin elədilər ki, onsuz da həmişə sən qabağa gedirsən, əsgərləri sən idarə edirsən, bax bu minvalla.

“Xoxlı otkuda znayut “Qasımski karyer”? Znaçit, on aqent”

– Xəqaninin sonuncu döyüşündən danışaq, mümkünsə. Məndə olan məlumata görə, hansısa körpünü qorumağı və ya partlatmağı tapşırımsız Xəqani ilə Fərhadada...

– Yox, elə deyildi. Qoy mən bu prosesləri bir qədər geniş danışım.

– **Buyurun...**

– Deməli, orda belə bir məsələ var idi. Ağdam – Ağdərəyə yolundakı Qalayçılar kəndi ki dedim, bax, o kəndin yanından keçirsən, biz orda daha çox gecələr olsaq da, oraları əzbər tanıyıram. Ağdərə yolunun üstündə dağın döşündə hər axşam tonqal yandırırıldılar ermənilər. Bizə bu tonqalın yandırılma səbəbini araşdırmaq tapşırığı verilmişdi. Mən də dedim ki, axı Ağdərə çoxdan işğal olunub, üstəlik ondan bəridə Mollalar kəndi və daha üç kənd də işğaldadı, indi ora getmək çətindi. Zelenko dedi: “Qasım, səni məhv eləmək istəyirlər, getmə ora”. Dedim: “Axı, necə getməyim? Tapşırıq almışıq ki, getməlisiz”. Nə isə, getdik. Yenə də hamımız – Xəqani də, Hüseyin də, Mirpaşa deyilən Fərhad da. O da necə oldu, müəllim? Qoy vəziyyəti nisbətən də olsa aydınlaşdırım sizin üçün, siz də o zaman yaranmış reallığı təxmin edəsiniz. Deməli, Bakıya iki nəfər ukraynalı gəlibmiş. Onlar gəlib Müdafiə Nazirliyində sənədlərini göstəriblər ki, biz Nikaraquada, Əfqanıstanda və başqa yerlərdə vuruşmuşuq, təcrübəmiz var-filan, əlqərəz, muzzdlu döyüşməyə gəlmişik sizin tərəfdən. Onları göndərmişdilər Ağdama. Birini Ağdamın Sarıcalı kəndində yerləşən 1-ci batalyona verdilər, birini isə bizə. Sarıcalıya göndərilən xoxol biri ləzgi olmaqla iki əsgəri kəşfiyyat adına aparıb “Qasımın karyeri”nin

arxasında yoxa çıxartmışdı, yeni ermənilərə təhvil verib gəlmişdi. Soruşanda demişdi ki, guya onlar qorxub qaçıblar. Amma özünə inamı qırmamaq, daha doğrusu, şübhə yaratmamaq üçün onu da deyir ki, ermənilərin orda filan qədər topu, əsgəri var və s. Bu məlumatları isə düzgün deyir. Yenə də bundan şübhələnirlər. Sorğusual etsələr də əvvəlcə heç nəyi boynuna almır. Məcbur olub tutub onu bıçaqlayırlar. Bıçaqlayandan sonra onu öldürəcəklərini zənn edir, qayıdıb bizimkilərə yalvarır ki, bəs məni öldürməyin, biz Yerevandan gəlmişik. Bunu bilən kimi 190 sayılı hərbi hissəyə məlumat vermişdilər. Biz də bu xoxolun o biri tayını aparıb Güllücədəki qaldığımız məktəbdə batalyonun uşaqlarına təqdim etmişdik. Batalyona gətirəndən sonra onu bir qədər sorğu-sual elədik, əraziləri soruşduq, gördük ki, bu, “Qasımın karyeri”nin adına kimi bütün ərazi haqqında məlumatlıdır, xəritəni əzbər bilir. Zelenko bundan şübhələndi. Sağollaşıb çıxanda məni saxlayıb dedi ki, nə fikirləşirsən? Cavab verdim ki, bütün əraziləri tanıyır, yaxşıdı. Onda mənə qayıdıb təpindi: “Tı baran çto li, xoxlı otkuda znayut “Qasımski karyer”? Znaçit, on aqent (“Başına at təpib? Xoxollar nə bilirlər “Qasımın karyeri” nədir? Deməli, o, agentdir”), – dedi, – Qasım, bu yüz faiz ermənilər tərəfdən göndərilib”. Sonra mənə tapşırıq verdi ki, kanalı keçərsən, öz yaxın adamlarından birinə tapşırırsan ki, işdi birdən səni vursalar, o dəqiqə o da bunu vursun. Ancaq çalışın ölməsin. Onu yaralı vəziyyətdə diri gətirin bura. Mənə onun “dili” lazımdı. Gördünüz alınmır, öldürün və təcili də qayıdın geri.

Beləcə, tapşırığı aldım. İki ədəd trassel götürdüm. Arif, mən, bir də bu xoxol getdik. Üçümüz qalxdıq dağa. Uşaqların hamısına, Xəqani də daxil olmaqla, dedim ki, əgər bizi mühasirəyə salsalar, mən özümüz tərəfə iki trassel atacam. Trasseli atdımsa, bilin ki, bizi apardılar. Siz qaçın canınızı qurtarın. Beləcə, gəlib tonqal yandırılan əraziyə çatdıq. Baxdım ki, armaturu yerə salıblar, adamı tutub məftillə yox, nazik kəndirlə bağlayırlar. Bağlayandan sonra kibritlə alışdırıb yandırırırlar.

– **Azərbaycanlıları...**

– Hə. Arif dedi, Qasım bir bura bax, deməli kəndir nazik olduğundan tez yanıb qurtarır, adamsa qaçıb o kolun dalında, bu kolun dalında gizlənməyə çalışır, daha doğrusu, yana-yana canını qurtarmaq istəyir. Bu isə vəhşiləşmiş ermənilərə ləzzət eləyir. Üzü aşağı bir neçə yanmış meyit kolluqlara ilişib qalmışdı. Biz bu dəhşətin şahidi olduq... Gəldik komandanlığı məlumatlandırmağa. Biz qayıdıb gələndə gördüm ki, hərbi hissəmizdə millət doludu, milislər-filan. Gördüklərimi məruzə edəndə rəhbərlikdən mənə dedilər ki, nə danışsan, camaatı qorxuzursan. Dedim heç kimi qorxuzmuram. Əks-kəşfiyyatınız var, mənə qoşub göndərib dəqiqləşdirə bilərsiniz dediklərimi. Dedilər, biz ora gedənik? Dedim niyə gedə bilmirsiniz, mən necə getdim bəs, indi də mənə yalan danışmaqda günahlandırırırsız.

“Qasım, Fərhadla Xəqanini apardılar!!!”

Xəqanini ən sonuncu görən sabiq komandirin bəzən sadəcə izahlarını sakitcə dinləyir, daha ətraflı məlumatlar almaq üçün ona əlavə suallar verirəm. Bəzənsə, onun dilə gətirdiyi tükürpərdici olaylardan sarsıntı keçiririk hamımız. Təəssüflər olsun ki, bir dramatik film kimi eşitdiklərimiz yaxın tariximizdə Qarabağ savaşının ayrı-ayrı epizodları üzrə baş verən gerçək yaşantılardandır. Qasımı danışdırıb hansısa bir məcraya çatanda bir az da ürəklənib Xəqanini ondan az qala canlı şəkildə ala biləcəyimizə ümidlənilirik, bəzi məqamlardasa onu tamamilə itirdiyimizi göz önünə gətirməli oluruq. Nə suallar tükənir, nə diləklər doğrulur, nə ümidlər qırılır... Bax, budur itkinliyin sərhəd tanımayan, dəhşət doğuran qeyri-müəyyənliklə dolu əsl yaşantıları. Mən sizlərə insan itkinliyinin ağıla sığmayan konturlarını yazının dili ilə cizmaq istəyirəm. Təbii ki, nə qədər mümkündürsə. Hamının cavabında aciz qaldığı bir sualsa məni qətiyyən rahat buraxmır. Elə yəqin sizləri də, əziz oxucular: biz bir qeyrətli soydaşımızı itkinlik bəlasından qoruya bilərdikmi?! Mərhum istedadlı yazar dostumuz, ömrü Əfqanıstan və Qarabağ savaşlarından keçmiş Zakir Sadatlının bir şeir parçasını xatırlayıram bu anda:

*Nooldu...döndü vələdin,
And içdin düzə, yalana...
Bir quzun itdi, mələdin,
“İtkinim!” – deyib balana –
Niyə aramadın, kəndim?!*

*Dərd telimi darayan gün,
“Ana” deyib zarıyan gün.
Ağlamaqdan səsim batıb
Göz yaşlarım quruyan gün,
Niyə qurumadın, kəndim?!*

*Bici, axmağı qorudun,
Evi, daxmanı qorudun,
Mərzi-paxlanı qorudun,
Məni qorumadın, kəndim...*

...Qinyaz bu anda sanki hansısa nəticəni əldə edə bilmək ümidlə hövsələsini cilovlaya bilməyib (25 illik qardaş itkisi axtarışlı zaman kəsiyində hövsələmi qalar?! – N.Z.) tez-tələsik soruşur:

– Bəs xoxol dediyiniz o adam da sizinlə qayıdıb gəldimi?

Qasım:

– Hə, o da burdaydı. Biz gedəndə Zelenko belə bir kələk işlətməmişdi ona qarşı. Demişdi ki, sən get, bu uşaqlarla sağ-salamat qayıt gəl, sonra mən də sənənlə birgə 60 nəfərlə ora qayıdacağıq... Xoxol söz vermişdi ki, problem yoxdu... Sən demə, həm də bir qədər şirniklənməmiş. Amma qayıdanda artıq mənə çatdırmışdılar ki, vəziyyət belədi, sən bunu tut. Onun da əlində avtomatı vardı. Tutmaq çətin idi. Həm də tək-cə avtomat yox, üstümüzdə qranat-filan, çoxlu silahımız var idi hamımızın. Onu da axı, öldürməkdən çox diri tutub gətirmək tapşırığı almışdıq. Ona görə Sabunçudan olan Vahid adlı əsgərə dedim ki, biz maşına qalxanda bunun qulağının dibindən elə vur ki, düz ayağımızın altına düşsün. Amma, hər ehtimalla qarşı bunu silahsızlaşdırmaq niyyətilə maşağalı “Malış” ləqəbli əsgərimizə dedim aparıb bizim avtomatlarımızı təmizləsin. Xoxol əvvəlcə vermək istəmədi. Dedi özümüz təmizləyərək. Nə isə, onu inandırdım ki, belə yaxşıdı, guya Malış “molodoy” olduğuna görə bunu deyirəm, yəni onun borcudu bizim avtomatları təmizləsin. Xoxol da inanıb avtomatını Malışa verdi. Bu zaman arxamızca gələn maşına qalxmalı idik. Maşına qalxanda tapşırığımı əsgər bunun boynunun arxasından necə vurdusa, agent düz ayağımızın altına yıxıldı. Üstümüzdə kəndir var idi. Onun əllərini bərk-bərk bağladım. Maşına qoydular, apardılar. Axşamüstü – saat 3-də isə gəlib mənə də, Arifi də apardılar. Bizi incitdilər, döydülər.

– Niyə?

– Ancaq bunu dedilər ki, hələ o tərəfə gedib sağ-salamat qayıdıb gələn olmayıb. Deməli, siz ya agentsiz, ya satılmırsınız, bax belə

söhbətlər apardılar bizimlə. Sual elədik ki, yaxşı, necə sübut eləyə bilərik bizə qarşı bu deyilənlər böhtandı. Dedilər ki, bunun üçün sizin izahatlarınız əsasında ayrı-ayrılıqda yazılı və şifahi üzləşdir-mələr aparacağıq. Sözləriniz üst-üstə düşməsə, deməli yalan danı-şırırsız. Hərəmizi də ayrı-ayrı otaqlara saldılar ki, birdən sözləşib eyni məzmun-formada ifadə verərik. Nə isə, Arifi birinci danışdırmışdı-lar, sonra məni çağırtdılar. İkimizi də şifahi dindirəndən sonra səsi-mizi diktofona yazdılar. Hər şeyi olduğu kimi, gördüyümüz kimi dedik, bizi buraxdılar. Bizi aparmağa Volodya Zelenko özü gəlmişdi. Komandir dedi ki, o tutulan xoxolla görüşmək, ona bəzi suallar vermək istəyir. Görüşdürdülər. Burda o, Zelenkoya bəzi eti-raflar elədi. Axı hər ikisi ukraynalı idi. Zelenkoya dedi ki, “Vo-lodya, yest takoye poslovitse: “jagnost frayera qubit” (Volodya, belə bir məsəl var: “Artıq tamah baş yarar”). Sonra fikrini belə izah etdi: yəni ki, mənimlə gedən bu yeddi nəfəri asanlıqla təhvil verib gələ bilərdim. Ancaq məni sənin vədin aldatdı. Sən demişdin ki, biz gedib bələdləyib gələk, sonra həm özün bizimlə gedəcəksən, həm də 60 adam aparacaqsan. Məni bu sözlər saxladı, çünki düşündüm ki, bu pullar mənə “do kontsa jizni xvatal bı”, yəni bir komandir və altıмыш nəfər Azərbaycan əsgərinə görə ermənilərdən alacağım pul-lar mənə ömrümün sonuna kimi kifayət edəcək”. Ondan sonra biz daha o xoxolu görmədik, varıb (bu söz Gəncəbasar bölgəsində “çıxıb getdik” anlamında işlənir –N.Z.) getdik.

Fərhad evə girəndən sonra Xəqanini öz adı ilə çağırıblar...

- **Döyüş başa çatdı. Sakitlik oldu, belə demək mümkünsə...**
- Xəqani məsələsinə qayıdırsız?
- **Bəli, bəli...**
- Deməli, o “boy” günü nələr baş verdi? Əvvəla, döyüşdə belə bir qayda var ki, əgər birinci, ikinci rotanın rabitəçisini vurub öldür-ürsə, onlarla rabitə kəsilə bilər. Ona görə kəşfiyyat mütləq komandirin yanında olur. Bu zaman kəşfiyyatçının üzərinə iki iş

düşür: həm komandiri qorumaq, həm də məlumatları rabitəçisiz qalmış rotalara çatdırmaq. Mən də Xəqanigilə tapşırırdım ki, onlar Zelenkonun yanında olsunlar bu iki vacib işi yerinə yetirməkdən ötrü. Bu ərazidə qalıb vəziyyəti komandirə məruzə etməli idilər onlar. Ərazidə də mina əleyhinə olan cihazlar var idi, onları hər 50-100 metrdən bir düzmüşdülər. Bu cihazları elə şahmat ardıcılığı ilə düzürdülər ki, 4-ü birdən partlayırdı. Onlar dördü partlayanda insan bir halda sağ qurtula bilərdi ki, o, 5-6 dəqiqə havada, həm də 70 sm-dən yüksəklikdə qala bilsin. Bunu heç Brüs Li də bacara bilməzdi. Yəni, bu mümkünsüz bir şey idi. Ondən qorunmaq, onları tapmaq üçün biz, Xəqani də daxil olmaqla, əllərimiz boynumuzun arxasında “qazyerişi” deyilən formada 100 metrə yavaş-yavaş getməli idik. Yalnız bu formada yeriyəndə həmin cihazların məftilləri özümüzə qabaqda gedən dirsəklərimizə toxunurdu. O zaman biz onu görüb xəbər verirdik və uşaqlardan kimsə yaxınlaşıb həmin məftilləri sakitcə kəsib bu cihazları zərərsizləşdirirdi. Bir də “lovuşka” deyilən qarmaqlı kəndirimiz olurdu ki, atıb ilişdirib o istiqamətdə gedəsən. Onu da atırdıq, birdən gedib kolun birinə ilişirdi, ha dartırdıq, ilişdiyi yerdən çıxmırdı, bu da çətinliklər yaradırdı hərəkətimizə.

Orda ad çəkmək olmazdı. Ancaq nömrələrlə əlaqələnməli idik. Məsələn, kimsə birinci adlanırdı, Xəqani səkkizinci adlanırdı. Tutaım, komanda verirdim ki, birinci getsin. Allaha and olsun Xəqani ondan qabaq özünü yetirirdi. Eləcə də Fərhad, Hüseyin, Arif, ya kimsə. Birdən Xəqaninin nömrəsinə komanda verəndə, görürdün ki, başqası getdi. Birinci, məsələn, həmişə mən özüm qaçmışam 50 metr, qaçmışam, partladı, uşaq gəldi, ondan sonra Xəqani qaçıb 100 metrə qədər. Bax, belə qurulmuşdu bizim həmin o 18 nəfərlik əsgərlərlə işimiz, yoldaşlığımız, döyüş yolumuz. Sizin soruşduğunuz o axırncı gün isə mən bunları göndərdim ki, qardaşlar, gedin, bayaq qeyd etdiyimiz kimi komandirin yanında durun. O Mirpaşa dediyimiz Fərhad adlı oğlan bir qədər dikbaş idi. Müharibə belə şeyləri sevmir. Dikbaşlığın, yekəxanalığın müharibədə yeri yoxdur.

Xəqanini orda saxlayan da Fərhad oldu. Yəni necə? O getmədi, əmrə tabe olmadı, Xəqani də qaldı onun yanında. Sarıcalı kəndinin üstündə dərə var, müəllim. Sarıcalının üstündə biz bütün batalyonu düzdük. Bax oranı tutmaqdan ötrü bir tank, bir BTR-lə getmişdik. Onda Fərhada, Xəqaniyə, bir də adını da bilmədiyim bir ağdamlı oğlana demişdim ki, siz gedin komandirin yanına. Birdən qışqırtı düşdü, vəlvələ qopdu, erməni tankları “Qasımın karyeri” tərəfdən hücumə keçəndə bir də baxdım ki, Xəqani, Fərhad, bir də o ağdamlı oğlan durublar həmin yerdə. Onlar, dediyim kimi, göndərdiyim həm nisbətən təhlükəsiz, həm də komandiri qorumaq kimi son dərəcə vacib nöqtəyə getməmişdilər. Onların durduğu yer isə yüz faiz ölümlük idi. Sakitlik olanda həmin o ağdamlı gəldi mənim yanıma, dedi: “Qasım, Fərhad sənə sözünə baxmadı, tapşırığına məhəl qoymadı, nəticədə ən çox qorxub tapşırığın şey başımıza gəldi – Fərhadla Xəqanini apardılar!!!” Hövlnak qayıtdım ki, necə yəni apardılar?! Vəziyyəti bir qədər sizə analiz eləyim. Deməli, kəndin içində aləm qarışmışdı bir-birinə. Burda kəndin bir başında həm azərbaycanlılar var idi, həm də ermənilər. Ağdamlı oğlanın dediyinə görə, bunları dayandıqları yerdə görən ermənilərdən biri başını qapıdan çıxarıb hiylə işlədərək Azərbaycan dilində “bura gəlin, orda ermənilər var” deyə içəri çağırır. Fərhad gedib. Bu zaman bu oğlan da, Xəqani də Fərhada deyib ki, getməsin. Fərhad deyib yox, gedəcəm, çağıran özümüzünkülərdir. Fərhad ora çatan kimi, çox güman bıçağı dirəyiblər boğazına ki, yoldaşlarının adını desin. Çünki o adam yenidən çıxıb bayıra və bu dəfə artıq ad çəkərək deyib ki, ay Xəqani, qorxma, gəl. Bilirsiniz, elə Xəqani özü də Fərhadı qoyub gəlməzdi, onu xilas eləməyə gedərdi. Çünki müharibə, od-alov bunları, elə bizim hamımızı çox doğmalaşdırmışdı birbirimizə. Ağdamlı oğlan ona hətta xatırladır mənim tapşırığımı ki, axı Qasım demişdi belə hallarla rastlaşanda getməyəək?! Amma Xəqani cavab verir ki, nə danışsan, mən Fərhadı belə yerdə qoyub gedə bilərəmmi?! Xəqani də gedir. O adam üçüncü dəfə çıxır bundan sonra. Adını bilmədiklərindən ay ağdamlı, sən də gəl deyir (bu-

rada da bir müəmma ola bilər. Çünki, bir yerdə döyüşən əsgərlərin bir-birinin adını bilməməsi qəribə görünür. O adam adını qəsdən gizlətməyib ki?! Əfsus ki, o ağdamlı deyilən şəxsi indi tapa bilmirik – N.Z.). Dedi Qasım, mən onda bildim ki, bunları apardılar, qəbiristanlığa tullanıb qəbir daşlarının arasına qaçdım. Dediyinə görə, qaçanda onun ardınca atəş də açıblar. Xoşbəxtlikdən o sağ-salamat gəlib bizim yanımıza çıxıb bilməmişdi.

– O ağdamlı oğlan hardadı, yaşayır mı indi? Onu tapa bilərik görəsən?..

– Bilmirəm hardadı, yaşayır-yaşamır. O heç deyəsən bizim batalyondan da deyildi. Son vaxtlarda gəlmişdi. Adını da elə ağdamlı kimi tanıyırdıq.

– Siz bütün kəndləri sadaladınız, Boyəhmədli adı çəkmədiniz axı. Həm rəsmi yazılanlarda, həm də qardaşlarının axtarışlarına görə Xəqaninin həmin son döyüşü əsasən Boyəhmədli kəndində baş verib...

– Yox, qadan alım, o döyüş Boyəhmədliyə olmayıb.

– Əsir, İtkin Düşmüş Şəxslərlə İş Üzrə Dövlət Komissiyasının rəsmi arayışında da Boyəhmədli kəndində itkin düşdüyü öz əksini tapıb Xəqaninin. Bu Mədəniyyət Nazirliyinin Respublika Xatirə Kitabında da çap olunub. Məhkəmənin Xəqaniyə şəhid statusu verən qətnaməsində də Boyəhmədli (rəsmən Bəyəhmədli) kəndində itkin düşdüyü təsdiqlənib...

Bu yerdə Qinyaz da söhbətə qoşulur. O da Xəqaninin yanına gedərkən Boyəhmədlinin yanında Qarabağ kanalından, körpüdən söhbət getdiyini və rəsmi məlumatlarda da məhz Bəyəhmədli yazıldığını xatırladır...

Qasım ərazini tanıyıb bildiyi qədərincə aydınlıq gətirir söhbətimizə:

– Kənd ümumi Boyəhmədli kimi tanınır. Amma Boyəhmədlinin içərisində 3-4 balaca kəndlər var. Mollalar var, Bala Papravənd var, Böyük Papravənd var, Salahlının üstündə Yeddi Dağ var, Qalayçılar var. Boyəhmədli yəqin ümumi gedir onlarda. Bunun heç

o zaman biz də çox fərfinə varmamışdıq. Elə bil ki, Bakının içəri-sində ayrı-ayrı qəsəbələr, məhəllələr olduğu kimi.

– **Amma batalyon yerləşirdi Güllücədə...**

– Hə, biz qalırdıq Güllücədə. Amma qalxırdıq pozitsiyalara (döyüş mövqeləri, səngərlər – N.Z.).

Qinyaz da şahidlik edir:

– Həmin mövqelər təxminən beş kilometrden artıq məsafədə olardı. Üzüm bağlarının arasından keçib gedirdin.

Qasım həmin mövqelərin daha artıq məsafədə olduğunda israr edir. Deyir üzüm bağlarından keçəndən sonra Qarabağ kanalının üstünə çıxırmışlar, orda da su borularından adlayıb bir qədər də uzağa gedirmişlər. Keçmiş kəşfiyyatçı hələ döyüş mövqelərinin bu qədər də uzaqda olduğunu söyləyir. Dediynə görə, kəşfiyyata gedəndə isə bu yol bir neçə dəfə də artırmış. Qinyazdan deyilən körpünün də Qarabağ kanalının üzərində olub-olmadığını dəqiqləşdirmək istəyirəm. Deyir ki, bir kanalın üstündə olub körpü, kənalsə Ağdam ərazisinin içi ilə Tərtər rayonuna tərəf axdığından suyu çox güman ki, Sərsəng su anbarından götürürmüş.

Biz səni tanıyıraq, get qardaşımızı gətir!

Yəqin sizlər də bu qənaətimizi bölüşərsiniz. Komandirlə söhbətimizdən belə nəticəyə gəlmək olur ki, Xəqaninin, eləcə də Fərhadın əsir düşmə ehtimalları daha çoxdu. Şübhəsiz ki, onu əsir də apara bilərdilər, qətlə yetirə də bilərdilər, amma indiyədək ölənlər, şəhidlər içində meyitin tapılmaması, yaxud kiminsə onun öldüyü barədə heç bir bilgi verə bilməməsi, üstəlik Xankəndidən gətirilmiş hərbi əsirin təxminən “gördüm, o dedi ki, Sabunçuda zavodda qardaşım ilə birgə işləmişəm, institutda oxuyurdum”, “bizi Qırmızı Xaçın siyahısına salmayıblar, qardaşlarımı görsəniz, deyin ki, mən burdayam” kimi ifadələr itkin-şəhidin əsir düşmə ehtimalı barədə qənaətimi bir qədər də möhkəmləndirir, hələ onun sağ ola biləcəyinə də ümidlənirəm... Şübhə və ehtimallarımı eşidən Qasım davam eləyir:

– Onları aldada da bilərdilər. Yəni, ilkin olaraq çağırıldıqları Fərhadı hansımızinsa adını çəkməklə də aldadıb içəri çağıra bilərdilər. Niyə deyirəm bunu? Bundan şübhələnməyə müəyyən əsaslarım var. Belə ki, ondan bir-iki gün əvvəl biz gedib Mollalar kəndinə yerləşəndə mənə də, başqa uşaqların da xeyli sənədlərimiz orda qalmışdı. Mən metroda işləyirdim o zaman, bunu təsdiqləyən sənədim, başqa sənədim və s. Bunların itdiyini biləndə komandirə dedim ki, mənə belə bir “knijkam” qalıb orda, ondan istifadə eləyə bilərlər-filan. Eləcə də başqa uşaqların. Mən bu barədə məlumat verəndən sonra komandir əmr verdi ki, kimsə hardasa, məsələn, çıxıb desə ki, mən Qasımam, ya döyüş yoldaşlarımızdan başqa birisi, yalnız Qasımı və ya başqa adı çəkiləni tanıyan kimsə baxıb dəqiqləşdirə biləndən sonra həmin çağırılan yerə getsin. Bu əmr bizi çox ayıltıdı, çox kömək eləmiş oldu bizə.

– **Aydındı... Sonra Qinyazgil gəlib qardaşlarımı axtarıblar, sizdən soruşublar, mübahisə də etmişiniz, nəhayət oturub dərdləşmişiz, ağlaşmışız...**

– Bunlar gəldilər. Bunları qınaya bilməzdik ki... Düzdü, müharibədi, hər şey gözləniləndi, ən çox da mənfiyə doğru. Amma neyləməli idi oğlu, qardaşı ölən, yaxud yoxa çıxan kimsə?! Soruşmağa ən azından bir yer, bir rəhbərlik tapmalıdı... Burda da o şəxs komandirlər idi... Deyirdilər ki, dəxli yoxdu, biz səni tanıyıyıq, get qardaşımızı gətir! Orda da nələr baş verirdi bu zaman. Ağdamın milis rəisi, eləcə də sonradan icra başçısı olan Həsən Sarıyev bizi təzədən bu qeyri-bərabər döyüşə göndərmək üçün cürbəcür içkilər-filan gətirmişdilər. Əsgərləri içirdib ruhlandırmaq məqsədilə ki, onlar içib-keflənəndən sonra heç nəyə məhəl qoymadan, ölüm-itimi düşünmədən, necə gəldi döyüşə girsinlər. Mənə ayrıca 96 faizlik spirt, əsgərlərə ayrı-ayrı içkilər. Əsgərlərə dedim, heç nəyə aldanmayın, biz bu döyüşə girsək həm uduzacağıq, həm də döyüşdən sağ qayıdan olmayacağıq. Balamın canına and olsun, uşaqların içib bu kortəbii döyüşə girməyinin qarşısını almasaydım, hamımız elə orda da əhəmiyyətsiz şəkildə milçək kimi qırılacaqdıq.

Qinyaz:

– Elə bunlar döyüşə bu formada gedirdilər çox vaxt. Mən ora çatan gün, həmin döyüşün sabahısı bunlar hamısı içkili idi. Mən orda Qasıma təpindim ki, sən necə komandirsən, əsgərin ölür, ya itkin düşür, sənın xəbərın olmur?! Bunların hamısını içirtmişdilər. Guya hazırlaşırdılar ki, növbəti “boy”a girsinlər. Qasım mənə dedi hə, indi gedirik, öyrənəcəyik, tapıb gətirəcəyik harda olsalar.

Qasım təsdiqləyir Qinyazın dediklərini. Əlavə edir ki, ondan sonra hücumda keçiblər, xeyli yer də alıblar, o cümlədən Qalayçılar qalasını. O kənddə qalanda aşpazlar gəlib dedilər ki, gecələr işıq-zad yandırmayın. Çünki ermənilər ancaq gəlib adam oğurlamaqla, əsir-girov götürməklə məşğul olurlar. Elə aşpazın da birini oğurlayıb aparmışdılar. Ermənilər döyüşmürdü ki... bizimlə “Çornaya koşka” döyüşürdü. Ermənilər adam oğurlayırdılar ancaq. “Çornaya koşka” isə işığı yandırırdı, lampası 4-5 dəqiqə göydə dayanırdı, ordan hədəfləyib dənləyirdilər bir-bir. Onlar öldürürdülər. Amma Xəqanigili onlar görmədilər. Xəqanigil onların həmin ərazilərə gəlişindən qabaq yoxa çıxmışdı. Biz buraları alıb 3-4 gün orda kef eləmişdik. “Çornaya koşka” bu əraziyə ondan sonra gəldi. Bu da Xəqanigilin daha çox əsir düşdüyünü sübut edən amillərdəndi.

Ağ kağıza qara bəxti necə yazsın yazı yazan?

Bilirəm, Qasımla gerçək yaşantılardan bəhs edən söhbətimiz sizləri də həyəcanlandırır. Xüsusilə müharibənin alov saçan dəhşətləri, faciələri və vətənpərvər eloğlularımızın sanki yox imiş sayaq itkin düşdüyünü eşitdiyim, qeyd etdiyim hissələri sadəcə adlayıb keçmək mənim üçün də olduqca çətindi. Yazılar hissə-hissə media qurumlarında çap olunub ictimailəşərkən həmkarlarımızdan birinin zəng edərək “Qasım, Fərhadla Xəqanini apardılar!!!..” bölümünü gecə oxumağa başladığını, amma dəhşətə gəldiyindən, bir az da qorxub-üşəndiyindən kompüterini söndürüb oxumağa səhər davam elədiyini söyləməsi, başqa bir həmkarım, AzTV-nin əməkdaşı, tələbə yoldaşım Dilşad Tahirqızının isə həyəcanla: “Nəzirməmməd, dayanma bilmədən ilk üç yazını birnəfəsə oxudum”, – söyləməsi xalqımızın Xəqaninin itkin taleyinə nə qədər acıdığına tutarlı sübutdur. Bu əsnada zənglər, yanaşmalar çoxdu. Sadəcə sizlərə mənzərəni aydınlaşdırmaq üçün onlardan ikisini misal gətirdim. Bu, həm də ölkə vətəndaşlarının Qarabağımıza və onun uğrunda qurban gedən oğullarımıza hədsiz məhəbbətinin parlaq nümunəsidir.

Əziz oxucular! Əziz qədirbilən soydaşlarımız, Qasımla söhbətimizin növbəti hissəsinə keçid aldığımız bu məqamı sizlərin bu olaya isti, məxsusi doğmalılıqla yanaşmanızın ümumiləşdirilmiş obrazını yüksək sənətkarlıqla qələmə alan tanınmış şairə Nəzakət xanım Məmmədovanın Xəqaniyə, onun timsalında Qarabağda itkin düşmüş bütün döyüşçülərimizə həsr etdiyi “Məzarsız şəhid” poeməsindən bir hissəni bölüşməklə davam etdirmək istəyirəm. Müharibə, qan-qada, şəhidlik, ən nəhayət və ən ağrılı insan itkinliyi – düşmən əlində əsir-girov qalmağın ürəkləri parçalayan fəlsəfi izahına diqqət kəsilin, lütfən:

*“Qara kağız” yazılmadı ağ kağıza,
Yollarını gözləyənlər ümidini itirmədi.
Qapısını “qara kağız” döymədiyi ünvanlarda
Ümidlərin qapıları üzlərinə örtülmədi.
Ağ kağıza yazılmayan acı-acı taleləri
qalaq-qalaq ürəklərə yeridənlər
Kül içində köz axtardı
Ömürləri bir şam kimi əridənlər.
Gözlərini bu yollardan çəkmədilər,
Ürəkləri sökülincə, sərvi boyları büküləncə
gözlədilər.
Yollardaca qara saçı ağ hördülər,
gözlədilər.
Bir zərrənin işığına yürüdülər,
gözlədilər.
Son ümidin yaxasından əllərini üzmədilər,
gözlədilər.
Ömürlərin bu yollarda paralayıb azanlar da,
Ürəyindən qanlar axan, ağı üstə dil-dil ötən
ozanlar da,
Qəbirlərin öz əlilə yad ellərdə qazanlar da
gözlədilər.
Taleləri – qələmini bəxt yazandan
oğurlayıb yazanlar da
gözlədilər.
Nəmli-nəmli baxışları donub qalan uzaqlarda,
uzaqlarda əsir düşdü
donub qalan sazaqlar da.
Harayına heç gəlməsin
ağ kağıza bəxti yazan.
Ağ kağıza qara bəxti necə yazsın
yazı yazan?*

*Qara bəxtin yazısını yazmaqdan
ümid gözəl...
Bu ümidi itirməyən gözləməyin
özü gözəl.
Qoy gözləri hey yollarda haraylasın
bəxt yazanı.
Qurban olum, yazın hanı?
Qışın ötdü, yazın hanı?*

İqtibas gətirdiyimiz hissənin xüsusi şərhə ehtiyacı qalmır. Təkcə elə “qara bəxtin yazısını yazmaqdan ümid gözəl...” və “qəbirlərin öz əlilə yad ellərdə qazanlar da gözlədilər” ifadələrinin fikir tutumu əsirliyin, itkinliyin bütün vahiməli təfərrüatı ilə bərabər, əsirin nə vaxtsa dönəcəyi inamının heç vədə sönməyən ümid qığılcımını da gözlərimiz önündə canlandırır. Qasımla söhbətimizin bu sonuncu hissəsində də həmçinin əsirlikdən qurtulanlar, Xəqaninin də təmsil olunduğu batalyonun keçdiyi döyüş yolu, kəşfiyyat tapşırıqlarını yerinə yetirməsi üzrə bəzi epizodlar, bir azca da Qarabağ döyüşlərinin təfərrüatlarından danışdıq.

Xəqanini sonuncu dəfə mən görmüşəm

...Hava qaralıb, şər qarışır. Soyuqlu-sazaqlı qış axşamında bayırda dayanmadan yağan yağış keçmiş döyüşçü, gəncliyinin oğlan çağını Qarabağ savaşında xərcləmiş Qasımla bir qədər isti, həddən ziyadə həyəcanlı söhbətimizə spesifik bir ahəng qatır. Pəncərəni aramsız döyən yağış damcıları elə bil özü ilə qışın sazağını içəriyə doldurmaq istəyir ki, bu ümumiləşmiş dərdimizi bir qədər soyuda bilsin. Bacararmı?! Bu qədər gərgin auranın hökm sürdüyü bir şəraitdə Qasımla söhbətimiz davam edir. Görüşümüzdən faydalanıb Xəqani haqqında mümkün qədər çox məlumat almaq istəyirəm ondan. Yaddaşını müxtəlif suallarım ilə oyatmaq istəyimlə bərabər, onu da Xəqaninin axtarışları ətrafında ondan kənarında baş

verən olaylarla daha çox məlumatlandırırım ki, bəlkə qəhrəmanımızın taleylə bağlı ipuclarının tapılmasında o da bir məsləhətli mövqe sərgiləyə bilsin. Onun mövqeyi bəlkə çətinə düşmüş bu dünyünün açılmasında mühüm bir vasitəyə çevrilə bilər!.. Axı “məsləhətli don gen olar” deyib ata-babalarımız.

Qasımı Badamdar qəsəbəsindən olan Əhməd adlı keçmiş əsirin verdiyi açıqlama ilə təəccübləndiririk. Xəqaninin qardaşı Elçinin Əhmədlə çox çətinliklə ayaqüstü görüşməsinə, Əhmədin Xəqanini şəkildən tanıyıb üç gün öncə onunla Xankəndidə görüşdüyünü, hətta ona Qarabağa gedərkən Bakının Sabunçu rayonunda zavod direktorunun müavini olan qardaşı ilə birlikdə işlədiyini, ali məktəbdə oxuduğunu söylədiyini bildirirəm. Və bu zaman Qasımın yadlaşını silkələyə biləcək daha bir məqamı – həmin zaman onun qolunun da sarıqlı olmasını dilə gətirirəm:

– Bu görüş baş verib Xəqaninin itkin düşməsindən təxminən iki-üç il sonra. Yəqin xatırlayırsız ki, həmin son döyüş zamanı da Xəqaninin qolu sarıqlı olub. Ola bilsin bu elə həmin sarıq olub, ola bilsin başqa bir səbəbdən, bunu biz dəqiq bilə bilmərik. Əhməd onu da deyib ki, Xəqani ermənilərin onunla bərabər bir qrup əsiri Qırmızı Xaçın siyahısına saldırmamaları səbəbindən onların Azərbaycana təhvil verilməsi ehtimalının çox az olduğunu da söyləyibmiş. Amma onu da deyibmiş ki, qardaşlarını, doğmalarını görərsə, onun sağ olduğunu söyləsin. İndi bu Əhməd adlı keçmiş əsiri tapmaq çətindir. Bir neçə instansiyaya müraciət etmişik, hələ ki, nəticə vermir axtarırlarımız. Media vasitəsilə də bir daha səslənib onun və ya onu tanıyanların diqqətini cəlb etmək istəyirəm. Ola bilsin bu adam sağdır, yaşayış yerini dəyişib, ola bilsin heç həyatda yoxdur, çünki Elçinin dediyinə görə, o zaman bu əsirlər taqətdən düşmüş durumda olublar, normal danışmaq belə gücündə olmayıblar. Hər halda bu şəxsi tapardıqsa, o, bizim üçün çox maraqlı bir mənbə olardı...

– Əhmədin dediklərinə mən konkret heç bir münasibət söyləyə bilmərəm. Amma hə, Xəqaninin qolunda sarıq var idi o zaman. Yüngül yaralanmışdı, mənəcə. Vallah, nə bilim. Bir onu deyər

bilərəm ki, Xəqanini qeyd etdiyim o durduğu yerdə sonuncu dəfə mən görmüşəm, mənim yanımdan gedib, Fərhadla dediyim şəkildə orda durublar, elə ordan da yoxa çıxıblar. Döyüş qurtarandan 3-4 saat sonra da həmin dediyim ağdamlı oğlan gəlib mənə məruzə eləyib ki, ay Qasım, bax haqq-hesab belə oldu, belə oldu. Sonra biz aydınlaşdırmaq istədik axı vəziyyəti. Xeyli çabaladıq, ölçdük-biçdik. Amma burdan anarı (o tərəfə - N.Z.) heç kim heç nə deyə bilmədi onlar haqqında.

– Qasım, başqa bir məqama da diqqət yetirəyin, mümkünsə. Bəlkə də bu sualı düzgün ünvanlamıram, amma hər halda əgər Xəqani əsirlikdədirsə, niyə ermənilər başqaları kimi məlumat verməsinlər onun haqqında əsir kimi?! Eləcə də Qırmızı Xaç...

– Vallah, bununla da bağlı dəqiq bir şey demək çətindi. Ancaq mən sizə bir məsələni deyim. Bizim Şəmkir uşaqlarının əksəriyyəti Moskvanın bazarlarında, Rusiyanın başqa yerlərində yaşayıb işləyirlər. Ermənistanda da ərik meyvəsi çox olur. Moskvada Yerevandan gətirilmiş ərik latokunun (yeşik) aşağı hissəsindən onlar bu ötən yayda bir məktub tapıblar. Azərbaycan dilində yazılmış həmin məktubda qeyd olunubmuş ki, biz burda neçə min adamıq, azərbaycanlılar. Ermənilər əsirlikdə saxlayıb bizi işlədirlər. Bu da bir faktdır da. Yəni, hər şey mümkün ola bilər. Xəqani də onların içərisində və ya başqa belə yerlərdə saxlanıla bilər. Elə Fərhad da.

“Şuşa həbsxanasında 44 əsir idik”

Ömrünün böyük bir hissəsi itkin qardaşının axtarışlarına sərf olunan Qinyaz da Qasımın bu dediyi məktub məsələsi barədə elə axtarışları zamanı təsadüfən məlumat aldığını söylədi. Sonra müsahiblərim birlikdə bu xüsusda olan bir neçə faktı da danışdılar. Xüsusilə ermənilərin soydaşlarımızı əsir kimi evlərdə saxlayıb-işlətmələri, onlara münasibət hallarını əhatə etdi söhbətlərimiz. Qasım bildirdi ki, onun dostunun qardaşını da əsir götürübmüştər. Onlar da bir xeyli axtarmalı olublar. Amma Primakov əsirləri gətirən

həmin vaxt onu da gətiriblər. Onu saxlayan erməninin də oğlu bizim tərəfdə əsir imiş. Ona görə də erməni məsələ qaldırıbmış ki, ya onun da övladını gətirib təhvil versinlər, ya da o azərbaycanlını ömürlük evində saxlayacaq. Həmin əsir bir o qədər də narazılıq etməyib saxlandığı şəraitdən. Yeyib-içməyinin, yaşayışının qaydasında olduğunu söyləyib. Bircə axşam yatanda zirzəmiyə salırmışlar. Qalan vaxtı ev adamı kimi təsərrüfat işlərinə kömək edirmiş, odun yarırmış və sairə.

Qinyaz bizə Xəqanini soraqlayarkən daha bir keçmiş əsirlə söhbətləşdiyini və onun əsirlikdən qurtulmasının detallarını nəql edir:

– Dünən əsirlikdən gələnlərdən biri ilə danışdım. Beyləqandan idi. Adı Anardı. Keçmişdə sovxoz adlanan ərazidə yaşayır. 1992-ci ilin sentyabr ayının 22-də əsir düşüb. 1994-cü ilin noyabr ayında o, daha iki nəfərlə birlikdə əsirlikdən qaça bilib. Dediynə görə, əsir düşəndə 11 nəfər olublar. Onlardan bir neçəsini güllələyiblər. Qalanlarını aparıblar Şuşa həbsxanasına. Həbsxanada 44 nəfər azərbaycanlı əsir saxlanılırmış. Orada məftillərlə, su şlanqları ilə döyüb zülm edirmişlər onlara. Deyir, bir gün əsirlərə dedim gəlin qaçaq. 44 nəfərdən ancaq dördü razılıq verir qaçmağa: “Güclü yağış yağdı. Təsadüfə bax ki, ermənilər qəfildən gəlib həmin qaçmağa razılanların 3-nü ayırdı ki, bunları aparın Ağdamdan daş və əhəng gətirsinlər. Beləliklə, Amili, məni və Afrini – bu üç nəfəri ayırdılar. Səhər saat 6-da durub yemək yeyib, içimizdə sevinc hissi ilə yola düşəndə ermənilərdən biri qayıtdı ki, Anar, sən getmə, sən burdakı işi çox yaxşı bacarırsan. Bu iş isə Füzulidəki hərbi hissə komandirinə məxsus istixanaların üstünü plyonka ilə yapışdırıb basdırmaqdan ibarət idi”. Amma Anar erməninin inandıra bilir ki, axşama qayıdıb onu da yapışdıracaq. Beləcə, möhkəm leysan yağışının altında onları KamAZ-la gətirirlər Ağdama. Anar dedi ki, o bu əraziləri tanıyırmış nisbətən. Ağdam ərazisinə çatanda erməninin biri Amilə deyir ki, sənin yaxşı səsin var, bir-iki ağız mahnı oxu. Amil başlayır Məmməd Arazın məşhur sözlərini oxumağa:

*Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim,
Duman, salamat qal, dağ, salamat qal.
Arxamca su səpir yoxsa buludlar
Leysan, salamat qal, yağ, salamat qal.*

Bu mahnını eşidən ermənilər Amildən şübhələnməyə başlayırlar, öz aralarında müzakirə edirlər ki, Amil bununla nə demək istəyir. Anar artıq erməni dilini öyrəndiyindən onları sakitləşdirir. Deyir burda təəccüblü heç nə yoxdu, elə bir şey demək istəmir, sadəcə uzun müddət qapalı şəraitdə yaşadığından çöl-bayırı, dağ-dərəni, bir sözlə, təbiəti görməsi, üstəlik də yağış onu bir qədər ruhlandırdı deyə, o da bu mahnını oxudu. Bununla da ermənilər sakitləşirlər. Burda qoşqunu açırlar. Anar deyir ki, biz qoşqunu mişar daşı ilə doldurmağa başladıq. KamAZ sürücüsü dedi bu gün onun arvadının ad günüdür. Ad gününü qeyd etmək üçün üç şüşə də araq alıb: “O, aldığı araqları maşına qoymağa apardı. Bu zaman hesabımızı götürdük ki, üstümüzdə dayanan ermənini tutaq. O, avtomat əlində üzüaşağı dayanmışdı. Uşaqlara göz elədim ki, hərəkətə keçsinlər. Özüm bunu necə tutdumsa, avtomatı işə sala bilmədi. Əl-qolunu yanmış məftillə bağladım. Necə sıxmışdıqsa, gördük əlləri göyərir, bir az açıb boşaltdım. 10-15 dəqiqə keçdi. Yoldaşının gəldiyini görməyən KamAZ-dakı erməni üç dəfə signal verdi. Mən də avtomatı çaxdım gördüm açıldı, bildim ki, içində güllə var. Əlqərəz, ermənilərin ikisini də öldürdük, KamAZ-ı sürüb gəlib çıxdıq Ağdama. Bir çay var orda. Çayın içində maşını saxladım, düşdük çayın axarı ilə gəlib gecə ilə qaça-qaça çıxdıq bizim tərəflərə (əslində elə ikisi də bizim tərəflərdi – N.Z.)”.

Anar deyib ki, adam dəyişən erməni vardı – Abo (xatırlayırsınızsa, biz Xəqaninin axtarışları ilə bağlı əsirləri, meyitləri dəyişən Abo haqqında məlumat vermişdik – N.Z.). Bir nəfər yaralı əsir onun “Niva” maşınını qaçırıb özü ilə bərabər keçiribmiş bizim tərəfə. Anarın atası da həmin maşını alıb təmir etdirib saxlayırmış ki,

onu oğlu ilə dəyişsin. İki il oğlunun axtarışlarına çıxarkən Aboya da bu barədə xəbər çatdırıbmış. Abo deyibmiş ki, mənə rast gəlməyib. Anar bax, bu şəkildə gəlib çıxıb evlərinə. İndi də deyir, Abonun “Niva”sı onlardadı. Bax belə zirək, bacarıqlı uşaqlar olub ki, canlarını qurtara biliblər erməni əsirliyindən.

Anar Qinyaza onu da deyib ki, onlar Şuşa həbsxanasında 44 nəfər olublar. Gündüzlər aparıb onları işlədirmişlər, axşam qaytarıb gətirib salırmışlar içəriyə. Xəqanini soruşanda belə bir adamı görmədiyini söyləyib Anar. Onu da deyib ki, biz Qırmızı Xaçın siyahısında idik. Ona görə bizə təzə paltarlar, ayaqqabılar, normal yemək-içmək verirdilər.

Fikir verirsinizmi, yenə də Qırmızı Xaç məsələsinin önəmi özünü göstərmiş oldu... Bəlkə Xəqani üçün bu təşkilatın mərkəzi ofislərinə təkrar-təkrar hüquqi baxımdan əsaslandırılmış müraciətlər qəbul edilsin?! Əgər Abo kimi ermənilərin Qarabağda çox vacib adamları da Anar haqqında məlumatlı olmayıbsa, elə Xəqani də belə gizli şəkildə – ya başqa şəraitdə, ya da evlərdə saxlanıla bilər...

“Xəqani qənimət insanlardan idi”

Qasım Xəqani kimi oğulun itkin düşməsi, şəhid olması və ya erməni əsirliyində qalmasından son dərəcə təəssüfləndiyini bildirdi. Dedi təbii ki, uyğun taleni yaşayan hər bir azərbaycanlı bizim üçün doğmadı, əzizdi. Ancaq Xəqanini daha yaxından tanıdığından onun kimi yaxşı oğulun, yaxşı əsgərin, həm də gözəl yoldaş kimi qənimət insanın düşmən əlində qalmasını düşünəndə... Onun bütün döyüş tapşırıqlarını məsuliyyətlə qarşıladığını, heç nədən çəkinmədiyini, gülərüzlü, mehriban xasiyyətli və öz yerini bilən mərifətli, qabiliyyətli bir gənc olduğunu söyləyən komandir xəyalən o günlərə dönəndə onun çöhrəsində yaranan məyusluğu sezməyin özü də nə qədər dözülməz, nə qədər çətin idi...

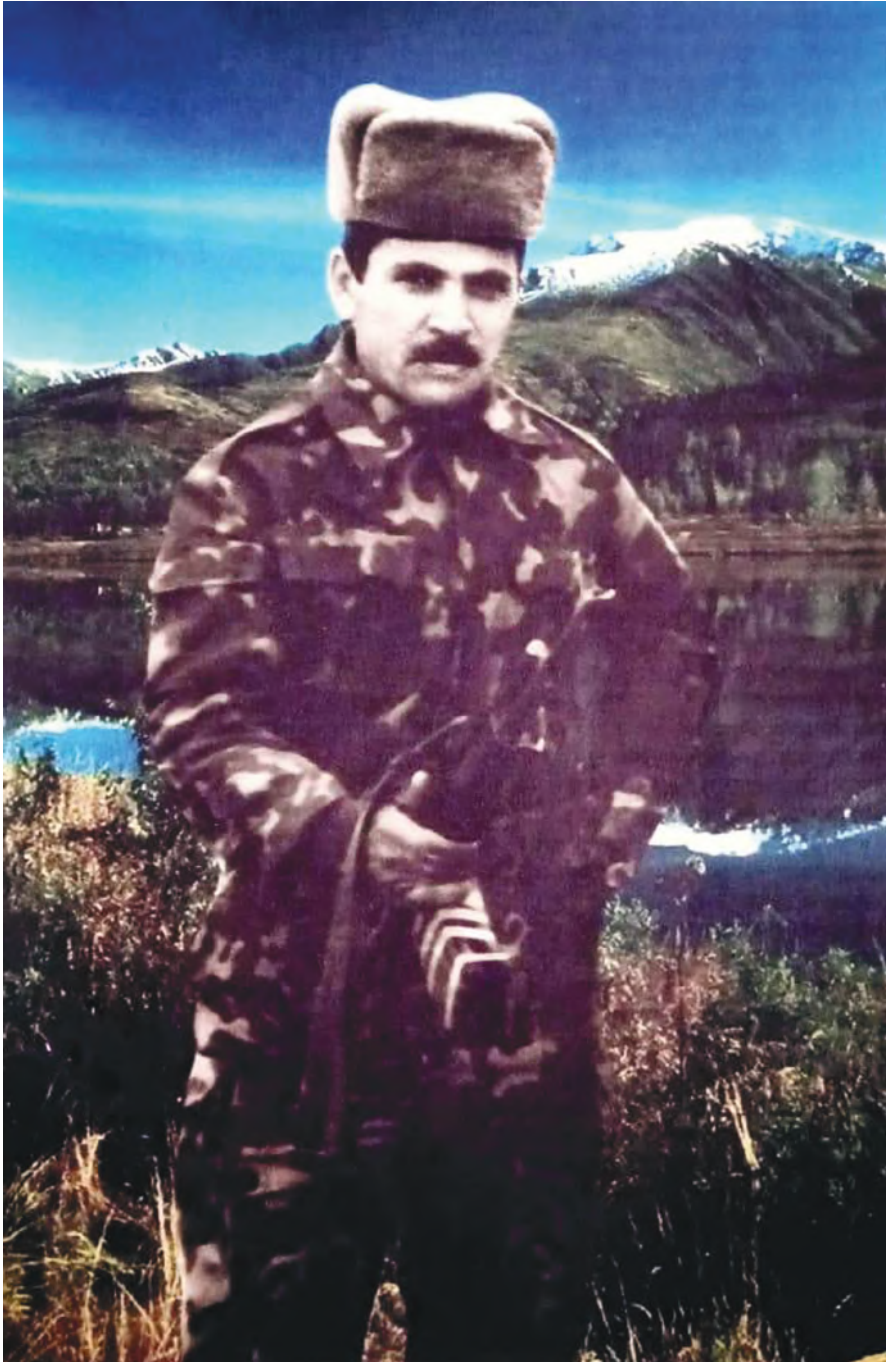
“Əsgərlərimiz döyüşüb, bunu danmaq olmaz”

Qasım kəşfiyyat epizodlarından da misallar gətirdi. Söylədi ki, orda döyüşlərdə iştirak edən Həsən Sarıyev yəqin ki, indi də etiraf eləyər, Bakıdan bir ləzgi oğlanı mənə qoşub dedi ki, guya bu koordinat göstərəndi, siz gedib “Qasımın karyeri”nin aşağı hissəsinə keçin, o, ordan koordinatları verəcək, biz burdan həmin nöqtələri vuracağıq. “Razılaşdım. Balamın canına and olsun, kanalın o tərəfinə keçəndə baxdım ki, ləzgi oğlan yanımda yoxdu, çıxıb aradan. Təzədən qayıdıb gəldim. Axşam Zelenko mənə dedi ki, o, Əfqanıstanda belə tapşırıqları çox görüb. “Lesnitsa” (nərdivan) deyilən əməliyyat növü var. Sən koordinatları verirsən, sonra elə “lesnitsa” formasında həmin koordinatları vururlar, səni isə bir növ gedər-gəlməzə göndərirlər, başına nə gələr-gələr... “Qasımın karyeri” deyilən yeri isə dəqiq görmək üçün mən tamamilə o biri tərəfə keçməli idim. Çünki bəri yan açıqlıqdı, orda dayanıb ermənilərin mövqelərini görmək mümkün deyildi...

Nə isə. Mən getdim deyilən əraziyə. Rabitəni də onsuz da daim açıq saxlamaq olmaz, tez-tez açıb bağlayırdım. Birdən rabitə əlaqəmi tutdular. Dediym kimi, Volodya tapşırırmışdı ki, Qasım, mütləq “lesnitsa” olacaq, özünü gözlə. Bunu danışmışdıq. Bu da nə demək idi o zaman? Deməli, hər 500 metrədən bir “Qrad”la məni vuracaqdılar. “Qasımın karyeri”ndən. Gördü getməkdə israrlıyam bircə onu söylədi ki, “S boqom, Qasım” (“Allah amanında, Qasım”). Amma dediyim kimi getdim, “Lesnitsa” zamanı “Qrad”ın biri gəlib qulağımın dibindən keçdi. Bu vaxt Zelenko atla gəlib məni ordan götürüb uzaqlaşdırdı. Yenə də Zelenkonun tapşırıqlarına əməl etməyim sayəsində bax belə-belə karyerin böyrünə gəlib salamat çıxa bildim. Ona görə bayaq söhbətimizdə Fərhadın dikbaşlığını, sözə baxmamasını söyləmişdim. Bax, görürsünüz, müharibə həqiqətən də intizamsızlığı, bir qədər də sərt söyləsək, dikbaşlığı sevmir. Bu, hər b sənətidi, təcrübədi və onu qaydaya salan

nizam-intizamdı. Xaotik şəkildə müharibə aparıb nə salamat qalmaq, nə də qalib gəlmək mümkün deyil. Bunu ona görə deyirəm ki, kəşfiyyatçılığın belə əzab-əziyyətləri çox olub. Hər axşam o qarda, o soyuqda bizim əsgərlər gedib-gəlirdi ermənilər olan tərəfə. Ancaq, o vaxt yaxşı komandirlərimiz, yaxşı yol göstərənlərimiz olmayıb, əsgərlərimizsə, necə deyərlər, könüllü döyüşüblər, bunu danmaq olmaz”.

Deyilənlərə inansaq, ermənilərin “kürkünə birə salan”, ölkəmiz üçün belə həvəslə vuruşan, əsgərlərimizə can yandıran, nəhayət yaralanaraq geri göndərilən Ukrayna əsilli Volodya Zelenko ilə görüşmək, onun da haqqında qeydlər aparmaq istəyimi bildirdim Qasıma. Dedim bu sabiq peşəkar hərbiçinin Vətənimiz və xalqımız qarşısında xidmətlərini qələmə almaq, həm də onu Xəqani barədə danışdırmaq istəyirəm. Düşünürəm ki, onun bu əvəzsiz xidmətləri xalqlarımız arasında da bir dostluq meyarı kimi dəyərləndirilə bilərdi. Həm dövlətimiz, həm də vətəndaşlarımız tərəfindən. Lakin Qasım komandirin artıq öz ölkəsinə köçüb getdiyini söylədi...

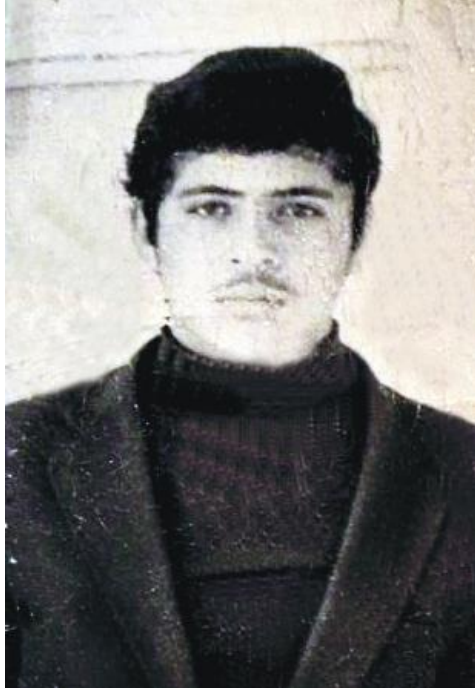

Yetkinlik çağları

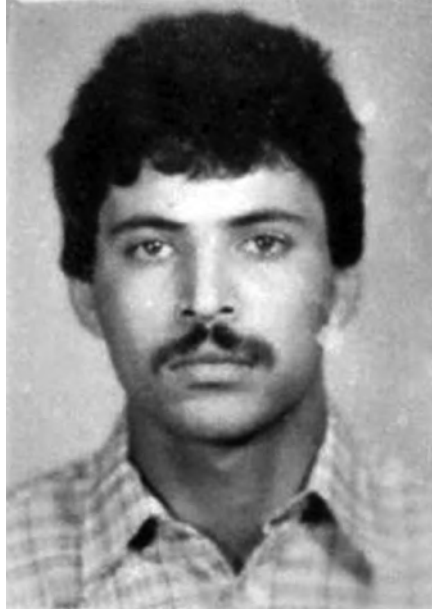
Məktəb illəri

**Dərin düşüncəyə qərq olmuş bu məktəbli indi
Gəraybəyli kəndinin yeganə itkin-şəhididir**

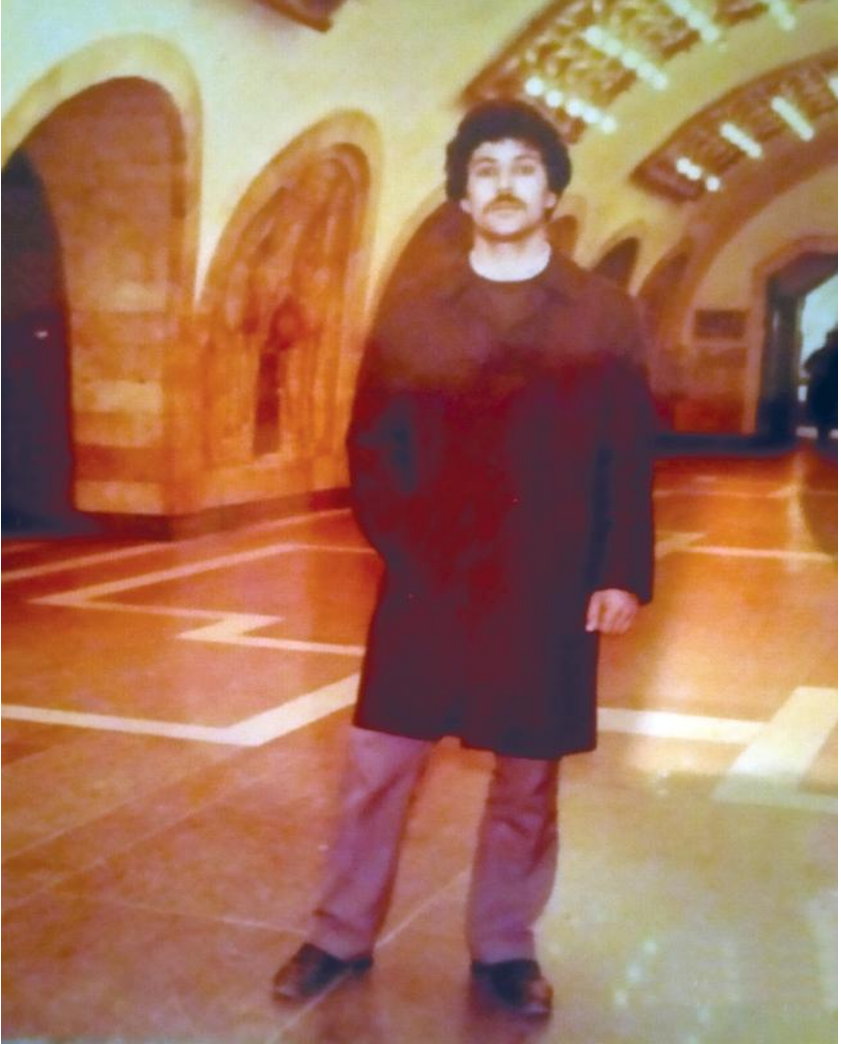
Sınıf yoldaşları indi Xəqaninin burdakı fotosuna baxanda köks ötürürlər...

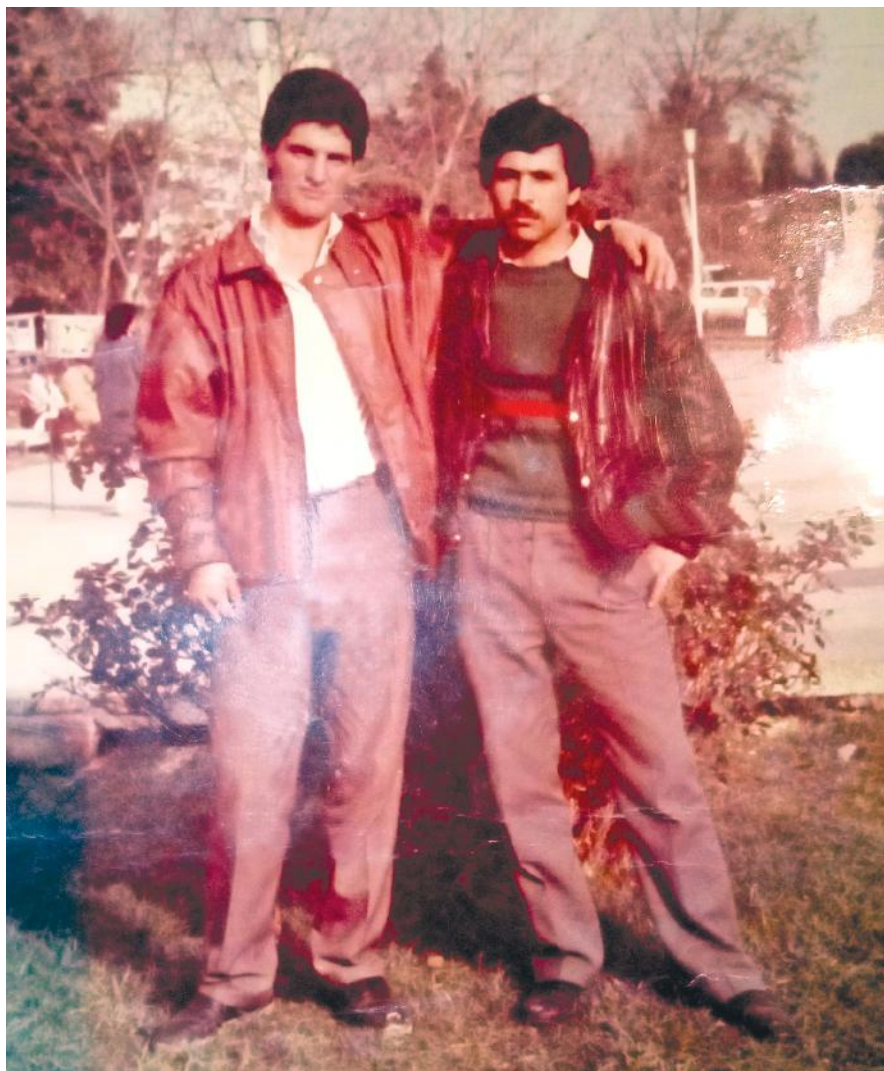
**“Aşiq gəncəli dağlar” mahnısının sədaları altında
(sağdan birinci).**

Bakı. Tələbək illəri. Cəbhəyə aparan son günlər...

Bakı. Metronun “Nizami” stansiyası.

Gəncliyin xoşbəxt çağlarından

Xəqani toyda qardaşları ilə

Toyda gəraybəylilərlə bir arada

**Sovet ordusu sıralarında
(aşağıda ortada)**

Xəqaninin döyüş dostları Qasım, Cəmaləddin və "Vaqon" ləqəbli Vahidlə. 25 ildən sonra bu döyüşçü dostları görüşdürmüşəm. Xəqanisiz...

Komandir Qasım, Cəmaləddin, Xəqani...

Xəqaninin nişanlanmasını döyüşçü dostları ziyafətlə qeyd edirlər. Cəbhə bölgəsində qeyri-adi qonaqlıq

Cəbhəyə hazırlıq günlərindən

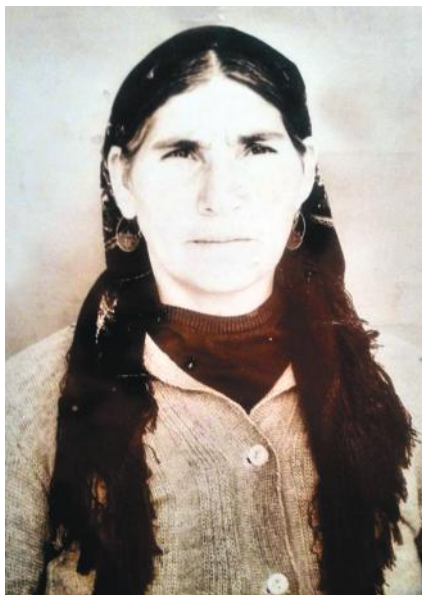
Dumanlı taleyin ilk dumanlı şəkillərindən

Komandiri Qasımla söhbətimizdən. Bitib-tükənməyən suallar Qasımın yaddaşını bərk silkələyib deyəsən...

**Eyvaz kiři dünyadan
üröyi nisgilli köçdü**

**Ailə qayğıları nə qədər çox
olsa da Telli xala hələ
xoşbəxtdir bu şəkildə. İndi
Telli xalanın bu çağlarından
əsər-əlamət qalmayıb.**

**Qardaşı Elçin həyəcanla Xəqaninin yoxa çıxmasından,
bitməyən axtarırlarının detallarından danışıır**

Dayısı, tanınmış hüquqşünas Rəsul Səfərov bacısı Tellini ovutmaq istəyilə ona tez-tez baş çəkir

Xəqaninin bibisi Simuzər, bibisinin əri Əsgər kişi və döyüş yolu keçmiş dörd oğlu ilə söhbətimiz çox maraqlı alınmışdı

**Oğulları
daim anasının
yanındadır**

**Əkbərovlar ailəsi toy-düyün qursa da,
Xəqanisizlik onların sevincini sınağa çəkir. Amma...həyat
davam etməlidir həm də. Neyləmək olar...**

Xəqaninin sabunçulu günlərinin ən yaxın dostu, qardaşı oğlu 7 yaşlı Elvin indi 32 yaşındadır (soldan birinci)

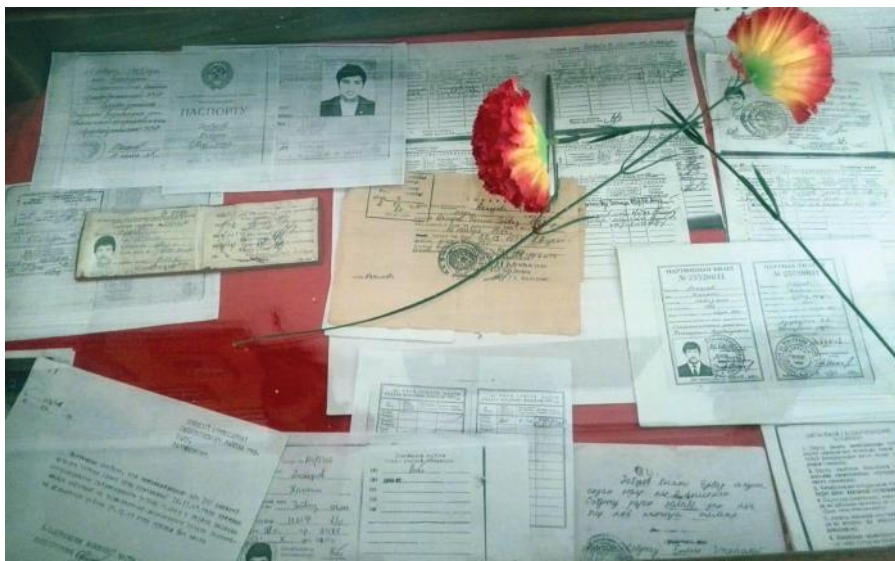
Gəraybəyli məktəbində Xəqani guşəsi

**25 ildir Xəqaninin yolunu
gözləyən bəylik kostyumu**

**Cəbhəyə son gedişdə –
1993-cü ilin dekabrında
əynindən çıxardığı
mülki geyimi**

Gəraybəyli məktəbində Xəqani guşəsi

İTKİN DÜŞÜB

Həgani Əjvaz oğlu Əkbərov 1968-ci ildə İsmayıllı rayonunun Kərəbəyli kəndində anadan olmuşdur. Bakı şəhəri Sabuncu rayonunda K. Gəsimov adına maşınqayırma zavodunda fəhlə işləmişdir. 1993-cü ilin oktyabr ayında könüllü olaraq vətən torpaqlarımızın müdafiəsi üçün çətləyə yollanmış. Ağdamdakı "N" brigadasının Sabuncu batalionunda kəşfiyyətçi olmuş. Bojəməddi kəndi uğrunda 1993-cü il dekabrın 27-dən 28-nə keçən gecədən sonra itkin düşüb.

Hərbi hissənin mə'lumatına görə kəstərilən tarixdə o, Gubadan olan Mirpaşa-lağabli Fərhadla birlikdə Bojəməddi kəndi yaxınlığında olan kanalın üstündəki məsinin qarşısını saxlamaqla, əsgərlərimizin kəri çalınması ilə əlaqədar məşinlər və bu yuxudan sonra namə'lum şəraitdə itkin düşmüşlər.

Həgani Əkbərovdan xəbəri olan şəxslərdən xəbisi olunur ki, aшағыдакы ünvanларда mə'lumat версинлар.

— İсмայыллы район Кərəbəйлі кəнді, Гүјаз Әбвəров, Бакы шəһəрində — Рудул Сəфəров, тел. 95-89-14, 93-96-76

Мə'lумат верни мұқабат кəлсəңиз.

İTKİN DÜŞÜB

Əkbərov Həgani Əjvaz oğlu 1968-ci ildə İsmayıllı rayonunun Kərəbəyli kəndində anadan olub. Keçmişdən sonra Bakı şəhərinin Sabuncu rayonunu J. Gəsimov adına maşınqayırma zavodunda fəhlə işçisi kimi işləmişdir. 1993-cü ilin oktyabr ayında könüllü olaraq vətən müdafiəsi üçün çətləyə yollanmış. Ağdamdakı "N" brigadasının Sabuncu batalionunda kəşfiyyətçi olmuş. Bojəməddi kəndi uğrunda 1993-cü il dekabrın 27-dən 28-nə keçən gecədən sonra itkin düşüb.

Hərbi hissənin mə'lumatına görə kəstərilən tarixdə o, Gubadan olan Mirpaşa-lağabli Fərhadla birlikdə Bojəməddi kəndi yaxınlığında olan kanalın üstündəki məsinin qarşısını saxlamaqla, əsgərlərimizin kəri çalınması ilə əlaqədar məşinlər və bu yuxudan sonra namə'lum şəraitdə itkin düşmüşlər.

Həgani Əkbərovun xəbəri olan şəxslərdən xəbisi olunur ki, aшағыдакы ünvanларда mə'lumat версинлар.

1. İсмայыллы район, Кərəbəйлі кəнді, Гүјаз Әбвəров
2. Бакы шəһəрні, тел: 95-89-14, 93-96-71, Мұш-фиг Сəфəров

1993-cü ilin qəzetlərində itki elanları. Xəqəndən soraq yoxdu...

Son

Əgər bir kəndin təbii və insan tərəfindən qorunmuş və ya qorunmuş olması, bu kəndin tarixi və mədəniyyətini qoruyub saxlaması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu kəndin tarixi və mədəniyyətini qoruyub saxlaması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu kəndin tarixi və mədəniyyətini qoruyub saxlaması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Gözlər yoldan yığılarmı...

Şəhərlərdə hərbi kəndə qorunmuş və ya qorunmuş olması, bu kəndin tarixi və mədəniyyətini qoruyub saxlaması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu kəndin tarixi və mədəniyyətini qoruyub saxlaması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Əgər bir kəndin təbii və insan tərəfindən qorunmuş və ya qorunmuş olması, bu kəndin tarixi və mədəniyyətini qoruyub saxlaması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu kəndin tarixi və mədəniyyətini qoruyub saxlaması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

"Bakıyəzər" qəzeti Xəqani bərədə yazılarımızdan çapına start verdi

Haqqımızda
2018-2019
100 rəhbərlik

**Boş qalmış ata evi,
yabanılaşmış
meyvə
ağacları
sonbeşiyin
yolunu gözləyir**

Ođul həsrətilə gözləri yol  ek n Eyvaz kiŐi v  Telli ana

**Xəqani taleyinin bütün təfərrüatlarının cızıldığı
“Adsız qəhrəman” poemasının müəllifi
Nəzakət xanım Məmmədova ilə söhbət zamanı**

**Xəqani: “Allah bilir, 3-5 gündən sonra
bizlərdən kim dünyada qalacaq,
hansımızın başına nə gələcək?!..”**

*“Butulkadan çıxan yazı kapitanın uzaq
Avstraliyanın cənub sərhədləri istiqamətində
saxlandığını təxmin etməyə əsas verirdi”.*

Jül Vern. “Kapitan Qrantın uşaqları”

Xəqaninin itkin taleyini araşdırmaq istəyərkən indiyədək oxuduğum bir sıra ədəbiyyatlarda, xüsusilə klassik Qərb ədəbiyyatı nümunələrində analoji hallara münasibətləri çözməli oluram. Bax, elə indicə iqtibas etdiyim məşhur “Kapitan Qrantın uşaqları” haqqında məlumatlı olanlar bilirlər ki, bu və buna bənzər hər bir əsərdə, eləcə də tamamilə real axtarışlarda mütləq müəyyən ipucları olur və ya əlahəzrət zərurəti qəflətən ortaya çıxaran təsadüflərə rast gəlinir. Qəribədir ki, bircə Əhməd adlı əsirin dumanlı şəkildə dediklərindən savayı Xəqani haqqında heç bir məlumat sızdırılmayıb doğmalarına və ictimaiyyətə. Vaxtilə şair Süleyman Rüstəmin qələmə aldığı “Ana və poçtalyon” şeirindəki bir frazada deyilmiş fikir burada tam mənasilə yerinə düşür:

*Ana sordu oğlunu hər cəbhədən gələndən,
Ondan xəbər gəlməyir, xəbər gəlir öləndən.
Yerəmi batdı oğlum, göyəmi çıxdı oğlum,
Yoxsa mən yanılmışam əzəldən yoxdu oğlum.*

“Xəqani heç vaxt belə bədbin olmurdu”

Kəşfiyyat batalyonunun üç üzvünü görüşdürürəm 25 il sonra:
Qasım, Cəmaləddin, Vahid.

Əvvəlcə Qasım və Cəmaləddinlə keçmiş döyüş yoldaşları Hüseynin yas mərasimində bir araya gəldik. Hüseynin bizimlə Xəqani barədə danışmaq istəməsi, lakin xəstələnməsi və dünyasını dəyişməsi səbəbindən bu görüşün baş tutmamasından sizləri məlumatlandırmışam. Əslən irəvanlı olan Hüseyn məhz erməni dilini bildiyindən kəşfiyyat batalyonuna götürülmüş. Yəni, bu batalyon üçün Hüseyn, el dilində desək, “göydəndüşmə”, son dərəcə vacib, əvəzolunmaz bir əsgər imiş. Üstəlik, onun yaxşı fotoqraflığı da varmış deyirlər. İndi yazılar boyu əlimizdən tutan, Xəqaninin və döyüş yoldaşlarının əks olunduğu fotoların müəllifi də Hüseyn imiş, batalyonun əsgərlərini dəfələrlə ermənilərlə dil təmaslarına girməklə ölümdən xilas edən də. Çox təəssüf ki, onunla görüşümüzdə əcəl aman vermədi. Neyləmək olar?! Bu da Xəqani taleyinin qətiyyəni rəvan olmayan, hətta son dərəcə mübhəm qalmasının acı nəticələrindən biri oldu məndən ötrü. Məkanı cənnət olsun neçə-neçə əsgərimizi düşmən caynağından xilas etmiş Hüseynin!

Xəqaninin döyüş yoldaşı Cəmaləddin Allahverdiyevlə aramızda elə yas yerindəcə kiçik bir dialoq baş tutdu. O, söhbətimizə qırıq-qırıq dilə gətirə bildiyi xatirələrlə başladı:

– İndi dəqiq xatırlamıram. Amma mənəcə Xəqaniylə elə onun itkin düşdüyü döyüşə qədər birlikdə vuruşmuşuq, yoldaşlıq eləmişik.

– **Bu yoldaşlığınızın ömrü təxminən nə qədər çəkib?**

– İki aya qədər olmuşuq bir yerdə – “razvedbatalyon” deyirdilər, kəşfiyyat batalyonunda.

– **Siz də Qala qəsəbəsindən bir yerdə getmişdiz onunla?**

– Bəli. Hamımız bir yerdə getmişdik.

– **Ən çox nə yadınızda qalıb Xəqanidən? Hansısa bir epizod, söhbət və ya döyüş, kəşfiyyat anlarından...**

– Çox belə anlar var. Ancaq bilmirəm onun yoxa çıxması ilə bağlıdı, ya nədisə, Xəqaninin əsl həqiqətə çevrilmiş bir fikrini daim xatırlayıram xəyalən həmin günlərə dönəndə. Deməli, bütün döyüşçülər dövrə vurub “solyarka peçi”nin (neft məhsulları ilə işləyən soba – N.Z.) ətrafında oturmuşduq. Həm dincəlirdik, həm də

qızınırdıq. Xəqani isə heç vaxt özündən böyüklərin sözünü kəsməz, öz yerini bilərdi, buna görə də hamımızın hörmətini qazanmışdı. Amma ürəyinə necə damdısa, birdən qayıdıb dedi ki, indi burda belə mehriban, deyə-gülə oturmuşuq, amma Allah bilir, 3-5 gündən sonra bizlərdən kim dünyada qalacaq, hansımızın başına nə gələcək?! İnanırsınız ki, bu sözlərdən birdən çaşdıraram, ya üç, ya da beş gün sonra həmin döyüş baş verdi, Xəqani Fərhadla birlikdə itkin düşdü. Nəinki itkin düşdülər, bəlkə itkinin də, meyiti düşmən əlində qalmış şəhidin də bir sorağını almaq olur, onlar elə bil bir iynə kimi yoxa çıxdılar. Onun həmin sözlərini onda da xatırlamışdım, indiyə kimi də yaddaşımdan silinmir. Hətta bu sözləri söyləyərkən çöhrəsində yaranan bədbinlik ovqatını da unuda bilmirəm. Bilirsiniz həm də niyə? Xəqani heç vaxt belə bədbin olmurdu. Əksinə, çalışırdı ki, əhval-ruhiyyəimiz daim müsbət çalarlara köklənsin. Buna nail olmaq üçün həmişə xoş sözlərlə kefirmizi açmağa çalışırdı. Amma həyatın işinə baxın. 25 il ötüb o gündən, o sözlərdən. İndi də bilmirik ki, onlar ölüblər, ya qalıblar. Ölüblərsə, Allah rəhmət eləsin, sağdırlarsa, yenə Allah qorusun!

– **Bir yoldaş kimi necə xatırlayırsınız Xəqanini?**

– Düşünmədən deyirəm, əvvəla, qorxmaz, qoçaq bir əsgər, həmçinin çox tərbiyəli, qanacaqlı, öz yerini bilən bir azərbaycanlı kimi. Döyüş bölgəsində yaşamağımıza, əksərən yorğun olmağımıza baxmayaraq Xəqani özündən yaşca böyük heç kəsin çətin şəraitimizdə belə ayaq üstə qalmasına razı olmazdı (avtobusda, metroda dinc, rahat oturub böyüklərə, hətta qadınlara yer verməyən qulağı qulaqcıqlı, ağız saqqızlı bir çox gənclərimizin xarakteri ilə özünüz müqayisə aparın döyüş bölgəsindəki 25 yaşlı yorğun Xəqaninin mental dəyərlərimizə yanaşmasını. Bu fakt da bizim necə bir soydaşımızın taleyini, kimliyini araşdırmağımızı isbatlayır, mənəcə – N.Z.), mütləq ayağa qalxıb ona yer verərdi. Yəni, bunu ona görə deyirəm ki, hamı bilsin, biz onu bugünkü öldüsü-qaldısı bilinməyən nakam taleyinə görə yox, milli-mənəvi dəyərlərimizə hörmət bəsləyən bir azərbaycanlı oğlu olduğuna görə belə sayğı ilə anırıq. Yəni,

az müddətdə Xəqani bu hörməti qazanıb, hamımızın gözündə özünü ucalda bilmişdi. O ehtiram indi də qəlbimizdə yaşadır Xəqanini. Tez-tez yadıma düşür. Amma gücüm nəyə çatır?! Heyifsilənməkdən başqa...

– **O çətin günlər yəqin sizi daha sıx bağlayıbmiş, doğmalaşdırıbmiş bir-birinizə...**

– Hə, şübhəsiz. Çətin gün həm adamı sıxır, həm də çox bağlayır bir-birinə. Üstəlik də səmimiyyət olanda insan bir-birinə daha çox isinişir. Bizdə də belə olmuşdu.

– **Xəqani itkin düşdüyü son döyüşə gedəndə qolu sarıqlı olub, bu yadınızdadı? Hətta əynindəki maykasını cırıb qolunu sarıyıbmiş deyilənlərə görə...**

– Bəlkə də olub (xeyli fikirləşir). Onu yadıma sala bilmirəm. Bir də bilirsiniz, o şəraitdə əgər ciddi nəşə yara-filan yox idisə, belə şeylər o qədər də diqqətimizi cəlb etmirdi. Yəni, döyüş şəraitində hamımız adi yanaşırdıq belə şeylərə, hətta yüngül yaralanmalara da.

– **Bilirsiniz, bunu təsadüfən soruşmuram. 1995-ci ildə əsirlikdən qayıdan Əhməd adlı əsir belə bir adamla Xankəndidə görüşdüyünü deyib. Qərribə burasıdır ki, həmin adamın qolu yenə də sarıqlı olub... Əgər bu həqiqətən də Xəqanidirsə və qolundakı sarıq da həmin yaranın fəsadıdırsa, onda bu heç də qeyri-ciddi yara sayıla bilməz. Hər halda, bütün bunları ehtimal kimi qəbul etmək məcburiyyətindəyik...**

– Vallah, onu dəqiq xatırlaya bilmirəm.

Söhbətimizin axarında Fərhadla Xəqaninin itkin düşdüyü zaman onların yanında olan, indi adını heç kimin xatırlamadığı ağdamlı oğlan barədə də soruşdum. Cəmaləddin də ağdamlı kimi yaddaşlarda qalan o üçüncü şəxsin adını bilmədiyini söylədi. O da Qasımın dediyini təsdiqləyərək həmin oğlanın əksəriyyəti öldürülüb dağıdılan I batalyondan kəşfiyyat batalyonuna yenicə gəldiyini dedi. Bu zaman söhbətimizə müdaxilə edən Qasım o vədə ixtisasca müəllim olan başqa bir ağdamlının təklülə tufənglə gəlib onlara qoşulduğunu və bələdçilik etdiyini də dilə gətirdi:

– Belə bir fədakar adamın da adını indi heç xatırlaya bilmirik. Səbəbi bu adamlarla çox qarışıq vaxtda rastlaşmağımızdır. Bir də cəbhədə elə yarızarafat-yarıgerçək hərəni bir “klicka” ilə (ləqəblə) çağırırdıq. Birini doğulduqları bölgələrə uyğun “ağdamlı”, birini “ləzgi”, bax, bu mənim kürəkənim Cəmaləddini Gədəbəydən olduğuna görə “ayrım” və sairə deyə çağırırdıq. O dediyiniz ağdamlı da pis oğlan deyildi. İndi, vallah, dediyinə görə Xəqanigil o çağırışa gedəndən sonra o, əvvəlcə içəri getməyin əleyhinə çıxmışdı, özünü çağıranda isə qəbiristanlığa girib qəbirlərin arasına ilə qaçıb gəlmişdi. Arxasınca da ki, güllə atıldığını söylədi.

Cəmaləddin:

– Biz öz batalyonumuzun uşaqlarını yaxşı tanıyırdıq. Çünki on səkkizimiz də bir yerdə getmişdik, məktəbdə də bir yerdə yatıb-dururduq, yeyib-içirdik, məşq edirdik.

– **Xəqaninin nişanlanmasını qeyd edib birlikdə yeyib-içmişiz. Səhv eləmirəmsə, şəkil də var o qonaqlıqdan...**

– Hə, hə. Yadıma düşür o yeyib-içib keflənməyimiz. Başladığımız zarafatlaşmağa, güləşməyə. Zelenko da gəldi, soruşdu “çto dela-yete?” (“nə edirsiniz?”), cavab verdik ki, guya “treniruyemsiya, c armyanami kak budem borotsya” (ermənilərlə necə vuruşacağımızın məşqini edirik).

– **Əslində yeyib-içirdiniz...**

– Hə, əslində onun nişanlanmasını qeyd eləyirdik.

Söhbətimiz zamanı Qasım döyüşdə ayağından bərk yaralanmasından, hospitala götürülməsindən, 1941-ci il müharibəsindən qalmış tankı onlara verməklərindən və “beş güllədən artıq atsanız lüləsi şişəcək” deyə xəbərdarlıq olunmasından, guya güllə ardınca getmək bəhanəsi ilə aradan çıxıb geriyə qaçmaq istəyən iki BTR-i saxlamaqlarından, özünün onlardan birinin sürücüsünü ayağından güllələməsindən və bir çox epizodlardan söz açdı.

Nəhayət, başsağlığı verərək Hüseyinin yas mərasimini tərk edib Xəqaninin digər döyüş yoldaşı, qeydlərimdən xatırlayırsınızsa, agent xoxolu vurub əsgərlərin ayağının altına yıxan Vahid Hüseyinovu axtarmağa yollandıq.

Yaddaşı korşalmı, qüruru yerində Azərbaycan əsgəri

...Sabunçu qəsəbəsinin 25 il əvvəlki məhəlləsi. Qasım buranı yaxşı yadında saxlayıb. Əsl kəşfiyyatçı kimi... Sabunçu məscidinin yanından azca ötüb sağa buruluruq. Görən kimdən soruşaq?! Vahid sağdımı?! Birdən sağ olmaz!.. İlahi, kaş qarşımıza ailəsindən, doğmalarından kənar adam, amma onu tanıyan biri çıxaydı! Hiss-həyəcan keçmiş döyüşçüləri tərk etmir. Qasım maşını həyəətə sürməyə ürək eləmədi. Bizi küçədə saxlayıb özü ümumi həyətdəki evlər olan yerə getdi. Az keçmədi qayıtdı. Üzündəki təbəssümdən Vahidi tapdığını zənn etdik. Yaxınlaşanda döyüşçü yoldaşının sağ-salamat olduğuna görə rənginin durulduğu aydınlaşdı. Vahidinsə məscidə namaz qılmağa getdiyini demişdilər. Onu görə biləcəyinə uşaq kimi sevinirdi Qasım. Elə Cəmaləddin də...

...Çox keçmədən Vahidlə üz-üzəyik. Saqqallı, yaşlı bir kişi. Bizim təbirimizcə məşhur döyüşçü. Cəmaləddin deyir ki, Vahidin gücü yetməyəcək nə isə olmayıb o zamanlar. Elə Qasım da onun qüvvətinə güvənib agent xoxolu vurub yıxmağı ona həvalə edibmiş. Vahidə də ləqəb qoyubmuşlar: “Vaqon”. Güc-qüvvətinə görə təbii. Onların 25 il öncə döyüş bölgəsində çəkirdikləri fotoları ilə indiki fotodakı əkslərini müqayisə edəndə ortadakı zaman kəsiminin fərqi daha yaxşı anlamaq mümkün olur. Əfsuslar olsun ki, indiki fotoda obyektivə baxıb gülümsəyən bizim qəhrəmanımız Xəqani yoxdu... ayrılıqlar da fərqliymiş, deməli. Mərhum yazığımız Əlibala Hacızadə demişkən:

*Ayrılıq var sonu şirin vüsəldi,
Ayrılıq var sonu yoxmuş, ay aman!..*

Doğrudan da eyni təbəddülatları yaşamasına baxmayaraq, talelər fərqli, qəribə imiş dünyamızda. İllərin arxasından arayıb tapdığımız bu qəhrəman oğullarımızdan kimisi bizə tarixi danışır, kimisi isə susur... onun haqqındasa... tarix özü danışır. Keçmiş döyüş yoldaşları – indiki bu yaşlı soydaşlarımızın qucaqlaşib-öpüşmə an-

larını kaş siz də mənim kimi görə biləydiniz. Döyüşçülərimizin bir araya gəlməsinin ən başlıca səbəbkarı şübhəsiz ki, yenə də Xəqani idi. Özü iştirak etmədən sanki o gülürüz, mehriban çöhrəsi ilə bir kənardan gizlicə seyr edirdi bu heyrətamiz məqamları. Yenə də öz yerini, növbəsini gözləyib, mərifətini nümayiş etdirərək susmaqla...

...İllər, qayğılar öz sözünü deyib, izsiz ötüşməyib sabiq döyüşçü Vahid Hüseynovun həyatında. Hələ döyüşdə beyin zədəsi – kontuziya alan Vahid tərxis olunduqdan sonra sağlamlığının bir hissəsini də, gənclik şuxluğunu da itirib. Amma qüruru yerindədi ahıllaşan Azərbaycan əsgərinin. Hətta korşalan yaddaşı da canında-qanında gəzdirdiyi bir qədər emosional, bir qədər əsgərsayağı davranış və məğrurluğunu arxa plana keçirə bilməyib. Bizi təkidlə evinə dəvət edir. Qarabağ savaşına könüllü getməsinin səbəbini isə yaxşı xatırlayır: “dedim atam Böyük Vətən müharibəsində vuruşub, mən də gedib Qarabağda vuruşmalıyam”.

...Xəqanini soruşuram Vahiddən. Fikrə gedir. Çox çətinə düşür. Qasım onun yaddaşını oyatmaq üçün başlarına gələn bir sıra epizodları sadalayır. O isə bu epizodlardan çox az qismini xatırlaya bilir. Onlardan biri Vahidin yaralıları paytaxta daşımaq üçün Yevlax-Bakı təyyarə reysini uçuşa məcbur etməsidir. Məqamdan yararlanıb tez soruşuram:

– **O günləri yadınıza sala bilərsiniz? Döyüş yoldaşlarınızı xatırlayırsınız? Qasımı tanıdınız görəndə?**

– Yox, əvvəl tanıya bilmədim.

– **Necə ildi görüşməmişiz?**

– Vallah, dəqiq deyə bilmərəm.

– **18 nəfər olmusuz...**

– Hə, 18 nəfər olmuşuq kəşfiyyat rotasında. Amma ümumi Sabunçu batalyonu çox idi.

– **Bilirsiniz, Xəqani haqqında soruşmağa gəlmişik. Döyüş yoldaşınız, itkin düşmüş Xəqani haqqında.**

– Həəə... Mirpaşa dediyimiz Fərhadla itkin düşdülər. Xəqani cavan idi. Qardaşı da gəlmişdi yanına. Çox qaranlıq xatırlayıram.

Bakıda zavodda işləyən qardaşı vardı. Yaxşı, sakit uşaq idi. Sağ qalıbsa, Allah köməyi olsun.

Qasım yenə xatırlatma verməli olur:

– Sonuncu döyüşdə mən sizin hamınıza dedim ki, gedin komandir Volodya Zelenkonu qoruyun. Həm də rəbitəsi itmiş yerlərə iki-iki getməklə məlumatları çatdırın. Siz getdiniz. Mən geri qayıdanda gördüm Xəqani, Mirpaşa, bir də ağdamlı deyirdilər ha, balacaboy oğlan idi, onlar təpənin yanında oturublar, sizinlə getməyiblər. Dedim siz niyə burda oturubsunuz, hamı Zelenkonun yanında idi. Bunlar da durub getdilər. Ancaq Mirpaşa onları hamının getdiyi yolla yox, aşpazlar olan tərəfdən aparıb. Burda ermənilər var imiş. Nə baş veribsə, həmin ərazidə onlar da yoxa çıxmışdı, hətta aşpazlardan da birini ermənilər əsir aparmışdılar. Xatırlayırsanmı, Xəqani həmişə şinel geyinirdi?

Vahid tez dillənir:

– Hə, qayıışı (kəmər) da sovet əsgəri sayacağı bərk-bərk bağlayırdı.

Qasım:

– Vahid, xatırlayırsanmı, Mollalar kəndində bizim sənədlərimiz qalmışdı, biz qorxurduq ki, onları tapıb bizi tutmaq üçün aldadıb istifadə eləsinlər. Komandirə də demişdik bunu. Komandir buna görə bəzi tapşırıqlar vermişdi.

Vahid:

– Hə, o yadımdadı.

Qasım:

– Bax o ağdamlının dediyinə görə həmin qorxduğumuz variantla tutub aparıblar onları (bu barədə əvvəlki yazılarda təfərrüatı ilə məlumat vermişik. Onlar bir daha dilə gətirilir, müzakirə olunur burda. Vahidsə onları xatırlamaq iqtidarında ola bilmir artıq – N.Z.).

Beləcə, əziz oxucular, burada sabiq döyüşçülər – Xəqaninin ən sonuncu məlum anlarının bilavasitə şahidi olan yoldaşları ilə

söhbətlərimi yekunlaşdırmaq məcburiyyətindəyəm. Araşdırmalarımız yenə də hər kəsə açıq qalır. Əhməd də daxil olmaqla keçmiş əsirlərdən, digər döyüşçülərdən, aidiyyəti dövlət qurumlarımızda və vətəndaş cəmiyyətində bu istiqamətdə çalışanlarımızdan, eləcə də Qırmızı Xaçın əməkdaşlarından – kimliyindən, milliyyətindən, dinindən asılı olmayaraq Xəqaninin sonrakı taleyi haqqında hər hansı bilgiyə malik olan hər kəsdən bildiklərini bizimlə bölüşmələrini istərdik. Qarşıda isə sizləri onun doğmaları ilə görüşdürəcəyəm. Xəqani barədə Xəqanisiz baş verənlər, Xəqani xatirələrdə, yuxularda, daha nələr...

**XATIRƏLƏR,
DİLƏKLƏR...**

Milli kimliyimizin təəssübkeşi

Axtarışlarım – məlumatlar toplamaq üçün müraciətlərim zamanı Azərbaycanımız, dəyərlərimiz, torpağımız, tarixi yurd yerlərimiz, dinimiz, milli kimliyimiz, namusumuz, qeyrətimiz uğrunda özünü fəda etmiş Xəqani Eyvaz oğlu Əkbərovun taleyinə son dərəcə həssas, isti münasibətlərin həddən çox şahidi oluram tanıyıb-tanımadığım soydaşlarımız tərəfindən. Amma təəssüf ki, bu miqyasda faciəyə laqeyd, biganə münasibətlərlə də qarşılaşırım. Bu, məni yumşaq desək, dəhşətə gətirir. Elə Qarabağdakı məğlubiyyətlərimizin, yurd itkilərimizin ən böyük səbəblərindən biri də biganəlik olmadımı?! Böyük Məmməd Arazın təbirincə desək, “məndən ötdü, qardaşıma dəydi” prinsipini hər şeydən yüksəkdə tutmağı özlərinə sığışdıranların, şəxsi mənafeyini bütün ali dəyərlərimizdən irəlidə görənlərin VƏTƏN-DƏYƏRLƏR məfhumlarına laqeyd münasibətləri sonucda Qarabağın ermənilərin əlinə keçməsi ilə nəticələnmiş oldu. Baxmayaraq ki, VƏTƏN hamımızındı. Onun qoynunda təkbaşına şad-xürrəm yaşamaq mı olar?! Sayımız, sıralarımız geniş olmasa, onun hər daş-kəsəyinin qədrini doğma ocağımız kimi əziz tutmasaq, ümumiyyətlə bu torpağı dünya bizimki qismində tanıyarmı? Onda tamamilə vətənsizlik dalğası ilə üz-üzə qalmış olarıq (Necə ki, bu taleyi yaşamış bir sıra millətlər, xalqlar qoca tarixin səhnəsindən birdəfəlik silinib yox olublar. Dünyamızda Latın xalqı kimi çox böyük sivilizasiyaya sahiblənmiş, hətta bütün dünyaya əlifba, elm yadigarları bəxş etmiş, özü yoxa çıxmış nümunə də var! Bu hələ adını tarixdə qızıl hərflərlə yazmış nümunədir. Görün nə qədər itib yoxa çıxmağı ilə yaddaşlarda heç bir iz qoya bilməyən xalqlar da olub – N.Z.) Amma şükürlər olsun ki, cəmiyyətimizdə belə düşüncə sahiblərinin yeri görünməz nisbətdədir, əziz oxucular. Qeyd etdiyimiz dəyərlərin qorunması isə şübhəsiz ki, xalqımızı həmişə yaşadacaq. Bu yerdə türk dünyası üçün çox müqəddəs isim-

lərdən sayılan tarixi şəxsiyyət Mustafa Kamal Atatürkün məşhur bir kəlamını xatırlamağı borc bildim: “Milli mənliliyini bilməyən, qorumayan uluslar başqa uluslara yem olurlar”. Bu ifadə nə zamansa dəyərdən düşərmimi?! Bu ifadəni başının üzərində bayraq edən gənclik öz milli kimliyini nələrəsə, kimlərəsə güzəştə gedərmimi?! Ritorik sualların cavabı birmənalıdır: əlbəttə ki, yox! Bax, əvvəldə sadaladığım faktlardan da bəlli olduğu kimi, Xəqani də milli kimliyimizin, onun mövcudiliyyətinin qorunması yolunda qurban getmiş oğullarımızdandı. “Şəhidlər ölməz, Vətən bölünməz” silsiləsindən bu növbəti kitabın ideya müəllifi, tanınmış şairə Nəzakət xanım Məmmədovanın təşkilatçılığı, mənim xüsusi həvəslə, məhiyyət axtarışlı qələmə aldığı yazılardan məqsədimiz bu amala nail olmaq, nəşri hər bir azərbaycanlının stolüstü kitabına çevirməkdir.

Doğmalarla davam edək.

Gözlər daim qapıdadır...

*Mən səni pərişan qoyub gəlmişəm
Sahibsiz bir kəklik yuvası kimi.
Ruhumda bir qərib nida sızıldar
O ana kəkliyin nəvası kimi.*

Musa Yaqub

Suallarımı göz yaşları içərisində dinləyən itkin-şəhidimizin qardaşı qızı Elnarə Poladzadə əmisini çox çətinliklə xatırlayır (onun səsinin titrəyişini, kövrəlmiş ahəngini yazıya almaq mümkünsüzdü, bunu ancaq görmək və duymaq olar – N.Z.). Əmisi yoxa çıxanda üç yaşlı qızcığaz olan Elnarə indi ər evinə köçmüş gəlin, anadı:

– Mənim onda üç yaşım var idi. Təqribən yadımdadır ki, son dəfə cəbhəyə yollanarkən həyətdəki tut ağacının dibində gördüm əmimi. Uşaq yaddaşımda qalmışdı ki, elə bil qapqara bir oğlan idi,

ağzında ağappaq dişləri vardı. Yanından ötüb-keçəndə birdən qolumdan tutub məni əzizlədi. Vəssalam.

Başqa heç bir formada xatırlaya bilmirəm onu. Yadımda daha çox atamgilin axtarışları qalıb. Hər gün harasa gedib-gəlirdilər. Nənəm onlara çoxlu suallar verirdi, ona heç nə demirdilər. Bunlar gözümün qabağından getmir. İndiki düşüncəmlə dərk eləyirəm ki, niyə atam (Qinyaz) nənəmə cavab verməmək üçün onu acılamağa belə məcbur olmuş. Sən demə, atam əmimin ölüb-qalmasından bir xəbər gətirə bilmədiyindən cavab verməyə çətinlik çəkirmiş. Eivimizin ən balacası idim, atamın ayaqlarından yapışıb mən də nə baş verdiyini soruşurdum. O isə heç bir cavab verə bilmədiyindən məni itələyirdi ki, əl çəkim. Mən bilən, onlar bir ilə yaxın dayanmadan axtardılar əmimi. Atamın Qurban adlı bir dostu var idi. Onun avtobusu vardı. Bu avtobusla hər gün harasa gedib-gəlirdilər. O da yadımdadır ki, deyirdilər nənəm qırx gün paltarını dəyişməyib, hamama getməyib.

Elnarə danışdıqca Xəqani ilə bağlı atasının, babasının evlərində baş verənləri unudulmaz bir film mövzusu kimi, amma qırıq-qırıq yadına salır. Ancaq Xəqanidən sonra baş verənləri. Bu həm də qızcığazın yaşa dolub həyatı başa düşdükcə zamanla əmisinin kimliyini, itkinliyin nə demək olduğunu anladığı ayrı-ayrı məqamlarla bağlıdır: “Bizimkilər ona “Xaqan” deyirdilər, sonradan bildim ki, yazıda adı Xəqani yazılırmış. Bir də o, elə bil ürəyinə dammış kimi maqnitofon kasetinə qəmli meyxana üslubuna yaxın formada səsini yazmışdı. Sonra xatırlayıram atamın nənəmi danlamağını ki, axı sənə demişdim onu nişanlama. Hə, bir də atam hər gün yuxudan duranda deyirdi ki, bu gecə Xaqanın toyunu gördüm, gəlmişdi. Yadımda bunlar qalıb.

Sonralar məktəbdə biz oxuyanda Xəqani ilə bağlı tədbirlər keçirilirdi. Babamın dayısı Sərxan müəllim ona “Sonbeşik” adlı poema həsr eləmişdi. Bu poemanı ssenari şəklində məktəbdə səh-

nələşdirmişdik. Elə bil Sərxan müəllim onun körpəlikdən üzü bəri hər bir gününü yazıya gətirmişdi”.

Elnarə kənd məktəbinə Xəqaninin adının verilməsini arzulayıb. Deyir ki, bu addım bir təskinlik yerinə çevrilə bilər onlardan ötrü. Xəqaninin qəfil gəlişi isə doğmalarının öləzüməyən ümid yeri olaraq qalır. Gözlər daim qapıdadır...

Xəqanili günlərin uşaqlığı, gəncliyi

Əmisi oğlu, vaxtilə orta məktəbdə birgə oxuduqları sinif yoldaşı, hazırda həmin məktəbin müəllimi Əkbərov Rafiq Fəzail oğlu ilə söhbətimizdən:

– **Bir yerdə oxumusuz, yaşd olmusuz...**

– Bəli, yaşd idik. Bütün uşaqlığımız bir yerdə keçib. Həm əmioğlu, həm qapıbir qonşu, həm dost, həm də həmyaşd kimi. Məktəbdə bir yerdə oxumuşuq. 1985-ci ildə orta məktəbi bitirmişik. Çox yaxşı oxuyurdu Xəqani.

Onu bir doğma qardaşım kimi xatırlayıram. İşgüzar, zəhmətkeş, dostluqda-yoldaşlıqda isə çox mərd idi (bunu qələmə alarkən Xəqaninin döyüş yoldaşı Fərhadı düşmən əlində qoyub getməməsi barədə ağdamlı oğlanın Qasıma nəql etdiklərini xatırlamalı oluram istər-istəməz: “mən Fərhadı belə yerdə qoyub gedə bilərəmmi?!” – N.Z.). Onun döyüşdüyü aylarda mən də cəbhə bölgəsində olurdum. Səhv eləmirəmsə, son görüşümüz 1993-cü il noyabr ayının 9-da oldu. Bu tarixdə mən də məzuniyyətə gəlmişdim. Yadımdadır ki, xeyli danışdıq, deyib-güldük. Döyüş bölgəsində baş verənlər barədə məlumatlandırdıq bir-birimizi, təhlil elədik nisbətən də olsa gördüyümüz vəziyyəti.

– **Bəs Xəqaninin itkin düşməsi xəbəri ətrafında baş verənləri necə xatırlayırsan?**

– Sonra isə... (həmsöhbətim köks ötürür). Dekabrın 25-i, 28-i deyirlər. Ancaq mənə hələ dekabrın 23-dən güclü döyüşlər getmişdi Ağdamın Güllücə kəndi istiqamətində (artıq bu döyüşlər barədə ət-

raflı məlumat vermişik – N.Z.). O döyüşlərdə bizim ordu çoxlu itki vermişdi. Bildiyimizə görə Xəqani son dəfə bu istiqamətdə gedən döyüşdə iştirak edib. Döyüş başa çatıb, sakitlik olub, amma sonra onun haqqında heç bir məlumat ala bilməmişik. Nə döyüş yoldaşları konkret bir söz söyləyə bildi, nə də qohum-qardaşın uzunmüddətli axtarışları ortaya bir nəticə çıxara bildi. Çox çətindi Xəqanisizliyi düşünmək, xüsusilə bütün uşaqlıq, gənclik yaddaşında Xəqanili xatirələri olan mənim üçün... Amma neyləyə bilərəm, nəticə yoxdu...

Hər qapı döyüləndə...

Gəraybəylidə olarkən Xəqaninin yeganə bacısı Sünbül Nuriyevanın yaşadığı evə yollanırıq. Burada Sünbül xanımın həyat yoldaşı Məhəmməd Nuriyevlə də həmsöhbət oluram. Məhəmməd də Xəqaninin axtarışlarında iştirak etdiyini, Ağdamın döyüş gedən kəndlərinə qədər gedib çıxdığını və Xəqani barədə xatirələrini bizimlə bölüşür. Onların ikisini birgə söhbətə cəlb edəsi oldum. Əvvəlcə Məhəmməd danışır:

– Hələ itkin düşməmiş, biz Xəqani ilə döyüş bölgəsinə bir yerdə getmişdik. İnanın Allaha, o döyüş yoldaşlarını görəndə kimi bizdən ayrıldı, birbaşa getdi onlara qoşuldu. Onları özünə bizdən doğma hesab edirdi. Onda odlu-atəşli elə bir vətənpərvərlik hissləri var idi ki, sanki Qarabağı bu saatda o alacaqdı. Sonra onun yoldaşları ilə də görüşdük orda. Gəlib yığışdılar başımıza. Xeyli söhbətləşdik. Nəhayət xudahafizləşib ayrılıb gəldik evə. Amma fikrimizdə var idi ki, gedib onu mütləq Yeni il bayramına gətirək. Getdik də. Gördük ki, Xəqan yoxdu. Əsgər yoldaşları dedilər Boyəhmədli kəndindən Papravənd kəndi istiqamətində bir keçid olubdu, komandir onu qoyub ki, həmin keçidi qorusun, bizim əsgərlər həmin keçiddən adlayıb gələ bilsinlər (bu da bir qədər fərqli versiyadır. Xəqaninin Fərhadla erməni tanklarını keçiddə vurmaq üçün orada qoyulduğu deyilmişdi. Komandirləri Qasım bildiyiniz

kimi, vəziyyəti daha fərqli izah etdi. Hər halda, bu müxtəliflik, fərqli-fərqli danışıqlar o zamankı qarışıqlıqdan, intizamsızlıqdan dolayı yaranır– N.Z.). Elə burdan da yoxa çıxıb.

– **Burda kəşfiyyatda imiş...**

– Hə. Elə dedilər. Mənim növbəti dəfə getdiyim gün bayram-qabağı idi. Elə bil ki, dekabrın 31-i. Döyüşə güclü hazırlıq gedirdi. Milləti aparmışdılar döyüşə. Eh, nə qədər şəhid, yaralı gördük. Az qala Güllücə kəndi ətrafında biz də şəhid olacaqdıq gülləbaran yağışının altında.

Sünbül xanım qoşulur söhbətimizə:

– Deyirdilər onlar 12 nəfər olublar. Heç biri gəlmədi.

– **Axı orda Fərhadla ikisi olub kəşfiyyatda...**

Məhəmməd:

– Yox, Fərhad idi, Naxçıvandan Sabir idi, başqaları da vardı.

– **Hə, ümumi deyirsiniz. On səkkiz nəfər olublar hamısı bir yerdə kəşfiyyat batalyonunda. Bu barədə məlumatları almışıq. Bəs siz bir bacı kimi necə xatırlayırsız Xəqanini?**

Sünbül:

– Evimizin sonbeşiyi olub. Onu mən saxlamışam. Qucağında, bax, bu qollarımın üstündə böyüyüb. Anam işləyirdi baramada, başqa işlərdə, evdə olmurdu, ona görə də mən baxırdım. Mən qardaşlarımın hamısından böyük idim, o isə ən kiçiyimiz. Çox ağırdu qardaşımın yoxa çıxması. Allah belə dərdi heç kimə göstərməsin. Elə bir gün, elə bir saat olmur ki, Xəqani yadıma düşməsin. Çox çətin, ağır dağ imiş qardaş itkisi...

Məhəmməd:

– Atası traktorçu işləyirdi. Traktorçuluq da bilirsiniz ki, ağır zəhmət tələb edən işdi. O hələ uşaq ikən gedib atasına kömək eləyirdi. Yer şumlayırdı, malalayırdı. Zəhmətkeş uşaq idi. Qoyun-quzu dalınca gedən idi. Bir sözlə, kənd həyatına aid nə varsa, biz Xəqanı daim bu işlərin başında görmüşük. Amma neyləyə bilərik?! Nişanlısı da 10 ildən çox gözlədi, elə bu yaxın illərdə gəlin köçdü.

Atası da oğul itkisinin dərдинə dözə bilmədi. Səhv eləmirəmsə, 2011-ci ildə rəhmətə getdi. Ana o cür vəziyyətdə... Hələ də oğlunun öldüsü-qaldısı bilinmir. Bir sözlə, çox ağır itki oldu.

– **Məhəmməd, siz də axtarışlarda iştirak etmisiz?**

– Əlbəttə. Haralara gedib çıxmadıq. İnandırım sizi ki, ondan ötrü bizim gəzmədiyimiz yer qalmadı. Qinyazla getdiyimiz yerlərdə az qala ermənilərə əsir düşmüşdük. Mən özüm sürücü işləyirdim. Getdim Bərdəyə. Orda Məmməd adlı bir nəfər vardı, səhv eləmirəmsə Qubadlıdan, ya Beyləqandan idi, getdi xəbər gətirsin, ancaq heç bir xəbər ala bilmədi. Təzəkənd kəndində otuz şəhidin üzünü bir-bir açıb baxdıq, gördük yoxdu. Bərdə şəhər qəbiristanlığında şəhidləri yuyub dəfn edirdilər. Hamısına bir-bir baxdıq, gördük Xəqani yoxdu.

Sünbül:

– Hələ də ümidlə yaşayır yazıq anam. Qapısı hər dəfə qəfil döyüləndə diksinir. Elə bilir ki, indi Xəqani girəcək içəri...

Ümidin üzülməsi də xoşbəxtlik imiş

*Mən istəyirəm
Buludlar ağlasın,
Uşaqlar ağlamasın
Analı, ya anasız...
Mən istəyirəm
Güllər açılsın,
Güllələr açılmasın
Amanlı, ya amansız...
Mən istəyirəm
Qapılar qapansın
Soyuq olanda hava,
Gözlər qapanmasın,
Sözlər qapanmasın,
Ümidlər sınmasın,
Arzular puç olmasın.*

Azərbaycanın görkəmli söz-sənət ustadlarından olan şair Rəsul Rza bu sətirləri dünya düzəninə nisbətən sakit dönəmlərində, İkinci Dünya müharibəsi od-alovunun bir qədər uzaqlaşdığı, insanların düşüncələrinin müharibənin buraxdığı ağrı-acılardan xilas olub yeni həyata qovuşmaq istədiyi çağlarda qələmə alıb. Bu şeirin ideya istiqaməti, şairin qayəsi də ağrı-acıdan qurtulmuş insan obrazının bədii və nəticə olaraq həyatı inikasına nail olmaq idi. Əsərdə açılan güllələr lənətlənir, açılan güllər həyatın təmtəraqlı davamı qismində alqışlanır, bir daha uşaqların ağlamaması, dağlara-düzlərə, yaşıllıqlara can verən, xeyir-bərəkət gətirən buludlarınsa əksinə “ağlaması” arzulanır.

Amma bir vacib nüansa diqqətinizi cəlb etmək istəyirəm bu anlarda. Fikir verin, dünyanın az qala tən yarısının cəlb olunduğu müharibənin buraxdığı izlər nə qədər qorxunc, nə qədər vahiməli

olsa da, orada ölənlər, yaralananlar, hətta itkinlər haqqında cüzi də olsa məlumatların doğmalara verilməsi öz istəklisini görməsə belə, insanlar üçün yəqin ki, bir təskinlik mənbəyi imiş. Təsəvvür edin ki, bizim qəhrəmanımız Xəqaninin axtarışları fonunda ümidin üzülməyinin də dəyərli bir vasitə olduğu qənaətini bölüşmək məcburiyyətindəyəm. Əslində, ümidin üzülməyi heç zaman xoşbəxtlik kimi anıla bilməz. Amma bu da bir çıxış yolu, insanın daxili stresslərdən azad olması variantı imiş...

***“Qızı da özü istədi,
tez-tələsik nişanlanmağını da”***

Xəqaninin ata ocağının ilk gəlini, itkin-şəhidimizin uşaqlıq, gənclik çağlarının bilavasitə şahidi, onu özünün bir kiçik qardaşı qismində görüb elə bu xüsusda da xatırlayan Nargilə Əkbərovanı danışdırıram. O, ilk öncə Xəqaninin itkin düşməsi və axtarışları zamanı evlərində yaşananların bir qismini dilə gətirir:

– Bizim çəkdiklərimizi Allah heç kimə qismət eləməsin. Evi-mizdə dörd qız böyüdükdük. Qız uşağı da nə qədər həssas, nə qədər kövrək olur, bilirsiniz. Üstəlik də Xəqani kimi mehriban, istiqanlı əmini nə qədər çox istəyirdilər! Özümüz çox vaxt çəkilib küncdə-bucaqda ağlayıb ürəyimizi nisbətən boşaldırdıq. Amma qızları sakitləşdirmək mümkün olmurdu. Eləcə qayınanamın səsini azca qaldırması kifayət eləyirdi ki, bu dörd qız da ağız-ağıza verib nənələrinə qoşulub qiyyə çəkməyə başlasınlar. Nə qədər çətin idi o günləri yaşamaq...

Nargilə xanımdan ən kiçik qayını olan Xəqanini necə xatırladığını soruşuram. Bilirəm ki, ədəb-ərkanın, azərbaycançılıq dəyərlərinin xüsusi ehtiramla qorunduğu hər hansı bir evə ilk qədəmlərini qoyan gəlin o evdə uzun müddət özündən balacaların bacısı qismində özünü görür və elə onlar tərəfindən də eyni anlamda qəbul edilir. Xüsusilə kənd yerlərində bu dəyərli amilin qorunması qardaşlar arasında da doğmalığ, birlik, mehribançılıq əlamətlərinin

uzun müddət yaşamasına bir stimül vermiş olur. Nargilə xanım tə-rəddüd etmədən sualımı bir qədər də geniş amplituda cavablandırır:

– Xəqanini xatırlayıram mehriban, qayğıkeş, zəhmətkeş, mə-suliyyətli bir uşaq, cavan, qardaşım kimi. Bax, işə gedirdi, işdən ancaq iş saati tamam olanda gəlməli idi. Qinyaz deyirdi, a qardaş, sənə icazə veririk, bir az tez gəl də. Deyirdi yox, mən son dəqiqəyə-dək işimin məsuliyyətini daşıyıram. Yaxud, işə getmə bu gün, de-yirdi yox, mən işdən qala bilmərəm. Bizim ikinci qızımız Kəmaləni lap çox istəyirdi. Onun ağlamasına dözə bilmirdi. Hara gedirdisə ona mütləq hədiyyə alıb gətirirdi (ağlayır).

– **Siz bu ocağa köçəndə Xəqani neçə yaşında idi?**

– Mən gəlin gələndə o, yeddinci sinifdə oxuyurdu. Eh, bütün uşaqlığı – məktəbə gedib-gəlməyi, cavanlığı – hamısı gözlərimin qa-bağındadı. Şən, zarafatçıl, hamımızın hörmətini saxlayan, hər yerdə özünə hörmət qazandıran, ailəsinə başucalığı gətirən Xəqani, bizim Xaqanımız (ah çəkir). Sonra əsgərliyə getdi SSRİ vaxtında. Əs-gərlikdən sonra gedib Bakıda AZİ-yə (indiki Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti – red.) qəbul oldu axşam şöbəsinə. Yenə bekar qalmadı. Axşam şöbəsində oxuduğuna görə işə də düzəldi. Bundan sonra həm işləyirdi, həm də oxuyurdu. Yəni, kənddəki çalışqanlığını orda da davam etdirməyə başladı.

Sonra gəlib nişanlandı. Qızı da özü istədi, tez-tələsik nişan-lanmağını da. Dedilər ki, vəziyyət pisdi, sonra nişan eləyərək, razı olmadı, dedi yox, indidən nişan taxaq qalsın.

“Nənəm indiyədək Yeni ildə qazan asmır”

Bizim söhbətimizi kənardan dinləyən Turə Səfərova (Xəqaninin qardaşı qızı) anasının kövrəldiyini görüb söhbətimizə müdaxilə edir:

– Atamgil gedib Yeni ilə gətirəcəkdilər. Ancaq Yeni ilə iki-üç gün qalmış itkin xəbərini gətirdilər. Bayramqabağı evimiz, həyatı-mız – hər şey sanki qaranlığa büründü, cəhənnəmə çevrildi bizim

üçün. Nə yemək-içmək, nə sakitləşmək... dəhşətə gəlirdik hamımız. Biz uşaq idik deyə çox dərindən düşünüb dərk edə bilmirmişik bəlkə də o zaman ailəmizdə baş verən faciəni, görün böyüklərimiz, valideynlərimiz, babam-nənəm nələr çəkiblər həmin günlərdə?! Bunları danışmaq, bütün olanları dilə gətirmək mümkündürmü?! Nənəm indiyədək Yeni ildə qazan asmır ki, Xəqani bu günlərdə itib. Onun yoxa çıxdığı ilk günlərdə eşitdiklərimdən yadımda qalan budur ki, deyirdilər Fərhad adlı bir döyüşçü ilə yoxa çıxıb. Amma çox axtardılar. Atam, əmilərim, qohum-qardaş. Nəticəsi olmadı. Kəndimizdə nə Xəqani kimi könüllü Qarabağa gedən, nə də şəhid və yaxud itkin düşən olmayıb. Nənəm deyir ki, mən öləndə Xəqani qucağımda olan formada şəklimi vursunlar baş daşıma, çünki Xəqaninin qəbri yoxdur.

Nargilə:

– Qayınanamı da ən çox yandıran onun heç olmasa, məzarının olmamasıdır. İnanırsız ki, qadınlar qəbiristanlığa gedəndə də o gedə bilmir. Qinyazgil bir ilə qədər gedib-gəldilər onun axtarışı ilə bağlı. Gələndə gözləri qıpqırmızı olurdu. Qinyaz deyirdi ki, meyitlərə baxmaqdan dəhşətə gəlir adam. El arasında gedib baxıcılara da baxdırırdı qayınanam sonuncu ümid yeri kimi. Baxıcılar da hər dəfə ancaq bunu deyirdilər ki, Fərhadla Xəqani sağdılar. Ancaq hanı?! Ötən il yanvarın 25-də 50 yaşı tamam oldu.

– **Əlbəttə, bu dəhşətli itkidi. Oğul şəhid olar. Amma itkinlik...**

Turə:

– Elə nənəm də onu deyir. Elə bilirəm deyir, bir qolu, bir qıçı yox olsa da, özü nə vaxtsa gələcək. Yazıq arvad nə tam ümidlənə, nə də ümidini üzə bilmir...

Nargilə:

– Nişanlısı ərə gedəndə çox pis olduq. Yaxşı ki, uzaq kəndə getdi. 10 ildən çox gözlədi, axırda qayınanam dedi ki, bala, getsən yaxşıdı. Get, sən həyatını yaşa. Onsuz oğlumdan bir xəbər yoxdu.

“Bircə çiçək qalıb, hanı çiçəklər...”

Qinyaz müəllimlə onun sonbeşiyini itirmiş ata evinə baş çəkirim. Anaları Telli xala gedib Bakıda – oğlu Elçinin evində yaşadığından indi bu evin qapısı qıfıllı qalıb. Böyük həyəətli kənd evidir. Həyətdə nar, ərik, xurma – müxtəlif meyvə ağacları əkilib. Xəqaninin öz əlilə əkdiiyi ağaclar da var burda. Yaşlanıblar onlar da. İndi baxımsız vəziyyətdə qaldığından evin arxa hissəsində ağaclar boy-boya verib şaxələndikcə qarışıq yabanı meşəliyə bənzəyir buralar. Amma baharda yaşllaşib çiçəkləyəndə yenidən o gözəl auranı yaradacaqlar yəqin. Şair Nəbi Xəzrinin qələmindən çıxan, bu yerlərin – Şirvan torpağının məşhur sənətkarı Aşıq Hacalının musiqi həyatı verdiyi bir mahnının sözləri və şirin avazı düşür yadıma. Sonuncu bənddəki “bircə çiçək qalıb, hanı çiçəklər?..” və “ya illər tökmüşdür, ya da küləklər” fikirləri isə Xəqaninin saldıdığı bağ-bağcanın düşdüyü duruma və onun 25 illik yoxluğuna məzmunca nə qədər adekvat səslənir:

*Yenə qumlu sahil, yenə sərin bağ,
Yenə kölgə düşüb meynəliklərə.
Burda sevgilimlə neçə il qabaq
Bir nar çubuğunu basdırdıq yerə.*

*Nar ağacı, nar çiçəyi
Hələ vardır tər ləçəyi
Nar ağacı, nar çiçəyi
Bir ulduzdur hər ləçəyi.*

*Seyr etdik ağacın doğma yerini,
Bircə çiçək qalıb, hanı çiçəklər?..
Onun qızıl rəngli ləçəklərini
Ya illər tökmüşdür, ya da küləklər.*

Yəqin bu pərişan ağaclar da Xəqaninin gəlib onları budaya-
cağına, sahmana salacağına ümidlidirlər. Yəqin onlar da ümidlərini
üzməyiblər itkin-şəhid, gözəl insan, mərd-mübariz azərbaycanlı ba-
lasından. Elə bizim kimi...

Xəqaninin doğulub, böyüyüb ərsəyə çatdığı ata evində ona
məxsus əşyalar, fotolar qorunub saxlanır, o cümlədən artıq qeyd
etdiyim kimi 25 illik həsrətlə yolunu gözləyən bəylik kostyumu ası-
lıb. O zamandan çox küləklər əsib, çox şey kökündən dəyişib, hətta
yeni dəbli geyimlər də. Eh, bir də tək Xəqani tapılsın, geyim-ke-
cimi, yeni dəbli kostyumları tapmağa nə var ki...

Qinyaz məni məlumatlandırır burda keçən Xəqanili günlər,
xoş anlar, eləcə də Xəqaninin itkin düşməsi, axtarılmasından do-
layı artıq sizlərin də bildiyiniz yaşanmış olaylarla bağlı.

“Uşaq o gedən oldu elə...”

Xəqanigilin evinin qonşuluğunda, keçmişin dili ilə desək, lap
çəpər-çəpərə onların əmisi evi yerləşir. Artıq sizlərlə Gəraybəyli
kənd orta məktəbindən tanış etdiyim, Xəqaninin sinif yoldaşı Rafiq
müəllimin ata evidi bura. Bu evdə bizi Xəqaninin mərhum əmisinin
həyat yoldaşı Solmaz xala qarşılayır. Qinyaz Xəqaniyə görə gəl-
diyimizi deyir əmisi arvadına. Yaşlı qadın bizi çaya qonaq etmək
istəyir. Yaxşı, içərik. Çay gətirirlər. Lakin vaxtımın dar olduğunu
söyləyib Solmaz xalanı birbaşa Xəqani barədə danışmağa dəvət
edirəm.

Solmaz xala:

– Qaynım oğludu Xəqani. Mənim oğlum Rafiqlə yaşlı idi.
Bir yerdə böyüyüb, bir yerdə məktəbə gediblər, əsgərliyə yola sal-
mışıq. Ona öz balam kimi baxırdım. Həm doğma, qonşu, həm oğ-
lumun sinif, uşaqlıq yoldaşı, həm də məktəbdə yoldaşımın şagirdi
idi. Rafiqlə ona süd qardaşı deyirdik. Çünki bizdə beləydi. Mən
xəstə olanda eltim (qayınarvadı anlamında – N.Z.) Telli saxlayırdı

uşaqları. O xəstə, ya işdə olanda mən saxlayırdım ikisini də. Əmizdirirdik də ikisini birdən. Özümüz də çox mehriban olmuşuq qohum kimi, elti kimi. Vallah, heç pis olmamışıq bir-birimizə qarşı. Elə indi də. Telli indi gedib Bakıda qalır. O burda qalanda elə bu iki evin arasında qalırdım ki, darıxmasın. İndi də gələndə yenə hər saat keçirəm yanına. Evinin açar-kilidi də məndədi.

– **Solmaz xala, Xəqani deyəsən həm də sizin qohumlarınızdan nişanlanıbmiş...**

– Hə, düzdü. O da belə oldu. Bizim ailələrimizin, evlərimizin arasında sirli bir şey olmazdı. Nə də gizləndə bir-birimizin əleyhinə iş görməzdik. İndi onun nişanlanmasını deyim, necə oldu. Deyəsən noyabr, ya elə həmin dekabr ayı idi. Xəqani gəldi bizə. Dedi ki, sənin əmin qızı ilə evlənmək istəyirəm. Dedim, ay bala, nə deyə bilərəm, mənə deyirsən sağ ol. Ancaq mənə məsləhət etdiyini demə, sonra elə bilərlər mən səni öyrətmişəm, yəni yönləndirmişəm. Nə isə. İstəyirsənsə, ürəyindən keçirsə, get evinizdə de. O da getdi evlərində dedi. Sonra məsləhətləşdilər, hamımız bir yerdə yığışib elçi gedib qızı nişanladılar, barmağına üzük taxdılar. Üzük taxma mərasimindən sonra Xəqani getdi müharibəyə. Üstündən 10-15 gün keçmişdi ki, bu vahiməli xəbəri aldılar. Dedilər Xəqani yoxdu. Başladılar onu axtarmağa. Qız da bizimlə bərabər oturdu, düz on ildən də artıq onun yolunu gözlədi. Uşaq elə o gedən oldu...

Qinyaz bu yerdə Solmaz xalanın söylədiklərini təsdiqləyərək Telli xalanın müvəqqəti də olsa Bakıya köçməsi məsələsinə də aydınlıq gətirir:

– Elə əmioğlularımızdan da böyüyü Bakıda olur. Allah qorusun, imkanları-filanı var. Ancaq əmidostum getmir. Qışda evlərimiz soyuq olduğundan bacım (anası Telli xalaya “bacı” deyə müraciət edirlər. Anaya “bacı”, əmiarvadına “əmidostu” deyilməsi bizim bir sıra bölgələrdə, o cümlədən mənim doğulduğum Masallı rayonunda da təkrarlanan adətlərdəndir. Biz də rəhmətlik anama “bacı” deyə müraciət edirdik – N.Z.) da getdi Bakıya. Baxdı ki, mən də, həyat

yoldaşım da səhərdən gedirik işə, axşam qayıdırıq. O da tək qaldığı vaxtlarda çox darıxırdı, ürəyi qubar eləyirdi. Artıq qızlarım da bir-bir köçürdülər ər evinə, ona görə məcbur olub getdi Bakıya – Elçingilə. Elçinin həyat yoldaşı işləmir, həmişə evdədi, o, elə bil bacımın həm də qulaq yoldaşındır. Gəlinimiz vaxtını onunla keçirir, darıxmağa qoymur imkanı daxilində, başını qatır.

Solmaz xala:

– Elə bax, biz hamımız, balalarımız tək-cə əmiuşağı olmamışıq ha, bir ailə kimi dolanmışıq həmişə. Nə iş görmək istəsəydim, başlayanda keçirdim o həyəətə, Telliyə yaxınlaşıb deyirdim, bacı, bunu eləmək istəyirəm, onu eləmək istəyirəm, bax belə. Bilmədiyimizi soruşurduq, köməkləşirdik, hər işimizi yola verib yaşayırdıq. Uşaqlarımız da evlərimiz arasında fərq qoymazdılar. Belə, baş-başa verib böyüdülər. Ancaq Xəqaniyə görə başımıza gələnlər hamımızı məyus elədi, bala. Məyus elədi nədi ey... Xəqani kimi balanın yoxa çıxmağı qəddimizi əydi.

Qinyaz:

– Bizim bax bu gördüyünüz atam evi ilə əmimgilin evini aradan ancaq bir setka ayırır (əli ilə aradakı həyəətboyu sərhədi göstərir), onun da ortasında bir qapı qoyulmuşdu ki, eləcə uşaqlı-böyükü deyə-gülə o yolu el arasında deyildi ki, su yoluna döndərmişdik.

Sağollaşdığımız zaman Solmaz xala yenə Xəqanidən danışır:

– İnanın, necə mehriban, zəhmətkeş, bacarıqlı uşaq idi. Əlindən də hər nə iş desən gəlirdi Xəqaninin. Bakıda Suluşəpə qəsəbəsində ev tikdik oğluma. Gedib onun bütün işıqlarını çəkdi, elektrik işlərinin hamısını özü gördü. Belə istiqanlı, təəssübkeş idik bir-birimizə qarşı. Uşaqlıqdan da həmişə təsərrüfatçılıqla məşğul olmuşdu, yaxasını heç nədən kənara çəkməmişdi. Sonra da getdi Bakıya. Orda da yəqin bilirsiniz, həm oxuyurdu, həm də ailəyə korluq verməmək üçün işləyirdi. Belə insan idi. Heyif Xəqanidən!..

“Ölümün qəddini əydi Xəqani”

Uzun bir yol qət edəndən sonra Bakının “Dədə Qorqud” yaşayış massivində artıq sizlərə təqdim etdiyim Xəqaninin qardaşı Elçinin mənzilində onun oğlu Elvin Əkbərovu dinləyirəm. Yeri gəlmişkən, burda Telli xala və qəhrəmanımızın digər doğmaları ilə də görüşmüşdük. Növbəti yazılarda onların da xatirələrini, diləklərini sizlərə təqdim edəcəyəm. İndi isə Xəqaninin istəkli qardaşı oğlu Elvini dinləyək.

Xəqanidən ayrılarkən Elvinin 7 yaşı olub. O, indi 32 yaşında iki uşaq atasıdır. Biz bir tərəfə çəkilib qəmgin baxışlar, qəmgin notlar içində söhbətləşirik onunla. Onun körpə, 3-4 yaşlı qızı, təbii bu miqyasda faciənin nə demək olduğunu hələ dərk etməyən Emiliya öz uşaq dəcəlliyi ilə səs-küy salır, arabir söhbətimizə mane olur. Ona acıqlanıb, sakitləşdirmək istəsələr də, buna razı olmuram. Qoy o öz dəcəl uşaqılıq dünyasından ayrılmasın. Onun da buna haqqı var, hələ üstəlik sözləri dili topuq vura-vura deyən körpənin şıltaqlılıqlarının sevincini yaşamaqda olan ata-ananın, nənə-babanın da. Axı hər birimiz işıqlı dünyaya göz açmağımızla öz balaca dünyamızın gözəlliklərindən zövq almaqla bərabər, bizi bu cahana bəxş etmiş ata-analara da bir qürur hissi yaşadırıq.

Şairə Nəzakət xanım Məmmədovanın itkin-şəhid qəhrəmanımız Xəqaniyə həsr etdiyi “Adsız qəhrəman” poemasında Telli ananın analoji yaşantılarının bədii inikasını canlandıran bir parçanı sizlərə təqdim etmək keçdi ürəyimdən:

*Bir gün süd qoxulu körpə səs ilə,
Qucağı sevindi Telli ananın.
Taleyi bələndi uşaq ətrinə,
Ocağı sevindi Telli ananın.*

*Övlad gəlişinə fərəhlənərək,
Gözü gülümsədi Telli ananın.
Dilində gül açan laylalarında
Sözü gülümsədi Telli ananın.*

*Sonbeşik övladdır bu şirin bala
Adını Xəqani qoyduğu oğul.
Hər gecə sevgilə basıb bağrına,
Bu arzu ətriylə doyduğu oğul.*

*Hər gün buğda-buğda böyüyən oğul
Bir ana ömrünün dayağı oldu.
İxtiyar ananın qoca dünyada
Ümid səsi oldu, sorağı oldu.*

Sonra şairə oxucularının diqqətini Xəqaninin qəhrəmanlıq yoluna cəlb edir:

*Yurdun başı üstə qara buludtək,
Qara niyyətini sərmişdi yağı.
Barıt tüstüsündə, mərmə odunda,
Hər gün boğulurdu vətən torpağı.*

*Yurdun harayına yetişsin deyə,
Qeyrəti zirehtək geydi Xəqani.
Ölümsüz adlanan bir yol başladı,
Ölümün qəddini əydi Xəqani.*

Ona görə bu poemanı məhz bu məqamda xatırladıram ki, Xəqani elə qardaşı oğlu Elvinlə Bakının Sabunçu, Günəşli qəsəbələrində keçirdiyi çağlarda “qeyrəti zirehtək” əyninə geyərək birbaşa döyüşlərə – Qarabağı, yurdumuzu düşmənlərdən qorumağa yollanıb. Poemada Xəqaninin həyat yolunun başdan-başa tərənnümü,

eləcə də qaranlıq məqamları və arxasınca buraxdığı tükürpərdici izlər də öz əksini tapıb. Yeri gəldikcə, ondan bəzi məqamları sizlərə təqdim edəcəyəm, əziz oxucular! İndi isə Elvinin, digər doğmaların Xəqani ilə ilgili xatirələrini çözləyək.

Lənətə gəlsin müharibə!
Lənətə gəlsin torpaqlarımıza göz dikənlər!

Həmsöhbətim Elvin əmisini yaxşı xatırlayır. Səbəbi o zaman Bakıda zavodda atası Elçinlə birgə işləyən Xəqani ilə onların Sabunçu qəsəbəsində olan mənzillərində subay əmi-bala bir yerdə mehriban yaşamaları, gecələr eyni otaqda yatmalarıdır. Bir çox insanların həyatında belə maraqlı izlər olur. Əlbəttə, xoş təəssüratlar sonrakı xoşbəxt məqamlarda daha çox yada düşür, xatırlanır. Elvinə isə hətta o zamankı unudulmaz dəqiqələrdən, birgə keçirdikləri xoş anlardan belə danışmaq çox çətindi. O, uzun müddət itkin düşmüş əmisinin maqnitofon lentinə yazılmış səs yazısını da qoruyub saxlayıb. Əlində başqa nə ola bilərdi ki... Xəqaninin itkin düşdüyü zamanlarda hələ nə internet vardı, nə də video çəkilişləri bu qədər intensiv xarakter almamışdı. Həm bu avadanlıqlar yeni-yeni ölkəmizə ayaq açdı, həm də müharibə, od-alov, hər gün şəhərlərimizə, kəndlərimizə gətirilən şəhid meyitlərini qarşılayan insanlar videoçəkiliş hayındaydırlarmı?! Elvinin və onunla bərabər bütün doğmaların təsəlli yerlərindən biri də bax bu lent yazısıdır. Onu mümkün qədər onsuz da ürəyi qubar bağlamış Telli xaladan uzaqda tutmağa çalışsalar da...

Əmisini necə xatırladığını soruşuram Elvindən:

– Xəqani əmimi təkcə Sabunçu qəsəbəsindəki evimizdə bizimlə birgə yaşaması ilə yox, həm də Günəşlidəki evimizə köçəndə bu mənzilimizin bütün təmir işlərini özünün yerinə yetirməsi ilə də xatırlayıram. O, elektrik işlərini gözəl bacarırdı. Ümumiyyətlə, nəyi bacarmırdı ki... (kövrəlir).

– **Xəqaninin görkəmini xatırlayırsanmı?**

– Əlbəttə. Onu yaddan çıxarmaq olar?! Düzdü, onda mən elə də böyük deyildim, cəmisi yeddi yaşım var idi. Amma uşağın yaddaşı təmiz və güclü olur deyirlər. Həm də əmimlə birlikdə daha çox vaxt keçirdiyimizə görə, onun üz cizgilərini yaxşı xatırlayıram. Elə bil indiki kimi gözlərim önündə canlanır bütün surəti. İşgüzarlığı, bacarığı da öz yerində. Günəşliyə köçəndən sonra biz Sabunçu qəsəbəsindəki evimizi satdıq. Ondan sonra Xəqani əmim demək olar ki, həmişə bizimlə qalırdı. Hər gün səhər işə, dərəcəyə gedəndə ondan ayrılıb, axşam yenidən görüşürdük. Onun bizlərə daha çox, daha dərinləndən sevdiren mehriban xasiyyətini xatırlayıram. Bunları o zaman bir o qədər də dərinləndən dərk etməli yaşda olmamışam. Amma zaman keçdikcə əminin həm gözəl insan, həm də çox bacarıqlı olduğunun fərqi varıram. Deməli, ermənilər tək-cə bizim doğmamızı, əmimizi deyil, bütün xalqımıza gərəkli ola biləcək bir şəxsiyyəti sıradan çıxarıblar. Hətta əgər sağdırsa da onun ölkəmizə, doğmalarımıza verə biləcəyi bütün töhfələrin, faydaların üstündən xətt çəkiblər. Lənətə gəlsin müharibə! Lənətə gəlsin ədavəti salanlar! Lənətə gəlsin tarixi torpaqlarımıza göz dikənlər, həyatımızı cəhənnəm əzabına çevirənlər!

– **Onu Qala qəsəbəsindəki hərbi hissədən yola salanda atanla sən də getmişən...**

– Düzü, bunu mənə sonradan dəfələrlə danışdıblar, ancaq yəqin uşaq olmuşam deyə o məqamı nədənsə yaxşı xatırlaya bilmirəm. Amma özünün bütün çöhrəsini xatırlayıram. Evə gələndə kimi vaxtının çoxunu mənə keçirirdi. Bir yerdə yemək yeyirdik, bir otaqda da yatırırdıq. Onu necə unutmamaq olar?! Uşaq yaddaşıma elə həkk olub ki, onun vücudu... Bir də onun axtarılmasını, hər gün təlaş içində yaşadığımız o illəri də unuda bilmirəm. Getsin o günlər, gəlməsin!..

Simuzər bibi: “Axı mənə söz vermişdi!..”

Xəqaninin bibisi Simuzər, onun həyat yoldaşı Əsgər Qəniyev və onların oğlu – mənə müşayiət edib Bakının Biləcəri qəsəbəsindəki evində bu görüşü təşkil edən Mübariz, söhbətimizin gedişatı zamanı

evə təşrif buyuran digər oğlanları – Ərşad, daha sonradan gələn qardaşlar Zaur, Natiq, Şahinlə görüşüb-söhbətləşirik. Simuzər bibi məni bir ana nəvazişi ilə qarşılayır. Öyrənirəm ki, o, indi mənimlə üzbəüz əyləşən dörd Qarabağ döyüşçüsünün anasıdır.

“Dərdli danışan olar” deyiblər. Yazılarımız, axtarışlarımız haqda məlumatlı olan Simuzər bibiyə bura nə məqsədlə gəldiyimi izah etməmişdən, özü danışmağa başlayır:

– O itkin düşənlərin ikisi də nişanlı olublar, bala. Qardaşım oğlu Xəqani də, onunla bir yerdə yoxa çıxan o birisi də. Qardaşımı Xaqanın dərdi, bu çətin düyün öldürdü. Elə bir dərd qismət oldu ki bizə, çəkməklə qurtarmaq olmur. Mənim uşaqlarımı da bax bu iş yerlərindən – DSK-4 deyirlər (keçmiş evtikmə kombinatını nəzərdə tutur – N.Z.), burdan apardılar Qarabağa. Bircə burdakılardan Mübariz qaldı. Onun da evi qazdan partlamışdı, ona görə apararmışdılar, bala. Allah o günlərimizi heç kimə göstərməsin. Nələr çək-dik...

– **Xəqanini son dəfə nə zaman görmüsüz, Simuzər bibi?**

– Günü bəlkə də dəqiq xatırlamıram. Bir payız axşamı idi, qışa doğru, dekabr ayının əvvəlləri idi ancaq. Təsadüfən yoldaşım Əsgərlə ikimiz getdik qardaşım Eyvazgilə. Gördük Xaqanın təzə qohumları da gəlib bunlara. Axı təzə nişanlanmışdı. Qinyazgil də, başqa uşaqlarımız da yığışdılar, yemək yedilər. Birdən Xaqan gəlib gülə-gülə hər iki üzümdən öpdü. Ağzında bir cüt qızıl dişi vardı, sol tərəfdə. İndi də gözlərimin qabağında. Allaha and olsun, deyərlər ki, “ölən inək südlü olar”, amma yox, Xaqan elə həqiqətən də qardaşımın bütün balalarına dəyən bala idi.

– **Simuzər bibi, nədənsə hamı belə danışır Xəqani haqqında. Sizin gözlərinizin qabağında böyüyüb, ona görə daha yaxşı tanıyırsınız. Ancaq axtarışlarım, söhbətlərim zamanı bəlkə də ən yaxşı sözü bu mənada onun döyüş yoldaşı, cəmisi iki-üç aya yaxın müddətdə onu tanıyan Cəmaləddin söylədi. Təbii, insan dar gündə daha yaxşı tanıyır, kimliyini ortaya qoyur, həm də kənar adamın müşahidələri daha cəlbedici, daha səmimi görünür. O dedi; “Vallah, bunları onun öldüsü-**

qaldısı bilinmədiyinə görə söyləmirəm, Xəqani doğrudan da öz yerini, öz çəkisini bilən bir dost, yoldaş, azərbaycanlı balası idi...”

– Hə, hə, hə... Elə biz də ona görə daha çox yanıb-tökülürük. Elə o son görüşümüzdə də mənə qucaqladı, o üzümdən, bu üzümdən öpəndən sonra özümü saxlaya bilməyib ağladım. Bir də boynumu qucaqladı, dedi; “Bibi, sənə qurban olum, ağlama, darıxma, inşallah, hər şey yaxşı olacaq. Sənin də oğlanların gələcəklər, mən də gələcəm, sən qəti narahat olma”. Dedim, Allah sənə də kömək olsun, elə hamınıza da. Allah bəisin tifağın dağıtsın, bu od-alovu üstümüzdən götürsün, bizi peşman eləməsin, bir də yığışarıq, görüşərik, qurbanlarımızı kəsib hamını sevindirərik. Elə bu şəkildə qohum-əqrəba, dediyim kimi, həm də onun təzə qohumları yığışib oturmuşduq. Anası Telli də ona yola qoymaq üçün cücə (çolpa) yolurdu, başqa yeməklər hazırlayırdı. Qinyaz səhəri gün onu aparıb Ağdama ötürəsi idi. O gecə bir xeyli söhbətləşdik. Nişanlısının qardaşı arvadı da gəlmişdi. Qadınların da söhbəti uzun olur, bilirsiniz. Çoxlu danışdıq, oturduq həmin gecə onlarda. Sən demə, bu Xəqanini gördüyümüz sonuncu gecə imiş. İnanın ki, o gün, o söhbətlərimiz bir an da gözümün qənsərindən getmir. Elə bilirəm, Xəqani elə o yaşda, o boy-buxunda, o görkəmdə qalıb, elə o görkəmdə də nə vaxtsa gələcək (ağlayır). Axı mənə söz vermişdi!..

Əsgər kişi qoşulur söhbətimizə:

– O günün səhəri Xəqani çıxıb getdi. Elə hərbi hissəyə çatan kimi də ağır döyüşlər başlayıb, o da birbaşa girib döyüşə. Ağdamın Boyəhmədli, Güllücə, başqa kəndlərində.

Simuzər bibi:

– Hə, bala, elə gedən kimi o qızğın döyüşlərə girib. Sonra xəbəri gəldi ki, itkin düşüb. O vaxtdan 25 ildi nə ölməyi, nə əsir düşməyi, nə düşmən əlində olub-olmamağı bilinmir. Mənim oğlanlarımın da dördünü birdən aparmışdılar müharibəyə. Bax, Zaurum ayağında indi də güllə gəzdirir.

Simuzər bibi bu sözləri danışandan sonra özünü saxlaya bilməyib bir-iki ağız dil deyib ağlayır. Onu sakitləşdiririk. Əsgər kişi

“Həyatdı da, arvad, bəlkə də Allahın məsləhəti beləymiş, bəlkə də elə sağdı. Kim nə deyə bilər, bəlkə də sağ-salamat qayıdar, Allahın köməkliyi ilə”, – söyləməklə arvadına bir qədər təskinlik verir. Təbii, onun bu təskinləşdirici fikirlərini biz də qüvvətləndiririk. Mən və stolun ətrafında əyləşmiş oğulları – keçmiş Qarabağ döyüşçüləri. Onlar döyüşdə yaralansalar da, şükür ki, sağ-salamat qayıdıblar. Yəni, Xəqaninin bibisi Simuzəri sakitləşdirmək üçün o gecə dilə gətirdiyi dualar, diləklər qismən də olsa yerinə yetib. Ancaq özünün də tapılıb doğmalarına və adını uca tutub sevdiyi Vətən torpağına qovuşması onun istəklərinin başdan-başa yerinə yetməsi ilə sonuclana bilərdi. İstərdim ki, bunu da biz arzulayaq, istəkli oxucular! Axı yazılarımın əvvəlində bir nüansı xüsusi olaraq vurğulamışdım: Qoca tarix çox belə nümunələr göstərib. Görklər naminə!..

“F” hərflə parollar

Sonra Xəqani haqqında indiyədək mənim qələmə aldığlarım ətrafında ümumi fikir mübadilələri aparırıq. Qinyaz müəllimin, Əhməd adlı keçmiş əsirin, komandiri Qasımın dedikləri və s. barədə. Elə bu ünvanlı yazılarımızdan media vasitəsilə xəbərdar olduğunu söyləyən Ərşad söhbətimizə də məhz o istiqamətdən körpü salır. Deyir, əvvəlki axtarışların da, bizim arayıb yazdıqlarımızın da nəticəsindən belə qənaətə gəlmək olar ki, Xəqanini yüz faiz Qırmızı Xaçın siyahısına salmayıb ermənilər:

– Səbəb nə ola bilər, sizin də qeyd etdiyiniz kimi, kəşfiyyətçilik ola bilər, ya başqa səbəb var, burası məlum deyil. Amma bir qədər geniş mən sizi məlumatlandırım. Bilirsiniz ki, anamın da dediyi kimi, biz – dörd qardaş müharibə iştirakçısıyıq. Döyüşlərdə bilavasitə iştirak etmişik, yaralanmışıq, veteranıq, mən ümumiyyətlə Qarabağ əliliyəm. Xəqani isə bizdən də bir qədər əvvəl getmişdi cəbhəyə. Kəşfiyyətçilik da bilirsiniz nədi? Orda ad çəkmək olmaz. Kəşfiyyətçilər əsasən şərti adlarla və nömrələrlə bir-biri ilə əlaqə saxlayırlar.

– **Yəqin Xəqaninin komandirinin bizə müsahibəsində oxumusuz. Onların batalyonunda da bu vacib amil gözlənilirmiş...**

– Oxumuşam. Elə mənim kiçik qardaşım Murovdağda vuruşanda onların da başına buna uyğun hadisələr gəlmişdi. Bu zaman parollar da tez-tez dəyişilir. Məsələn, ermənilərin deyə bilmədiyi hərflərdən çox istifadə olunurdu parollarda. Tutaq ki, onlar "F" hərfini deyə bilmədiyinə görə bizimkilər "Fatma", "Fatı" kimi sözlərdən çox istifadə edirdilər parollarda. Çünki bilirsiniz ki, ermənilər "F"-ni "P" kimi tələffüz edirlər deyə soruşanda, anımdaca bilinirdi ki, bu kənar adamdı, bizimkilərdən deyil.

– **Xəqani itkin düşəndə siz də Qarabağda döyüşürdünüz artıq?**

– Bəli, biz də döyüşlərdə idik o zaman. Xəqani Sabunçudan, biz isə Binəqədidən getmişdik. Qarıışıq bir zaman idi. Özümüz də döyüş bölgəsində olduğumuzdan bir-birimizdən xəbərsiz idik. Mən yaralanıb hospitala gələndən sonra yoluxmağa gələn qohum-qardaşdan xəbər tutmuşam ki, bəs Xəqani itkin düşüb, şəhid olması və ya əsir aparılmasından da heç bir xəbər yoxdu. Hospitalda isə mənimlə bərabər digər qardaşım – Zaur da yaralı vəziyyətdə idi. Elə ikimiz bir yerdə yatıb müalicə alırdıq.

– **Bəs siz hansı bölgədə vuruşurdunuz?**

– Horadiz əməliyyatından qabaq Beyləqanda idik. Qoy bir az ətraflı danışım.

– **Buyur.**

– 1993-cü ilin oktyabr ayında mərhum dövlət başçısı Heydər Əliyev prezident seçildi. Noyabr ayında isə xalqa müraciət etdi ki, torpaqlarımızı azad etməliyik. Bax bu çağırışa cavab olaraq bu gördüyün məhəllədə (söhbət Bakının Biləcəri qəsəbəsində kompakt yaşayan, keçmiş DSK-4 – Evtikmə Kombinatının işçilərindən gedir. Kombinatla bu ərazinin arasındakı məsafə çox yaxındır – N.Z.) yaşayan, DSK-4-ün işçilərinin əksəriyyəti, belə demək mümkünsə, elliklə cəbhəyə getdik. Kombinatın 1500 nəfər işçisi var idi, onların 500-ü cəbhəyə yollandı. Mən onda kadrlar idarəsinin rəisi işləyirdim.

Mən də cəbhəyə getdim. Qardaşlarımla bərabər. Noyabrın 16-da biz olduq Beyləqanda döyüş bölgəsində. Dekabrda artıq ermənilərlə üzbəüz döyüş mövqelərində idik. Dekabrın 10-da heç kimin gözləmədiyi vəziyyətdə ermənilər hücumu keçdi. Əvvəlcə bizə çətin gəldi birdən-birə döyüşə girmək. Amma sonradan hər şey adama adiləşir. Ölənləri, yaralıları görüb yerbəyer etməkdən, çığırtılara, bir sözlə, o vahiməli vəziyyətə öyrəşməkdən tutmuş böyür-başından “Qrad”ın keçməsinə qədər. Bax, bu gördüyün məhəllənin camaatı, üstəlik Abşeron batalyonu, Quba batalyonu erməniləri Beyləqana buraxmadı. Horadiz əməliyyatından sonra bizi göndərdilər Ağcabədinin Ovşar kəndinin yuxarısında yerləşən o vaxtkı Martuni, indiki Xocavəndə məxsus Kuropatkinə kəndinin girəcəyinə. Mən ordakı döyüşdə yaralandım. Sonra gəldim, dediyim kimi bir müddət hospitalda yatdım. Ardımca balaca qardaşım Zaur da yaralandı, gətirildi ora. Hətta yer çatışmırdı, Zauru gətirib öz çarpayımda yatızdırdım, ikimiz bir yerdə yatası olduq. Cəbhədə də bizi bir yerdə vuruşmağa qoymurdular. Çünki Zəngilan rayonundan iki qardaşdan biri şəhid olmuşdu, o biri də onun meyitini qoyub gələ bilməmişdi deyə, onu da vurmuşdu ermənilər. Bu hadisədən sonra doğma qardaşları bir yerdə vuruşmağa qoymurdular, çünki istər-istəməz qan çəkəcək, onlar da bir-birini ya yaralı, ya da ölmüş halda qoyub gedə bilməyəcəkdilər. Bu müharibənin qanunlarından hesab olunur ki, qardaşlar bir yerdə vuruşmasınlar qeyd etdiyimiz səbəblərdən. Bizi də bu minvalla bir-birimizdən ayırdılar orda, birimiz ön cəbhədə olanda, o birimizi bir az arxaya çəkirdilər və ya əksinə.

– **Aydındı. Bəs Xəqani ilə döyüş bölgəsində hər hansı əlaqəniz olmayıb deyirsiniz...**

– Xeyr. Amma Qarabağda olduğunu bilirdim.

Xəqani: “Mənə silah ver, burdan çıxım...”

“Oğlan özünə gələndə Gün göyün o biri qırağına keçmişdi. O dikəlib titrəyən qollarına dayaqlanaraq çətinliklə qayığın sükan yerinə qalxdı və gözüyumulu dayanıb başgicəllənməsinin keçməsinə gözlədi. Sonra gözlərini açdı. Qayıq dalğaların üstü ilə şütüyürdü. Dəniz də canlı, çağlayan suların saysız-hesabsız şafəqlərində əvvəlki kimi zərif-zərif ləpələnərək göz işlədikcə uzanıb gedirdi. Kirisk qənşərinə baxdı, gözlərini sildi və yerindəcə donub qaldı. Alabaş dənizin tünd-yaşıl dikdiri arxasından çıxıb düz onun üstünə gəlirdi. Alabaş onun qabağına qaçırdı, Ulu Alabaş!..

Ağqulaqlı, ağpaçalı Alabaş bütün qayalardan ucada dayanmışdı və onun ətəyi yanındakı əbədi ləpədöyən kükrəyən kənarı da görünürdü. Havada isə sahil qağayılarının səsləri eşidilirdi. Onu birinci qağayılar görmüşdülər.”

Çingiz Aytmatov. “Dəniz kənarı ilə qaçan Alabaş”

XX əsr Şərqinin, keçmiş SSRİ-nin, Qırğızıstanın, özəlliklə bütün Türk dünyasının böyük yazıçısı Çingiz Aytmatov bu sətirlərlə ağılagəlməyəcək dəhşətli anlar, təbəddülatlar, iztirablar yaşamış bir nəslin elə bu dəhşətlərin iştirakçısı olan davamçısının başına gələnləri böyük ədəbiyyata gətirib. Nəhəng düşüncə adamı bu sətirlərlə bir nəslin yoxolma, bir insan həyatının ölümdən qurtulma məqamlarını abidələşdirib. On illərdir ki, əsər geniş, sərhədsiz oxucu kütləsinin stolüstü və kitab rəfləri arasında dövr edərək dünyəvi mahiyyətini getdikcə daha da artırır...

Şükürlər olsun ki, bizim qəhrəmanımız Xəqaninin ata yurdunda bu ocağın məsuliyyət və genofondunu daşıyacaq yetərincə övladlar, nəvələr, nəticələr var. Qohum-əqrəba, dost-tanış, mənsub olduğu xalqın, Vətən torpağının bizim kimi qədirbilən kəsini də həmçinin. Ancaq hər bir kəsin özünəməxsus yerinin, öz missiyası-

nın, öz faydalılığının olması da şübhəsizdir. Üstəlik Böyük Yaradanın hər bir yaratdığına əta elədiyi, ancaq özünün yaşaya biləcəyi ömür payı, tale, bəxt-qədər də var. Bütün ölkələrin Əsas Qanunu – Konstitusiyalarının birinci müddəası “insanın yaşamaq hüququ”nun olduğunu tövsiyə edir. Çünki Allahın verdiyi bu təməl hüququnu onun yerdəki az-çox humanist hisslərə, elementar mədəni duyumlara məxsus bəndələri bütün fərdlərə tanımağa bilavasitə borcludurlar. Bu, hər kəsin əməl etməli olduğu boyun borcu sayılır. Milliyyətindən, dinindən, irqindən asılı olmayaraq bütün insanların təbii ki... Ancaq o müqəddəs borclara əməl etməyi kimlərdən – hansı insanlardan, hansı millətlərdən ummaq, gözləmək olar?!.. Bax, bu, hazırda bəşəriyyətin sivil kəsimini narahat edən ən qlobal problemlərdən birinə çevrilib. Ola bilsin, bir çox soydaşlarımız kimi Xəqani də, Fərhad da ermənilərin əlində sağdılar, ola bilsin ki, yox, ancaq bu insani davranış normalarını sərgiləyərək onların heç olmazsa öldüsü-qaldısı haqqında məlumat verməyə belə indiyədək özündə güc tapan bir erməninin olmaması...bu bizim “kimlərlə qonşu olmağımızı və kimlərin, necə xislətli insanların” havadarlarına güvənərək tarixi torpaqlarımızı işğal etdiyini dünyaya nümayiş etdirən çox tutarlı dəlillərdəndir. Mən istərdim ki, arxasında böyük reallıq dayanan bu danılmaz fakt bizim ermənilərlə informasiya müharibəsi iştirakçılarının əlində əvəzsiz bir dəstəvuza çevrilmiş olsun. Bu fakt həm onların kimliyini sübuta yetirir, həm də azərbaycanlı əsir, dinc sakin və əsgərlər haqqında məlumatların 25 ildən artıq bir müddətdə qeyri-müəyyən status və qeyri-müəyyən şəraitdə ermənilərin əlində bir sirr olaraq qalmasını gerçək nümunə kimi ortaya qoyur. İnsana aid edilməyən, insanlığa sığmayan, XXI əsrdə bizlərin üz-üzə qaldığımız “orta əsr təfəkkürlü xislət”in ifşası üçün bundan böyük həqiqətmi lazımdı bizə dünyaya sübut etməyə?!..

“İnanmırıq Xəqanini öldürsünlər”

Əsgər kişinin digər oğlanları, Qarabağ döyüşünün iştirakçıları olan qardaşlar – Zaur, Natiq, Şahin də getdikcə söhbətimizin iştirakçıları olurlar. Onlar buraya həm Xəqani haqqında danışmaq, həm də Mübarizin evində qonaq olan valideynlərini ziyarət etmək üçün cəm olublar. Mən isə vaxtdan daha çox səmərəli yararlanmaq fürsətini əldən verməyərək suallarımı davam etdirirəm. Əsasən də təbii ki, Xəqanili-Xəqanisiz günlər ətrafında. Ərşad Xəqanini axtarmaq üçün cəhdlərini sadalayır:

–Mən ordudan gələndən, hospitalda müalicə alıb çıxandan sonra Binəqədi rayonunda 1995-96-cı illərə qədər veteranlar, Qarabağ əlilləri cəmiyyətlərinin üzvü olmuşam və bu təşkilatlar vasitəsilə ölkəmizdəki bütün analoji qurumlarla bir müddət mütəmadi əlaqələr saxlamışam. Bu təşkilatların təmsilçiləri də bilirsiniz ki, hamısı Qarabağ döyüşlərindən keçmiş veteranlar, əlillərdir. Orda gördüyüm hər kəsdən Xəqani haqqında dəfələrlə soruşdum. Heç biri gördüm demədi. Sonra başqa variantlarla da soraqlaşmalarımı davam etdirdim. Məsələn, elə hazırda işçisi olduğum “FAB” şirkətinə İran İslam Respublikasına məxsus maşınlar və onların əksəriyyətinin milliyyəti Azərbaycan türkləri olan sürücüləri gəlir. O sürücülər Azərbaycanla yanaşı Ermənistana, Dağlıq Qarabağa da gedib-gəlirlər. Daim bu sürücülərdən orda gördükləri haqda soruşuram, Xəqani haqqında bütün məlumatları onlara təqdim edirəm, fotoları ilə bərabər. Ancaq onlardan indiyədək konkret olaraq bu nəm-nişanda birini gördüyünü, tanıdığını söyləyən olmayıb. Onlardan aldığım bir məlumatı deyim sizə.

Yenə hansısa daha bir əsir soydaşımızdan məlumat alacağımı zənn edib təlaşlanıram. Tələsdirirəm həmsöhbətimi danışmağa:

– **Buyur, buyur söylə...**

Ərşad:

– Sürücüləri sorğu-suala tutarkən onlardan biri başına gələn əhvalatı – bir azərbaycanlıyı necə qaçıraraq xilas edə bildiyini nəql etdi mənə: “Zəngilanın kəndlərində sahibsiz, ermənilərin nəzarətində qalmış tikinti materiallarını maşınla daşıyaraq İrana aparırdım. Burada bir azərbaycanlı ilə rastlaşdım. Mənə yalvardı ki, onu xilas edirəm. Bu çox risk tələb eləyirdi. Amma başqa variantım qalmamışdı. Onu belə miskin vəziyyətdə qoyub gələ bilməzdim. Bu, mənim insanlıq, qardaşlıq, müsəlmanlıq borcum idi. Ona görə risk etdim. Həmin adamı söküntü materiallarının arasında gizlədib, hər tərəfinə daş yığıb, üstünə şifer qoydum. Bu yolla onu Qarabağ ərazisindən çıxarıb Azərbaycana gətirdim.

– **Yəqin ki, Xəqanini də xəbər aldınız ondan. Xəqanini soruşanda nə dedi o sürücü?**

– O sürücüyə əvvəlcə qiyabi məlumat verdim dayım oğlu haqqında. Sonra Xəqaninin müxtəlif formalarda şəkillərini apardım, bütün məlumatları verdim bir daha ona. Dedi yox, mən belə bir adam görməmişəm.

– **Bilirsiniz, bu məlumatları topladıqca mən niyə ümidlənirəm? Axı Fərhadla Xəqaninin nə meyitlərini görənlər olmayıb, nə barələrində hər hansı məlumat var?.. Əgər öldürülməyərsə ermənilər meyitlərini verər, heç olmasa elan edərdilər... Başdan-başa müəmmadır... Bircə o Əhməd dediyimiz adamla yarımçıq söhbətdə deyilənlərdən başqa heç nə məlum deyil...**

Şahin dillənir:

– Mən inanıram ki, onu öldürməzlər. Bilirsiniz niyə? O, çox sağlam bədənli, qüvvətli oğlan idi. Onu işlədərlər. Məsələn, mühafizə kimi yerlərdə işləyə bilərdi Xəqani o bədənli. Düzdür, ona orda belə işləri etibar eləməzlər, amma yenə də hardasa istifadə edərlər. İndi, məsələn oxuyuruq ki, Kəlbəcərdə qızıl mədənlərində, ya başqa yerlərdə nə qədər azərbaycanlı əsirləri işlədirlər. O da onlardan biri, onların arasında ola bilər.

– **Əgər sağdırsa, niyə gizli saxlasınlar?**

– Cürbəcür səbəblərdən ola bilər. Bədən orqanlarına görə və sairə.

Qasımın söylədiyi Moskvada ərik yeşiyinin altından tapılan məktubun haqqında məlumat verirəm həmsöhbətlərimə. Onlar da bunu eşitdiklərini deyirlər. Dediklərinə görə hətta məktubda siyahı da olubmuş. Amma nədənsə siyahıdan heç bir xəbər yoxdu. Sonra əsirlikdən qaçıb gələnlərlə bağlı eşitdiklərimizi danışıırıq qarşılıqlı şəkildə. Məlum olur ki, bu döyüşçü qardaşlar da əsirlikdən gələn bir neçə nəfərlə görüşüblər. Keçmiş əsirlərdən biri ermənilər üçün işləyən bir Əfqanıstan vətəndaşının onu işləməyə – drellə divarda deşik açmağa məcbur etdiyini, lakin bunu bacarmadığını gördükdə dreli alıb vəhşicəsinə onun öz bədəninə deşik açdığını deyibmiş. Düzü, bu vəhşiliyə görə, üstəlik adətən biz tərəfdən döyüşdüyü deyilən əfqanların həm də ermənilərə qulluq göstərməsi, hətta ermənilər tərəfdən döyüşməsi məlumatından təəccübləndim və sarsıldım. Elə Ərşad da bunu keçmiş əsirdən soruşubmuş. Cavabında yaralı keçmiş əsir deyib ki, hə, əfqanlardan ermənilərlə işbirliyində olan və ermənilər tərəfdən vuruşanlar da var imiş. Muzdla...

Söhbətimiz əsnasında o da bəlli olur ki, bu əsirin bəxti gətirib. Belə ki, Qırmızı Xaçın siyahısında olduğundan onun yarasını əvvəlcə müalicə etdirib sonra özünü Azərbaycana təhvil veriblər. Ancaq keçmiş döyüşçünün sözlərinə görə, o durumla yəqin çox yaşaya bilməzmiş o adam. Doğrusunu Allah bilər. Amma bu vahiməli məlumatdan sarsılmağım ilə bərabər, mənim diqqətimi yenə axtarışlarım zamanı cavabsız qalmış suallarım, düşündürücü məqamlar məşğul etdi... Yenə Qırmızı Xaçın siyahısı – Xəqaninin qurtulmasının, sağ qalıb və ya şəhid olması bilgilərinin qarşısını kəsən əsas vasitələrdən biri...

Söhbətimizi təmkinlə kənardan dinləyən ev sahibi Mübariz bir qədər kövrək durumda dillənir:

– Mən də ümidimi üzə bilmirəm Xəqaninin tapılacağından. Nədənsə məndə daxilən bir inam var ki, Xəqani yaşayır, Xəqani gələcək, Xəqani mütləq gələcək!

Ərşad:

– Gəraybəyli kəndindən Qarabağda döyüşmüş əsgərlərin siyahısını tutmuşam (əlində göstərir). İstəyirdim bunu kəndin məktəbində guşə şəklində asam. Burda Xəqaninin də, qardaşlığa bizim hamımızın da, başqalarının da adı, barələrində xronoloji məlumatlar qısa şəkildə yer alıb. Ancaq fikrimdən daşındım. Bilirsiniz niyə? Baxdım ki, siyahıda elə əksəriyyət bizim qohum-əqrəbadandı. Fikirləşdim camaat birdən düşünər ki, bunlar özlərini təbliğ edib gözə soxurlar, ona görə hazırladığım bu məlumatlar elə beləcə də qaldı.

Vaxtilə jurnalist fəaliyyətimlə əlaqədar əslən Cəbrayıl rayonundan olan Şakir adlı keçmiş əsirlə Bakının Filarmoniya bağında görüşmüşdüm. Onda Xəqani haqqında məlumatlı deyildim. Yadımdadır ki, onun başına xeyli adam cəm olmuşdu. Bu adamların arasında bir çox itkin düşmüş, sorağı gəlməyən döyüşçülərimizin yaxınları, doğmaları da var idi. Hamısı öz itkinlərini – qardaşlarını, qohumlarını ondan soruşurdu. Bəstəboy, cılız bədənli bir oğlan idi Şakir. O, əsasən Xankəndidə saxlanıldığını söylədi. Soruşanların suallarını cavablandırarkən adını eşitdiklərindən kimisə gördüyünü, kimisə görmədiyini, tanıyıb-tanımadığını deyirdi. İndi düşünürəm ki, bu adamı da tapa bilsək, ondan da Xəqanini soruşmaq mümkün olardı.

Xatırlayıram ki, Şakir ermənilərin əsirlərə necə işgəncə verdiklərindən də danışmışdı. Özünə gəldikdə isə söyləmişdi ki, “ağzımda qızıl dişlərim var idi. Ermənilər qızıl dişlərimi paslı kəlbətinlə dartıb çıxartdılar”. Elə Xəqani taleyinə ilgili əvvəlki yazılarımdan birində ona görə məhz bu faktı xatırlayıb ABŞ-ın İraqda əsirlərlə insan kimi davranmadığına görə öz əsgərini cəzalandırmasını da bu minvalla – XXI əsr insanının həyata yanaşması baxımından sitat gətirmişdim. Yəni, bir daha təkrarlayıram ki, indi orta əsrlər deyil, bütün parametrlər dəyişdiyinə, müasirləşdiyinə görə, hətta əsirlərlə

davranışlarda da müasir, insani, sivil yanaşmalar tətbiq etmək olar. Amma baxır hansı cəmiyyətdə, hansı rejimdə, hansı dövlətdə, təbii ki... Başdan-başa cinayətkarlıq üzərində qurulmuş xunta rejimli bir ölkədən bu miqyasda insani dəyərləri gözləməyin özü belə absurdur... Həmsöhbətlərim bu qənaətimi təsdiqlədikdən sonra Ərşad yenidən davam edir. O, bu dəfə Xəqaninin axtarıqlarını öz itkin düşmüş övladını, yaxınlarını axtaranların vasitəsilə də nəzarətdə saxladığı faktların bəzilərindən söhbət açır:

– Əlbəttə elədir. Ermənilərdən ancaq bu tipli bəd, insanlığa sığışmayan əməlləri gözləyə bilərik. Onlardan humanistlik gözləmək...bu təxminən “dəryada balıq sevdası”na düşmək kimi bəri başdan nəticəsiz düşüncə tərzimiz olar. Amma biz də imkan düşdükcə bütün yerlərdə axtarmışıq Xəqanini. Bax, elə bu Biləcərində məhəlləmizdən də bir nəfər itkin düşüb. Nə qədər köhnə iş yerimiz – Evtikmə Kombinatı işləyirdi, iş yerimizin, sonradan Qarabağ əlilləri, veteranları təşkilatlarının xətt ilə onun atasına mümkün yardımları edirdik ki, ailəsini dolandırmaqla bərabər, oğlunun axtarıqları ilə də məşğul ola bilsin. Bu səbəbdən mən həm də o kişi ilə mütəmadi əlaqə saxlayırdım. Onunla danışmışdıq və bütün məlumatları da ona vermişdim ki, axtarıqları zamanı onun oğlu ilə bağlı məlumatlar bizim rastımıza çıxsa biz onu məlumatlandıraraq, bizim dayımız oğlu ilə bağlı ona nəsə rast gəlsə, o bizi bilgiləndirsin. Ancaq o da heç nə eşidə bilmədi Xəqani haqqında. Sonra kişi özü də oğlunu tapa bilmədən dünyasını dəyişdi, daha onların gəlib-gedənləri olmadı. Amma ki, onun da oğlu sağdı deyirlər...

“Onu çox güman ki, Qarabağda saxlayırlar”

Doğmaların yaddaşındakı Xəqani onların yuxularına da gəlir arabilir. Bunu mənə bir çox müsahiblərim söyləyir. Mən də yeri gəldikcə onları ümumiləşdirib, içərisində xüsusi seçmələr aparmaqla sizlərə təqdim etmək istəyirəm. Düşünürəm ki, bu da bir təsəllidi.

Belə təskinlikverici yuxulardan birini də onun bibisi oğlu, özü də Qarabağ savaşının dəhşətlərindən keçmiş Şahin dilə gətirir. Amma onun yuxusunda da bir özəllik hökm sürür. Xəqani onun yuxularında əksərən eyni məzmun, eyni forma, eyni istək, eyni diləkdə görüntülənir. İstəyi xilasına yardım üçündü. Gəlin Şahinin öz dilindən eşidək:

– Nə vaxt Xəqanini yuxuda görürəm, elə deyir mənə silah ver. Silah ver burdan çıxım. Amma görürəm ki, bir tərəfi yaralıdı, həmin tərəfi işləmir. Səbəbini soruşuram, həmişə də onu deyir ki, bir tərəfim ağrıyır. Yuxuda onun cəbhədə, döyüşdə və ya əsirlikdə yox ha, kəndimizdə olduğunu görürəm. Kənddə ya onların evi tərəfdə, ya biz tərəfdə, ya heyvan qabağında. Onu öldürməyiblər elə bilirəm. Saxlayırlar. Özü də Ermənistanda yox, Qarabağ bölgəsində. Qarabağa girə bilmirlər axtaranlar. Ona görə də tapılmır Xəqani...

...Hə, Şahin, bəlkə də belədi, sənin dediyin kimi Qarabağda saxlayırlar Xəqanini. Bizim Vətənimizin bizdən ayrı düşmüş parçası Qarabağda... Xəqaninin qorumaq üçün özünü oda atdığı Qarabağda. Xəyalən düşünürəm ki, Xəqani Vətən torpağının bir parçasının düşmən əlində qalması ilə barışmadığından işğalçılara nifrətinin artması ilə yanaşı, bizlərdən də küskün düşüb... bəlkə elə ona görə yanımıza qayıtmır... istər cisim, istərsə ruh şəklində, fərqi yoxdu... Bizlərdənsə küsməkdə tam haqlıdı Xəqani. Amma inanmıram ki, əgər sağdırsa, onun bu küskünlüyü ürəyindəki böyük VƏTƏN sevdasına kölgə sala bilsin! Sadəcə:

*Bülbül yuvasına toxunsa biri
Daha o budağa dönməz quşcuğaz.
Sızıldar canında bir yuva yeri,
Amma yuvasına nifrəti olmaz.
Mənim də küsməyim,
dönməyim belə.*

Könlüm yana-yana sönməyim belə.

Musa Yaqub

Bunun adı AQİBƏT deyil, bəs nədi?!..

Qəniyəvlər ailəsi, Xəqaninin bibisi oğlanları – keçmiş döyüşçülərlə söhbətimiz zamanı səsləndirilən itkin-şəhidimizin haqqındaki uşaqlıq, gənclik illərilə ilgili xatirələr gerçək yaşantılardan qaynaqlanır, şübhəsiz. Bunlar Xəqaninin doğmalarının yanında, Vətəmində olduğu vaxtlarda baş verənlərdir. Amma Xəqani əsirlikdədirsə, sağdırsa onun bədən üzvlərindən istifadə edərlər-filan, bunlar təbii ki, yalnız ehtimallardır. Hətta onun sağ ola bilməsi amilinə qədər.

Xəqaninin getdiyi yolsa,.. o yol Xəqaninin qisməti imiş. Qismətdən, qədərdən qaçmaq olurmu?! Rəsmən icazəli ola-ola, üstəlik nişanlı oğlanın Yeni ili kəndində, ata evində, doğmalarının yanında, nişanlısının bir addımlığında qeyd etməkdən imtinası, sizcə onu hara tələsdirirdi belə?! Onu tələsdirən qəzavü-qədər deyildimi?! Xəqani taleyini düşündüyümüz bu məqamlarda günümüzdə – bizdən çox-çox uzaqlarda baş verən daha bir qəzavü-qədər müqayisəsinə cəlb etmək istəyirəm sizlərin diqqətini. Özü də isti-isti...

Bu sətirləri yazdığım zamanda uzaq Efiopiyanın paytaxtı Əddis-Əbəbədən Nayrobiyə uçan təyyarənin qəzaya uğraması barədə dəhşətli xəbəri yayımlayırdı dünya mediası. Təyyarədə olan 157 nəfərin hamısı həlak olmuşdu. Bircə yunanıstanlı Antonios Mavropolilas adlı sərnişindən başqa. Bu sərnişinsə təyyarə reysinə cəmisi 2 dəqiqə gecikibmiş... Deməli, bəzən 2 dəqiqə də insan həyatının xilasına kifayət edərmiş... zamanı yetişməyəndə... Fikir verirsinizmi kimini tələsdirən, kimini gecikdirən olacaqlara. Bunun adı AQİBƏT deyil, bəs nədi?!

*Xaqani döyüşdən dönmədi o gün,
Köksündə güllələr alışdı köz-köz.*

*Bir eşqin ürəyi çatladı qəfil,
Bir ana dilində çiçəkləndi söz.*

*Xaqani döyüşdən dönmədi o gün,
Böyük hünərinin sorağı döndü.
Açdı qapısını ölümsüzlüyün,
Əlində şəhadət bayrağı döndü...*

*Nəzakət Məmmədova,
“Adsız qəhrəman” poemasından*

Zaur: “Altı tanış uşaq idik, ikisi itkin düşdü”

Xəqanini sonuncu görən Qasımın mənə verdiyi məlumatları, Fərhadla Xəqaninin daha çox əsir düşmə ehtimalı barədə artıq sizlərin də bildiyiniz qənaətlərimizi qarşılıqlı şəkildə bölüşürük keçmiş döyüşçü qardaşlarla. Zaur buna oxşar hadisələrin onların da başına gəldiyini söyləyir:

– 1994-cü ilin yanvarında ən sonuncu bizim briqada yaradılmışdı. Yanvarın 24-də bizi apardılar döyüş bölgəsinə. Altı nəfər tanış uşaqlar idik. Onlardan biri Murovdağda qaldı. İtkin düşdü. Biri də bizim İsmayılının Xanəgah kəndindən olan oğlan idi, o da itkin düşdü.

Simuzər bibi xatırlatma verir:

– Hə, bala, onun ata-anası bizə gəlmişdi, oğlanlarını Zaurdan soruşurdular.

Zaur:

– Dedilər ki, oğlumuz yoxdu. Dedim axı necə yəni yoxdu? Bu əsgərin ad-soyadı Mirzəyev Ayaz idi. Bir yerdə döyüşmüşdük. Mən birinci yaralanıb hospitala götürülmüşəm. O zaman onu sağ-salamat görmüşdüm. Ona görə də onun itkin düşməsi və ya şəhid olmasından məlumatsız idim. Elə gördüyüm – onu necə qoyub getmişdimsə, o şəkildə də cavab verdim valideynlərinə. Amma sonra mən poliklinikaya gedəndə döyüşçü yoldaşımız Elşənlə rast-

laşdım. Elşəndən soruşdum bəs Ayaz necə oldu? O cavab verdi ki, Ayaz qarın boşluğundan yaralanmışdı, onun qarnını sarıdılar, qaldı şumun içində, çünki biz burdan hücumla keçməyə gedirdik. Ondən sonra geriyyə qayıdanda o necə oldu, daha bilmədik. Bax, indi həmin adam da yoxdu. Nə biz tərəfə gəlib, nə əsirlikdə olduğu barədə heç bir məlumat ala bilməyiblər. Neçə il də şəhidlik statusunu vermirdilər ona. Axırda sənədləri toplayıb gətirdilər, mən də imzaladım ki, bir yerdə döyüşmüşük. Sonra məhkəmə sənədlər əsasında ona da şəhidlik statusu verdi. Amma Xəqani kimi ondan da bu günədək heç bir xəbər-ətər yoxdu ki yoxdu. Xəqani də belə. Onu da döyüşçü yoldaşları qoyublar dedikləri yerdə, nə geriyyə gəlib, nə də erməni məlumat vermir ki, ordadı, ya yox. İndi nə bilək?! Bəlkə elə mərmilə onların durduğu yerə düşüb, orda da həlak olublar?.. Allah bilər doğrusunu.

– **Mərmilə düşüb onları öldürsəydi belə, yenə də heç olmazsa meyitləri və ya hər hansı əzalarısa tapılardı axı. Lap tutalım, o vaxtdan həmin ərazilər ermənilərin nəzarəti altına düşüb, bizimkilər bir daha oralara ayaq basa bilməyiblər, amma ermənilər özləri də deyib ki, bizə lazımdı meyitləri benzilə dəyişək, meyit nəyimizə lazımdı. Amma bu aspektdə də onlar haqqında heç bir bilgi yoxdu. Bax, görürsünüz, nə qədər müəmmalar var bu işdə?..**

Ərşad:

– Mən yenə deyirəm, əgər Xəqanini əsir tutub aparıblarsa, onun öldürülməyinə inanmıram. Çünki onun çox sağlam bədəni vardı. Onu ya işlədərler, ya da orqanlarından istifadə edərler. Dəfələrlə əsirlərin müxtəlif orqanlarına göz dikilməsi kimi məlumatları oxumuşuq. Belə insanlığa sığmayan əməlləri o qədərdir ki, ermənilərin... Hətta bu niyyətlə əsiri saxlayan bir imkanlı erməninin qızının həmin azərbaycanlı əsirə vurulması və atasını bu fikirdən çəkəndirmək istəməsi, bu da baş tutmadıqda atasını öldürməsi kimi məlumatı da oxumuşuq mətbuatdan.

“Qardaşlarının hamısından istiqanlı idi”

Bu ailədən Xəqaninin uşaqlığını, gəncliyini necə xatırlamalarını soruşuram. Natiq dillənir:

– Məndən iki yaş böyük olsa da, uşaqlığımız bir yerdə keçib. Çox qüvvətli olduğundan tez-tez yarızarafat-yarıgerçək deyirdi ki, bibioğlu, bax bu kənddə necə istəyirsən gəz-dolan özünçün, heç kim sənə “gözün üstə qaşın var” deyə bilməz. Amma o qədər güclü, qüvvətli olmasına baxmayaraq, nahaqdan heç kimin xatirinə dəyməzdi. Bilmirəm, o da ürəyinin təmizliyindən idi, nədən idisə, ürəkdən şaqqanaq çəkib bərkdən gülməyi var idi. Uzaqdan eşidilirdi gülməyi.

Nişanlısı da mənimlə bir sinifdə oxumuşdu. Səkkiz il bir partada oturmuşuq. Təəssüf!.. Heyif Xəqanidən...

Simuzər bibi:

– Uşaqlığı da belə qalıb, bala, yadımızda. Qızım ilə bir sinifdə oxuyurdu. Həmişə evimizə gəlib-gedib. Həm qardaşım oğlu kimi, həm uşaqların tay-tuşu kimi. Elə həmişə deyib-gülən, qəlbimizi görən Xəqan kimi qalıb yadımda. Bəlkə də qardaşlarının hamısından istiqanlısı o idi.

Natiq:

– Xəqani ilə sonuncu görüşümüz Sabunçudakı o vaxt pərakəndə şəkildə açılan “tolkuçka” deyilən indiki yarmarkada olmuşdu. Bir o yadımdadır ki, cəbhəyə gedəcəyini demişdi.

Ərşad: “Oxuduqlarım bir yana, indi gördüklərim kitab kimidir”

Burda diqqətli oxucularım ilə və qarşımdakı həmsöhbətlərimlə daha bir neçə nüansı bölüşmək məcburiyyətindəyəm. Qərribə və dəhşətli odur ki, Xəqanigil Bakıdan 18 nəfər birlikdə gediblər hərbi hissəyə. Bir yerdə yaşayıblar, birlikdə döyüşüblər, kəşfiyyatçılıq

ediblər və sairə. Mən onun döyüş yoldaşları ilə görüşlərim zamanı öyrəndim ki, bu 18 nəfərdən 16-sı yaralanmalarına, xəstələnmələrinə baxmayaraq sağ-salamat qayıdıb gələ biliblər ev-eşiklərinə, ailələrinin yanına. Gəlməyən tək-cə bu iki nəfərdir. Ona görə komandirləri Qasım da mənə dedi ki, Xəqanigilin bu şəkildə yoxa çıxmasının baskarı onun yoldaşı Fərhadın dikbaşlığı, söz, əmr eşitmək istəməməsi olub... Onlarla olan üçüncü şəxs – ağdamlı oğlan haqqında da dəqiq məlumat yoxdur ki, tapıb o sonuncu gün baş verən prosesləri onunla da aydınlaşdıram, onun da dediklərini indiyədək eşidib-bildiklərimizlə tutuşduram. Yəni, o da bu deyilənləri təsdiqləyib, üstəlik ən yaxın şahid kimi indi bizim bilmədiyimiz daha münasib məlumatlar verə bilərsə, deməli fakt ortalıqdadır ki, bunları yüz faiz tutub aparıblar. O zaman bu iki soydaşımız artıq ancaq Ermənistanda və ya Qarabağda yaşayan ermənilərin girovluğunda axtarılmalıdır... Ərşad mənim bu qənaətimi təsdiqləməklə yanaşı, cəbhədə və hospitalda şahidi olduğu bir sıra tükürpərdici olaylardan da söz açaraq bəzən hətta döyüşçülərin baş verənləri öz yoldaşlarından gizlətməyə belə məcbur olduqlarını söylədi:

– Bunları sizin yazdıqlarınızdan mən də oxudum. İndi sizə bir hadisəni də danışım. Mən hospitalda yatanda yer çatışmırdı. Balaca bir palata idi. Gətirib altıncı çarpayını qoymuşdular otağa ki, Samir adlı yaralı döyüşçünü də birtəhər burda yerləşdirsinlər. Bir gün bir gəlin xeylağı yanında balaca qız uşağı ilə gəldi. Gəlin soruşdu ki, burda Mehbaliyev Samir kimdi? Bu oğlan da Şamaxıdan idi. Biz iki qardaş, onlar da dayı-bacıoğlu bir palatada yatırdıq. Samir özünü təqdim edəndən sonra qadın qayıdıb dedi ki, bəs mənim yoldaşım sənin yanında, sənin rotanda döyüşüb. İndi onun haqqında heç bir məlumat ala bilmirik. Gördük o dəqiqə Samirin rəngi dəyişdi. Bu dəqiqəyə qədər biz, yəni Samirin palata yoldaşları, həmin döyüşçünün başına nələr gəldiyi və ümumiyyətlə onun kimliyi barədə tamamilə məlumatsız idik. Əlqərəz, Samir özünü bir qədər toparlayıb qadını sakitləşdirirmiş sayaq tez-tələsik söylədi ki, ay bacı, mən yaralandım, o vaxta qədər sən yoldaşın sağ-salamat

idi. Mən yaralanıb gələndən sonra orda nə baş verib, daha bilmirəm. Gəlin nə qədər çalışıb çək-çevir elədisə Samir ancaq öz dediyinin üstündə durdu. Qadın nəhayət bir qədər də hədəli tonda ona bildirdi ki, “yoldaşım ilə bağlı nə baş veribsə mənə dəqiq de, onsuz da səndən əl çəkməyəcəm”. Nə isə axır ki, qadın çıxıb gedəndən sonra Samir başını əllərinin arasında tutub bərk-bərk sıxdı. Soruşduq niyə belə edirsən, nə baş verib?! Hətta həqiqəti öyrənənəcən bir qədər şübhələndik də ondan. Xeyli susduqdan sonra özünü ələ alıb danışmağa başladı. Dedi axı mən ona necə deyəydim ki, sənənin yoldaşın yaralandı, mən onu köməkləşib gizlətdim ot tayasının altında, tayanı da ermənilər qranatamyotla vurub yandırdılar, o da çığıra-çığıra tayanın içində yanıb kül oldu! Axı bunu mən necə deyim ona?! Bunu eşitməkdənsə, qoy gedib ümidlə yaşasın. Bax, belə şeylər də olur müharibədə.

Gəlin çıxıb gedəndən sonra Samir iki gün o dəhşətli anı xatırladıqca fikirdən özünə gələ bilmirdi, diksinirdi yazıq yuxuda da.

Sonra başqa bir vəziyyəti sizə nəql edirəm. Deməli, Bakının Qobu kəndindən qonşu palatada Vahid adlı bir oğlan yatırdı. Anası da bu xəstəxanada süpürgəçi işləyirdi. Bir gün anası mənə dedi, niyə keçib mənim oğlumla söhbət eləmirsiniz? Dedim, deyən keçək də. Durdum getdim. Oğlan uzanmışdı. Birdən mələfəni ayaqlarının üstündən çəkdi. Baxdım ki, bunun iki ayağı da yoxdu. İnanırsınız, vahimə basdı məni. 25 faiz qanla yaşayırdı o adam. İndi də yaşayır. Atasını onu görməyə gəlmişdi. Allaha and olsun, kişi gedən kimi ürəyi partladı öldü. Səhərisi Qobudan xeyli adam – cavanlar yığışib gəldilər mənim yanıma ki, komandir, biz deyə bilməyəcəyik atasının ölümünü, sən də bizimlə gəl. Dedim mən də deyə bilməyəcəm, ancaq gedək görək neyləyə bilirik. Biz qapıdan içəri girən kimi oğlan soruşdu: “Bəs atam hanı?” Dedilər gəlməyib. Qayıtdı ki, mənə yalan danışmayın, kişini basdırıb gəlmisiz, yuxuda hər şeyi görmüşəm. Hamı ağlaşdı orda.

– **Bəs onun yaşaması – bu möcüzə necə baş verdi?**

– Onu orada rəhmətlik şair Xəlil Rza gəlib görmüşdü. Onun xahişi ilə aparıb Türkiyədə müalicə etdirdilər Vahidi. Bir də bu in-

sanın çox güclü əzələləri və ona ruh verən yaşamaq həvəsi var idi. Dizdən yuxarı hər iki ayağı kəsilmiş vəziyyətdə başının üstündəki dəmirdən asılıb idman eləyirdi Vahid. Belə, əjdaha kimi bir oğlan idi. Deyirlər indi onun özünün də dörd oğlu var. Sözümün canı odur ki, bax belə vəziyyətlərdə də sağ qalanlar var idi. Yəni, demək istəyirəm tale, qismət məsələsidir bu...

Simuzər bibi:

– Allah hamıya toy, şadlıq qismət eləsin, bala. Bax, bu uşaqlarıma toy eləyəndə mənə bir ana kimi çıxış etməyə söz veriblər, çıxış eləyəndə ağlamışam. Niyə? Çünki həmişə belə günlərdə yadıma qardaşımın o nübar balası düşüb. Nübar idi də, bala. Evlənmişdi, balaları yox idi. Nişanlı olmaq nə deməkdi? Nişanlı getməyi lap çox yandırır adamı. Qardaşıma bu dağı göstərdi, ancaq Allah heç kimə göstərməsin (yenə ağlayır), heç kimin balasına qıymasın. Şükür yenə Allahın məsləhətinə. Bəlkə ovunduracaq bizi?!

Anasının kövrəldiyini gören Ərşad davam edir söhbətinə:

– Sizin insan,.. itkin fikirlərinizi də oxumuşam yazılarınızdan. Mənim ata babam da müharibədə itkin düşüb. Gedib komissarlıqdan sənədi almayana qədər inana bilmirdim onun itkinliyinə. Düşünürdüm, ay Allah, insan necə itkin düşə bilər?! Hətta axtarıb, kitablarda oxuyub insan itkinliyinin nə demək olduğunu aydınlaşdırmaq istəyirdim. İndi oxuduqlarım bir yana, elə gördüklərim kitab kimidir...

– Sizin babanızın da itkin düşdüyü deyilən İkinci Dünya müharibəsindəki itkinlərin içərisindən xaricə qaçıb-keçənlər olmuş, qırıcı təyyarələr yaşayış binalarını, obyektləri bombalayanda yanıb kül olanlar olmuş və sairə. Burda, xüsusilə Xəqaninin itkin düşdüyü şəraitdə belə hallar da baş verməyib axı...

Natıq:

– Düzdü. Siz bombardman döyüşlərindən danışırırsız. Bizim Qarabağ müharibəsində tək-tük belə hallar olurdu. Düzü, bizləri də döyüş taktikasını bilməmiş döyüşlərə salırdılar. Bəzən heç bilmirdik

ki, döyüş şəraitində hansı vəziyyətlərdə necə davranmaq lazımdı... Konkret bir faktı deyim. Təsəvvür edin ki, mən səngərdə düşmənlə üzbəüz durduğum zaman ümumiyyətlə müharibənin nə demək olduğunu dəqiq bilmirdim. Çıxıb blindajın döşündə (blindaj əsgərin döyüş mövqelərində səngər içində palçıqdan düzəldilmiş dincəlmək və düşmən tərəfi müşahidə yeri – N.Z.) tankların necə sıra ilə düzülüb getməyinə tamaşa edirdim. Birdən gədəbəyli Faiq adlı bir əsgər yoldaşım tutub qolumdan darddı blindajın içinə ki, sən birbaşa hədəfə gəlirsən, səni çox rahatca vura bilərlər (eyni hal atəşkəsin mütəmadi olaraq pozulduğu 1996-97-ci illərdə AzTV-nin “Hərbi proqramlar və salnamə” redaksiyasında işləyib cəbhə bölgəsinə çəkilişə gedərkən mənə də irad tutulmuşdu. Belə ki, Tərtərin Marquşevan (indiki adı Həsənqaya) kəndi istiqamətində səngərdən çəkiliş apararkən mən ağ plaşla çıxıb səngərin üstündə dayanmışdım. Bunu bizi müşayiət edən komandir mənə irad tutmuşdu ki, ermənilərlə aramız cəmisi 500 metr olar, ya olmaz, səni rahatca vura bilərlər – N.Z.). Elə onun məni aşağı çəkməsi ilə blindajı necə vurdularsa, torpağı göyə qalxdı. Azca geciksəydim, mən də orda torpağın altında qala bilərdim. Kim nə biləcək idi? Deyəcəkdilər itkin düşdü də yəqin. Belə hallar da baş verə bilər müharibədə.

Simuzər bibi:

– Çoxları qaçsa da, mənim balalarım qaçmadılar. Mənim balalarım son günə qədər döyüşüblər. Lap axırını günlərində bax bu oğlum gəlib çıxdı (əli ilə Natiqi göstərir).

***Şahin: “Xəqanidən xəbər gətir, evimin
açarları sənindi”***

Söhbətimizin axarını yenə də Xəqaninin axtarışlarına, eləcə də Gəraybəyli kəndinin və özəlliklə Simuzər bibinin müharibə dövrü yaşantılarına yönəldirik.

Ərşad:

– Məhəlləmizə gələn bir nəfər xəbər yaymışdı ki, onun qardaşı bir əsiri Gürcüstandan keçməklə qaçırıb gətirə bilib.

– **Hansı? Erməni idmançının köməkliyi ilə qaçıb gələn deyirsiniz?**

– Yox, yox, o başqası olmuşdu. Onu bir nəfər Gürcüstan azərbaycanlısı xilas etmişdi. Deməli, Gürcüstanın Dmanisi rayonunun Yaqublu kəndi var. O kənd Ermənistanın çox yaxındı. Ordan azərbaycanlı, erməni, gürcü, rus, milliyyətindən asılı olmayaraq, istənilən Gürcüstan vətəndaşlığı olan hər bir şəxs rahatca Ermənistan keçir. Bu yol vasitəsilə bu insanlar, eləcə də Ermənistan vətəndaşları hər iki tərəfə keçib gedə, alış-veriş eləyə bilirlər. Məhəlləyə gələn adamın orda – Dmanisidə yaşayan qardaşı da çox bacarıqlı, işgüzar bir adamdı. Qardaşından ona xəbər göndərdim ki, istəsə, bacarsa hətta mənə də hər hansı vasitə ilə aparsın özü ilə Xəqanini axtaraq, ordadırsa, sağdırsa bir yolla xilas eləyib gətirək. Amma özü əvvəlcə bir maraqlansın. Ona şəklini də, ad-soyadından tutmuş haqqında olan bütün məlumatları da göndərdik.

Şahin dillənir:

– O adamla mən də görüşdüm. Dedi ki, xəbər gətirsəm, nə verərsən? Dedim sən xəbər gətir, hamının şahidliyi ilə deyirəm, evimin açarları sənindi. Maraqlandı, gəldi dedi ki, heç nə öyrənə bilmədim. Amma bir məsələ də var ki, Gürcüstandan keçən o adamlar Ermənistan, Yerevan zonasında necə istəsələr gəzirlər, Qarabağ zonasına onları qətiyyən buraxmırlar. Xəqanini də mən elə güman eləyirəm ki, Qarabağ tərəflərdə saxlayırlar (xatırladıram ki, Xəqaninin axtarılması zamanı Dağlıq Qarabağla bağlı iki – biri digərinə zidd məqam da üzə çıxıb. Qinyaz müəllimə Şuşa həbsxanasından qaçan beyləqanlı Anar orada saxlanılan 44 nəfər əsirin içərisində belə bir adama rast gəlmədiyini, keçmiş əsir Əhməd isə Xankəndidə onlara yer qazdırarkən belə bir adamla 10-15 dəqiqəlik də olsa görüşdüyünü söyləyib... – N.Z.).

Ərşad:

– Bir də güman ki, onların çoxunu siyahıya salmayıblar, o cümlədən artıq bildiyimiz kimi, heç Qırmızı Xaçın da siyahısına.

Zaur:

– Biz bəlkə də çox şeyi eşidə bilmirik, məlumat verilmir. Amma ara-sıra elə məlumatlar üzə çıxır ki... Təsəvvür eləyin, o gün Türkiyədə Xocalı soyqırımını ilə bağlı tədbir keçirilirdi. Bizim millət vəkili Qənirə xanım Paşayeva da orda idi. Bələdiyyə başqanı (sədr) çıxış eləyəndə dedi ki, erməni tərəfdə 8 min azərbaycanlı əsir var. Bəlkə də o bu sözü ümumiləşmiş formada deyir. Amma əsirlər orda olmasa, saxlanmasa deməz axı...

“Allahdan diləmişdim: üç ağız it kimi hürdüm”

Ərşadın – bu sabiq döyüşçünün ürəyi doludu. Danışdıqca həm xatirələri bizimçün ipə-sapa düzüb çözləyir, həm də Qarabağ savaşının getdiyi dövrlərdə ölkəmizdə yaranmış gerçək durumu analiz edir. Onun önə çəkdiyi – Gəraybəylinin xeyir-şərində səslənən fikirlər əslində o dövrçün bütün azərbaycanlıları bir araya gətirən dualar, diləklərdir. Bu ailə ilə söhbətimizə isə Simuzər bibinin ürəkləri dağlayan sözləri yekun vurdu. Əvvəlcə Ərşadı dinləyin:

– İndi bəlkə də müharibə söhbətləri bir qədər arxa plana keçib. Amma atəşkəsin imzalanmasından sonra bir neçə il o ab-hava, eləcə də itkin düşənlərin axtarışı elə bil daha intensiv şəkildə davam etdirilirdi. İnsanlar da gündəlik həyatlarında, xeyirdə-şərdə bu mövzunu çox çözürdülər. O zamanlar bizim ailədə iki qardaşımın – Zaurla Natiqin toyunu bir yerdə eləmişik. Sizi inandırım ki, o toyun kasetinə baxanda elə bilirsən müharibə elə bizim Gəraybəylidə gedir. İnsanlar o dərəcədə bu hissələrə köklənmişdilər ki...toyda xeyir-dua verənlər “Allah mübarək eləsin!” yerinə ancaq

“Allah cavanlara dəyməsin!”, “Allah dünyamızı salamat eləsin!” nidalarını dilə gətiriblər. Lent yazısına baxsanız görərsiniz ki, toya gələnlər ancaq müharibədən danışıblar. Ona görə də o zamanlar biz də əsirlər, əsirlikdən hər hansı vasitə ilə qurtulanlar, Qarabağ müharibəsinin gedişatı zamanı baş verən hadisələr və s. barədə daha çox və mütəmadi məlumatlar alırdıq. İndi bu barədə məlumatlar çox azalıb.

Simuzər bibi:

– O günlərdə üzümü göylərə tutub o böyük Allahdan dilədim ki, nəyimi istəyirsən məhv elə – varımı, yoxumu, dolanışığa gümanım gələn hər şeyimi – quru çörəyin üstünə duz səpib yeyərəm, bircə balalarımın əli əlimdə olsun. Kəndimizin aşağısında Pirməmməd piri var, o pirə gedib Allahdan dilək diləmişəm: Balalarım məclis quraram. O məclisdə üç ağız it kimi hürərəm. Hürmüşəm də, bala (Əsgər kişi deyir, toyda çəkilən lentin yaddaşına da düşüb arvadının diləyini yerinə yetirdiyi bu anlar... Ana istəyi, ana fəryadı, ananın övlad sevgisi ilə yaşantılarına fikir verin, lütfən! – N.Z.). O günümə də, bu günümə də şükür, bala. Bircə Xaqandan da xəbər gələydi, bütün doğmaları, anası sevinəydi, dünyadan nisgilli gedən qardaşımın da ruhu şad olaydı.

– **Amin!**

Kaş yaranmış ümidlərimiz ilgıma dönməsin!..

*“Həyat insanın yaşadığı yox, yaddaşında
qaldığı kimidir”.*

***Qabriel Qarsia Markes.**
“Epiqraf” memuarları*

Dünya şöhrətli yazıçının ömrünün son illərində qələmə aldığı, Allahdan ona əta olunan ömür payının düzəni boyunca düşünüb-
daşındığı sonuncu qənaətlərindəndi bu. Bu fikir uca SÖZ, düşüncə
adamına məxsus olduğundan, Markesin “yaddaşında qalanlar”
çox güman ki, təkcə onun həyatından fraqmentlər deyil, həmçinin
keçmişlə gələcəyin qovuşuğunda arzuladıqlarıdır. Tarixi şəxsiyyətlər,
ələlxüsus SÖZün keşiyində duran yazarlar sakini olduqları
dünyanı heç zaman təkcə öz yaşam tərzləri prizmasından dəyərlən-
dirmirlər. Onların baxış bucaqları dünənin, bu günün, sabahın
fövqündə bəşəri dəyərlərin daha dərinlərə rişələnməsi və qorunması,
eləcə də müasirlərinin çoxsaylı qayğılardan qurtulması yolunda
əbədi çabalar göstərir. Cismən yaşadıkları və əbədiyyətə qovuşduq-
ları bütün zamanlarda... Bu xüsusda ədəbiyyatşünas alim Firudin
bəy Köçərlinin Azərbaycanın böyük klassik şairi Məhəmməd
Füzuli haqqında qeydlərini xatırlayıram: “Füzuli... aləmi-insaniy-
yətdə tamam qəmzadələrin və möhnətkeşlərin yüklərini götürmək
və məzlumların halına yanmaq üçün xəlq olunmuşdur”.

Biz isə Xəqani taleyindən bəhs edən yazıların sonucuna doğru
istiqlamətləndikcə qəhrəmanımızı canlandıran xatirələri daha çox
yazıya gətirir, “yaddaşlarda qalanları” silkələyib üzə çıxarır, keç-
diyimiz bu yol boyu cücərən ümidlərimizi dəfn etməyə tələsmir, ək-
sinə onları arzularımızın yeni-yeni qanadlarında gələcəyə doğru
ünvanlayırıq. Kaş arzularımız doğrulsun, tükənməsin!.. Kaş yaran-

mış ümidlərimiz ilğıma dönməsin!.. Yorğun yolçular kimi ilğımı su bilib aldanmayaq...

***Xəqani: “Mən başıma yaylıq-şal bağlayıb
evdə otura bilmərəm”***

Söhbətimizi doğmalardan biri – Xəqaninin qardaşı, indi Bakıdakı orta məktəblərdən birində müəllim işləyən Gündüz Əkbərovla davam etdirirəm. Arabir söhbətimizə yazılarımızdan yaxşı tanıdığınız, Xəqaninin digər qardaşı Elçin də müdaxilə edir. Gündüz hazırda Bakının Sabunçu qəsəbəsində məskən salıb. Bu köç də Xəqani nisgili ilə əlaqəli baş verib. Səbəbini aramağa tələsməyin... Yazını oxuduqca məbədini biləcəksiniz.

Artıq hamınıza bəllidir ki, Xəqaninin bütün doğmaları ilə təmaslarım zamanı onlara daha çox imkan yaradıram ki, 25 illik bir zaman kəsiyində bu insanlar nisgilli ürəklərini tam boşalda bilsinlər. Amma hərdən müdaxilələrimlə onların yaddaşlarını vərəqləyir, həqiqətləri daha çox, daha dərinədən üzə çıxarmaq niyyətini ortaya qoyuram. Bunlar mənim düşüncələrimdir, həmsöhbətlərim bundan xəbərsizdilər. Düşünürəm ki, bu həm zəngin məlumatlar toplamağım üçün bir vasitədi, həm də onların daxilən bir qədər yüngülləşməsi yolunda misilsiz addımdı. Hər iki istəyimə nə qədər nail ola bilirəmsə, bu mənim özümü də bir o qədər rahatlandırır. Qəhrəmanımın xarakterinin açılması, bəzi məqamlarda artıq şahidi olduğunuz kimi onun sağlığına belə ümidlənməyim və xatirələrdən dolayı sizləri Xəqaninin gerçək kimliyi ilə tanış edə bilməyim naminə.

Gündüz qardaşı ilə bağlı xatirələrinə nisbətən uzaq tarixdən başlamağa məcbur oldu. Amma bu məcburiyyət Xəqaninin onun həyatında əbədi iz qoyan bir nümunəni xatırlamaq istəyindən doğmuşdu. Dinləyin:

– Sizin də gedib gördüyünüz Gəraybəyli kənd məktəbində mən on il direktor müavini işləmişəm. 1988-89-cu illərdə məktəbin

xeyli vəsaiti var idi. Çünki məktəblilər sovxozun üzüm tədarükündə iştirak edirdilər, ona görə də əldə olunan vəsaitdən məktəbin hesabına pul köçürülmüşdü. SSRİ dövründə hardasa 18-20 min rubl pulumuz vardı. Onun bir hissəsini artezian quyusunun qazılmasına xərclədilər, bir hissəsi hesabda qaldı. Məcbur elədilər məktəbi ki, bəs o puldan xərcləmək lazımdı. Hara xərclənsin? Məlum oldu ki, Belorusiyanın paytaxtı Minsk şəhərinə putyovka var. 18 nəfərlik putyovka idi. İçərisində başqa kəndin müəllim-şagirdləri olmaqla, dörd nəfər də biz – müəllimlər getdik Minskə. Həmin ərəfədə də əmim oğlunun toyu olacaqdı. Əmim məktəbdə müəllim işləyirdi. Baxdım onun üzünə. Dedi zərər yoxdu, get Minski gəz, gəzmək həmişə ələ düşmür, toydu da, o birilər kimi yola verəcəyik, bir gün çalınacaq, bitəcək. Nə isə biz getdik. Gedib-gəlməyimiz 10 gün çəkdi. Bu vaxt toya mənim indiki həyat yoldaşım, atamın dayısı qızı Rəna da gəlibmiş. Onda da evimizdə məsləhətləşmə gedirdi ki, bu qohum qızını Gündüzə alsaq yaxşıdır. Yoldaşım deyir ki, Xəqani gəlib toyda mənə çox ciddi şəkildə fikir verdi. Sən demə, toydan qayıdanda gəlib anama deyir ki, nə durmusuz, gedin bu qızı Gündüzə nişanlayın. Beləcə, bizim evlənməyimizdə də onun rolu böyük olmuşdu. Sonralarsa mən uzun müddət kənddə – ata evində yaşadığımdan həyat yoldaşım onunla gəlin-qayın yox, bacı-qardaş münasibətində idilər. Nə fikri, nə dərdi olurdu, gəlib ona deyirdi (abır-həyanın daha çox gözlənilməli kənd mühitində o zamanlar belə məqamlar çox yaşanırdı, yəqin elə indi də cüzi fərqlərlə qorunur – N.Z.). Yoldaşım da bu münasibətlərinə görə ona çox ərkedirdi. Müharibəyə gedəndə də Rəna deyir ki, ay Xəqani, niyə gedirsən, getmə, sən evin sonbeşiyisən-filan. Amma Xəqani təkidlə deyib: ”Yox, getməliyəm. Bəs kim getsin? O qaçır, bu gizlənir, torpağımız da gedir əldən, namus-qeyrətimiz də. Mən başıma yaylıq-şal bağlayıb evdə otura bilmərəm, mən gedəcəm!”

Gündüz müəllim söylədi ki, Xəqani həm də yaxşı şeirlər yazırmış. Amma tərslikdən onun biri də əllərində qalmayıb. Yoldaşı Rəna bir kupleti yadında saxlayıbmiş, o da pərakəndə

halda olduğundan yaddan çıxıb, it-bata düşüb, elə Xəqaninin öz taleyi kimi...

“Xəqani çox güclü şahmat oynayırdı”

Söhbətimizsə çözlənən xatirələrin axarında davam edir. Müsahibim deyir Xəqani güclü şahmat oynamağı bacarırmış. Yəqin elə Vətəni müdafiə gərək olanda müdafiəni, torpaqları qorumaq gərək olanda hücumu seçməyində də öz rolunu oynayıb onun bu bacarıq və qeyrəti:

– Hətta idman müəllimi olmağıma baxmayaraq mənə də məğlub edirdi. Çox güclü “xodlar” edirdi. Birinci xoddan sonra artıq bilirdi ki, bu oyun hansı istiqamətdə davam edəcək. Üstəlik nərd-taxtada da. Ümumiyyətlə, stolüstü oyunları yaxşı bacarırdı. Elə ona görə də mənə ondan iki yadigar qalıb. Bir dominosu, bir də nərdi. Bu iki şey hələ də məndədi. Kənddəki evimdə yadigar kimi saxlayıram. Hərdən gedəndə götürüb oynayıram, sonra yenə yığışdırıb qoyuram yerinə. Ancaq özündə bir şahmatı vardı, yığılma düzəlmişdi, onu tapa bilmədim.

– **Bəs bir kiçik qardaş kimi necə qalıb yaddaşınızda Xəqani?**

– Əvvəla, çox mehriban, hər şeyin yerini bilən güləruz bir qardaş kimi xatırlayıram onu. Üstəlik evimizin kiçiyi kimi çox üzüyola idi. Sözəbaxan, son dərəcə diqqətçil və bacarıqlı olduğundan ardınca getdiyi işin doxsan faizini mütləq yaradırdı, on faizinin öhdəsindən gələ bilməsə də, bu onun sadəliyi, səmimiliyi qarşısında gözəgörünməz olurdu. Bu nüansların qarşılığında hamı çox istəyirdi onu.

Xəqani stressinin izləri...

Gündüzlə sonrakı söhbətimiz Xəqani itkisinin törətdiyi bir sıra mənəvi, fiziki fəsadlara da aydınlıq gətirdi:

– Hamı etiraf eləyər bunu. Xəqaninin itkisinin stressini ən çox mən və mənim həyat yoldaşım yaşamışıq. Anam, lələm (rəh-

mətlik atası Eyvaz kişini nəzərdə tutur – N.Z.), mən və həyat yoldaşım. Bilirsiniz, niyə?! Turalım Elçin qardaşım Bakıda yaşayırdı öz ailəsi-uşaqları ilə. O biri qardaşım Qinyaz bir kəndin içində yaşasaq da, yenə də ayrılıb gedirdi ev-eşiyinə, ailəsinin, övladlarının yanına, bir qədər başı qarışırdı. Bacım Sünbül də eləcə. Amma mən atam-anamla bir yerdə yaşayırdıq. Özünüz təsəvvür edin ki, anam ah-nalə çəkməyə başlayanda onun naləsi azan səsindən betər təlatüm yaradırdı. Elə çığırdı ki, kəndin o başından eşidirdi. Camaat deyirdi ki, bu ağlayan ancaq Tellidi. Əvvəllər bu səsi eşidəndə təşvişə düşsələr də, zamanla artıq kənd camaatı da alışmışdı bu səsə. Amma özgələrçün yenə nə qədər olsa, bir soyuq yanaşma müşahidə olunurdu. İndi gör, evin içində bizlər nə çəkmişik!.. Allah heç kimə göstərməsin!.. Bu stressi biz keçirmişik. Nə qardaşlarım, nə bacım bizim qədər o günləri, o anları yaşamaayıblar. Lap dəhşətli günlərimizi biz evin içində 1993-cü ilin dekabrından 1994-cü ilin may-iyun aylarına qədər yaşamışıq. Əslində burda “yaşamışıq” ifadəsini işlətmək bəlkə də heç yerinə düşmür. Ona bəyəm yaşamaq demək olardı?! Böyük oğlum hələ balaca idi. Xəqani Bakıdan gələndə ona bir köynək alıb gətirmişdi. Xırda kletkalı köynək idi. O uşaq həmişə paltar geyinəndə gedib o köynəyi götürürdü. Köynəyin də ömrü nə olacaq, iki il, üç il. Körpənin də paltarı çox bulaşır-yuyulduğundan tez solub gedir. Mən bilsəydim həyatımız belə olacaq, o köynəyi yadigar kimi saxlayardım, qoymazdım geyindirsinlər. Amma nə biləsən ki, başımıza nələr gələcək?!

Anam ki, ağlamağa başlayırdı, hamı deyirdi, ay Telli, bir az səbr elə, səbr elə, bəlkə elə gələcək, tapılacaq, dünyanın işini nə bilmək olar. Təsəvvür edin ki, kənd camaatı – burda yaşayan, şəhərdə yaşayan, qohum-əqrəba, demək olar ki, hər gün bizim evə ən azı 10 nəfər gəlirdi. Evə də kimsə gəldisə, azərbaycanlı adət-ənənəmizə uyğun olaraq, onların qabağına çay qoyurduq, yemək verirdik. Bunların hamısını Rəna eləyirdi. Hər dəfə də deyirdi ki, bütün

əziyyətlərim Xəqaniyə halal olsun. Elə indi də deyir bunu. Ancaq yenə deyirəm ki, gərginliyi biz keçirdik daha çox. Yoldaşım da üzr istəyirəm, hamilə idi bu ərəfədə. Həmin hamiləlikdən doğulan uşaqda o stressin təsiri indi də qalır. Keçirdiyimiz gərginliklərin, yaşantılarımızın izləri indi də o uşağın üzərində bizimlə yaşayır. Çünki uşaq ananın bətnində olanda ana stress keçirə bilməz. O ana ağlamamalıdır, vahiməli sözlər danışmamalı, eşitməməlidir mümkün qədər. Bioloji cəhətdən izah olunur ki, düzgün deyil bunlar. Amma, təəssüf ki, bunlar baş verdi bizdə və indi də onun ağrı-acısını çəkirik. Sonra hadisələr qarışdı bir-birinə. Qardaşım Elçinin həyat yoldaşı da rəhmətə getdi. Ağırliq təzədən düşdü bizim üstümüzə. Yenə get-gəl, filan. Anam da kənddə duruş gətirə bilmədi, çıxdı gəldi Bakıya – Elçingilə. Dərdimizin üstünə bir dərd də bununla gəldi. Atam da bizimlə yaşadı bir il yarım. Özümə ev tikmişdim kənddə. Gördüm daha ata evimizdə qalmağa tabım yoxdu. Dedim köçəcəyəm. Köçdük. Atamı da götürüb apardıq özümüzlə. Kişi yemək-içməyi bizdə yeyirdi, axşam gəlib öz evində yatırdı ki, birdən evə girərlər, oğurluq edərlər. Bir sözlə, atam evi yiyəsiz qoymaq istəmirdi. Düz bir il sərəsər bu formada yaşadıq. Bilirsiniz, atanın da, ananın da, bacının-qardaşın da, qonşunun da öz yeri var, ancaq evin içində olan adam bilir ki, bunlar nə çəkir?!.. O gərginlikləri keçirmək çox çətin idi. Hər gün yalnız ağlaşma səsi eşidən adam başqa necə ola bilərdi ki... Nə qədər deyirdik ki, ay bacı, ağlama, bəsdə, sənə başqa balaların var, nəvələrin var, xeyri olmurdu. Özü də indikindən qat-qat cavan idi, heç kimi eşitmirdi, o qədər ağladı, ağladı, ağlamaqdan gözləri də tutulmağa başladı. Bax, qulaqlarımız necə alışıbsa ağlaşma səsinə, indi də qonşuda-filanda bir ağı deyən səs eşidəndə diksinirik, Rəna deyir xalamın səsi gəlir elə bil. Deyirəm ay qız, biz Sabuncuda, xalan Bakının başqa səmtində, çox uzaqdadı, onun səsi bura gəlib çatmaz. Nə deyim, vallah! Allah-təala bizə belə bir ağrı-acı qismət elədi.

Gündüz: “Xəqani gələcək, gələcək...”

Bu illər ərzində qardaşlarının Xəqaninin qəfil gəlişini gözləmələri, bu istəklə yatıb-oyanmaları, tez-tez ümidlənib-ümitsizləşmələri anlarının yaşantılarını yazıya gətirmək məndən ötrü çox dərin notlara toxunmaq olsa da, oxucular və gələcək nəsillərə doğmalılıq ahəngini özündə bilavasitə əks etdirən bu dəyərlərin çatdırılması naminə onları soruşub bilməyə məcbur idim. Gündüz müəllimin bu xüsusda keçirdiyi həyəcanlı yaşam tərzini elə onun öz dilindən eşitməyiniz məsləhətdir:

– İnanın ki, uzun illər ata evimizdə yaşayanda həyəət qapısını bağlamırdım. Atam deyirdi, bala, qapı açıq qalar, mal-qoyunumu apararlar, qurd-quş yeyər. Deyirdim, heç nə olmaz, Xaqan çöldədi, hardansa birdən gecə gələr, hasarın üstündən aşmasın, qapıdan rahat girsin... Sonra mən köçüb getdim öz evimə, orda, təzə evdə Xəqanini yuxuda gördüm. Mənə dedi: “Gündüz, qapının dalını niyə vurmusan?!” Qalxdım ayağa, getdim, qapının dalını açdım. Elə o gündən orda da qapının arxasını açıq saxlamağa başladım. Neçə dəfə qonşularım deyib ki, gecə qapın açıq qalıb, niyə bağlamırsan? Deyirdim özüm açıq qoyuram, gələn olacaq. İnanın, həmişə səksəkəli yatmışam o illəri ki Xəqani gələcək, gələcək...

“Xəqaninin nişanlısı məktəbdə işlədiyinə görə direktorluqdan imtina etdim”

Qardaşı Elçin bu yerdə qoşulur söhbətimizə:

– Təsəvvür edin ki, Sabunçu Maşınqayırma zavodunda mən direktor müavini idim, o da burdakı sexlərdən birində çilingər işləyirdi. Xəqanidən sonra orda fəaliyyətim on üç il davam elədi. Amma nə zülmələr çəkdim, onu bir Allah bilir. Nəhayət, dözmədim, sonuncu haqq-hesabımı alıb işdən ayrılmalı oldum. Hər gün ora girəndə elə bilirdim məni qarşılayır, çıxanda yola salır. Çox çətin idi bu anları yaşamaq...

Gündüz:

– Mənə nə çətin gəlirdi?! Onun nişanlısı kənddə mənim direktor müavini işlədiyim məktəbdə fizika dərsi deyirdi. O gəlib salamaşmış gedirdi dərslərini deməyə. Mən isə məktəbin dərslər hissə müdiri kimi gündəlikləri yoxlayıb qol çəkməli, dərslərin gedişatını və s. yoxlamalı, dərslər dinləmələri keçirməli idim. Bunlar bilavasitə mənim işlərim idi. Təsəvvür edin ki, görürdüm qız ordadı, yolumu dəyişib başqa otağa girirdim ki, tək onu görməyim. Niyə görməyim? O mənada yox ki, düşmənimdi, ya kimdi. O mənada ki, onu hər görəndə Xaqan gözümə yenidən ölüb-dirilirdi. Deyirdim, müəllimə, elə həftədə bir dəfə gündəliyini verərsən qol çəkərəm. Gətirirdi, açırdım, baxmadan qol çəkib qaytarırdım özünə. Yalnız bir dəfə ürəyimi basıb onun dərslər dinləməsinə getmişdim. Qalan vaxtlar iştirak etməmişdim onun dinləmələrində. Hər gün saat 8-dən 3-ə kimi məktəbdə olmalıydım. İşimin xarakteri beləydi. Qız isə bir neçə saat dərslərini deyib gedirdi. O bir neçə saatı mən Xəqanını xatırlayıb nələr çəkirdim, onu bir Allah bilirdi. İnanın ki, bu mənzərəni görməməyin ucbatından 1997-98-ci illərdə Bakıda ev alması oldum. Qardaşım Qinyaz rayon təhsil şöbəsi ilə danışmışdı ki, məktəb direktorluğuna mənim namizədliyimi dəstəkləsinlər. Direktor artıq rəhbərliyi yerinə yetirə bilmədiyindən məni onun yerinə namizəd kimi göstərmişdilər. Qardaşım eşitirdi ki, belə bir addım atıla bilər. Mən iyul ayında məzuniyyətə çıxdım. Bu biri qardaşım bilirsiniz ki, Bakıda zavod direktorunun müavini idi, ona zəng elədim mənə bir maşın göndər, Bakıya aparılması əşyalarım var. Heç kənddəkilərin də xəbəri olmadı. Maşını yükləyəndə xəbər tutdular ki, hara gedirsən? Dedim daha mən getdim. Bunun ancaq bir səbəbi vardı: Xəqanının nişanlısının o məktəbdə işləməsi. Direktorluqdan da imtina etdim, kənddəki ev-əşiyimi də qoyub çıxdım gəldim Bakıya (bu, psixoloji cəhətdən yorulmağının nəticəsidir Gündüz müəllimin. Başa düşülən durumdu – N.Z.). Sonradan elə oldu, razılığın verildilər, qız köçüb ailə qurdu. Neyləmək olardı ki...

**Telli xala: “Uzanırdım qarın içində, deyirdim
qoy mən də balam kimi qarda ölüm,
buzlayım, donum...”**

*Analar yanar ağlar
Dərdini sanar ağlar.
Dönər göy göyərçinə
Yollara qonar ağlar.
Bayatılarımızdan*

Səksəkəli 25 il

Nəhayət, sizləri Telli xala ilə görüşdürürəm, əziz oxucular! Qarşımda itkin-şəhidimizin anası Telli xala əyləşib. Vətən, namus, qeyrət, böyük AZƏRBAYCANÇILIQ dəyərlərinin qorunması yolunda canını düşmən qabağında sipər etmiş, taleyi sirli-qaranlıq əsgərimiz Xəqaninin anası.

Onunla görüşünüzü özüm indiyə saxlamışam. Xəqani barədə bütün mümkün məlumatlarla tanış olandan, belə bir vətənpərvər soydaşımızı dərinlən tanıyandan sonra Telli xalanı – itkin-şəhidimizi dünyaya gətirib-böyüdən ananı görmək, dinləmək sizlər üçün çox arzuolunandı yəqin. Dərd-sərini nə qədər ümumiləşdirsək, hamımızın dərd-səri sırasında görməklə onu ovundurmaq istəsək də, övlad itkisinin ağrı-acılarını, dözülməz iztirablarını canında, damarlarında donan qanında, iliklərində yaşadan ANA ilə həmsöhbət olmaq çox ağır gəlir mənə. Heç bir təsəlli verə bilməyəcəyim Telli ananı ovundurmanın nə qədər çətin olduğunu onun oğlanları Qinyazla, Elçinlə, Gündüzlə, digər doğmaları ilə söhbətlərimizin məğzindən yaxşı bilirsiniz artıq. Düzdü, bu təbəddülatları bütün həmsöhbətlərimlə təmaslarım zamanı yaşamışam. Ancaq Qinyazla, Elçinlə, Gündüzlə danışmaq bəlkə də asan idi. Telli xala ilə sadəcə

görüşməyin özü belə mənə çox çətin gəlirdi. İtirilmiş torpaqlarımızın fonunda, həmçinin itirilmiş insan, övlad, ciyərparə, Xəqani... Bu ANAnı danışdırmalı, ümidləndirməli, başlıcası bu müqəddəs adın ağırlığı qabağında duruş gətirməlisən. 25 ildir Xəqanini bağrına basıb təskinləşmək nidası ilə yol gözləyən ANAnın... Qoy bu şərəfli adı ölməz dramaturq-şairimiz Cəfər Cabbarlının “ANA” haqqında bütün poetik nümunələrə meydan oxuyan məşhur əsərinin ikicə bəndinin dili ilə təqdim edək:

*Bunlar mənə əsər eylərmi! Mütləqa yox, yox,
Fəqət ana! O müqəddəs adın qabağında
O pak bağrına basıb məni desin lay-lay
Təbəssüm oynadaraq titrəyən dodağında.*

*Bütün vücudum əsər, ruhum eyləyər pərvaz,
Uçar səmələrə o aləmi-xəyalətdə.
Yatar, ölər bədənim, nitqdən düşər bir söz
Ana! Ana, sənə mən rahibəm itaətdə.*

Xəqaninin itkin taleyindən dolayı yaranan ürək parçalayan nəticəsiz axtarış olaylarından tutmuş, elə ürəkləri dağlayan bəsit düşüncəli məişət söhbətlərinə qədər nələr yaşanmayıb 25 ildə bu ananın həyatında. Bütün 25 ili səksəkə içində yaşamağın nə demək olduğunun təfərrüatlarını artıq ardıcılıqla sapa da düzə bilmir Telli xala. Çəkdiyi izzətlər yəqin yaddaşını da korşaldıb itkin-şəhidimizin anasının. Ananın Xəqaninin nakam taleyinə “Adsız qəhrəman” adlı poema həsr etmiş şairə Nəzakət xanıma illər öncə söylədikləri ilə illər sonra mənə söylədikləri arasındakı böyük fərqləri tutuşdururam. Bəs artıq müəyyən hissəsindən xəbərdar olduğumuz poema necə yaranıb?! Bir çox mətləbləri aşkara çıxarmaqdan ötrü sonradan Nəzakət xanımı da dilə tutmalı oluram...

...Telli xala səksəkəli yaşadığı, həyətdə, evdə, yolda hər bir maşının əyləcinin səsindən təşvişə düşüb “birdən bu maşın Xəqanini

gətirər!” deyə tez-tez ürəkləndiyi, lakin hər dəfə də ümidinin boşa çıxdığından sarsılıb yerində büzüşüb oturduğu günlərin birində təsadüfən Nəzakət xanım Telli xala ilə görüşməli, hətta bir otaqda gecələməli olur. Telli xalanın artıq həyat tərzinə çevrilmiş səksəkəli anlar bəzən günlərlə onun gecə yuxularına da haram qatırmış. O, gecələri də sübhə qədər eyni təşviş içində – qulağı bayırdan Xəqanini gətirəcək bir maşın səsinin həsrəti ilə səhərdək “dirigözlü” açmış. Nəzakət xanım həmin dirigözlü gecələrin birinin şahidi və canlı iştirakçısı olub, sən demə. Belə ki, şairə səhər açılana qədər Xəqanidən – onu bir an da tərk etməyən oğul itkisinin arxasınca buraxdığı sağalmaz yaralardan, oğlunun nakam taleyindən, uşaqlığından, kənddəki həyatından, işgüzarlığından, əsgər getməsindən, ali məktəbdə oxumasından, Qarabağa yollanmasından, nişanlanmasından, nişanlıyı necə seçməyindən, nişanlısının illərlə bu sevgiyə sədaqət göstərməsindən, oğlu itkin düşəndən sonra onunla xoş rəftarından və bitib-tükənməyən irili-xırdalı bütün olaylardan danışan Telli xalanın özü kimi həmin gecəni dirigözlü açan qonağına çevrilmiş. Uzun gecəni əfsanələşmiş həyat həqiqətini bir azərbaycanlı və təbii ki, həm də şairə marağı ilə dinləyibmiş Nəzakət xanım... beləcə ərsəyə gəlib əvvəlki yazılarda Xəqani ilə ilgili hissələrini oxuduğunuz “Adsız qəhrəman”. Bu yazımızda poemanın Xəqaninin nişanlısına həsr olunmuş parçaları ilə də tanış olacaqsınız:

*Üzünü söykəyib qara bəxtinə,
Hər gün bulud-bulud bir gəlin ağlar.
Boyunu doyunca oxşamadığı
Bir nakam sevginin heykəlin ağlar.*

*Üzünə dağılan qara saçları
Qara kağızıdır qara sevdanın.
Ömrün baharında lalələr kimi,
Düşüb sinəsinə yara sevdanın.*

İnsan itkinliyinin cızdığı müdhiş mənzərə

...Nitqi rabitəli olsa da, qırıq-qırıq danışır Telli xala. Əlbəttə asan deyil ona danışmaq. Həm də bu qeyri-müəyyənlikdən danışmaq. Fikrimcə, Xəqaninin qaranlıq taleyini illərlə düşünmək onun düşüncələrini də yorub. Nə qədər ah-nalə çəkmək olar?! Nə qədər özündən yalandan da olsa işıqlı xəyallar qurub bu aləmin içində xəyallar üstündə yaşamaq olar?! Nə qədər gerçəklikdə addım səslərindən sevinib, bəzən hətta uşaq sevinciylə qarıya qaçmaq və sevincin illüziyadan başqa heç nə olmadığından peşmançılıq hissi keçirmək olar?! Yazıçı İsa Hüseynovun ssenarisi əsasında çəkilmiş məşhur “Tütək səsi” filmində oğlu cəbhədən qayıtmayan İsfəndiyar kişinin qulağının saz səsi eşitdiyi və bu obrazı canlandıran gözəl aktyorumuz Məmmədrza Şeyxzamanovun ahıl yaşında necə qaça-qaça evə gəldiyi səhnəni hamınız görmüsünüz. Bütün kənd camaatının müşayiəti və təəccüblü baxışları altında evinə qədər qaçan qoca son anda nəyin şahidi olur: həmişəki kimi evdə bir gəlin, bir nəvə və İsfəndiyar kişinin qulaqlarında səsi əks-səda verən, əslində isə həmişəki kimi oğlunun gedişindən sonra divardakı xalçanın üzərində asılı qalan susqun saz. Atanın bütün gözləntiləri, ürəyində qurulmuş bayram ovqatı bir anda yox olur. Görün Telli xala 25 ildə əri Eyvaz kişinin sağlığında və ondan sonrakı tək çağlarında nə qədər bu halı yaşayıb!..

...Amma Telli xalanın yaşantıları təkəcə bununla da bitməyib. Oğlu Gündüzün ata evində onunla bərabər həyat sürdüyü zamanlarda baş verən olaylar barədə danışdıqlarından məlumatlısınız. Bunlar Gündüz müəllimin gördükləri, duyduqları, hiss etdikləri idi. O, uzun illər evlərində oğul, qardaş, övlad itkisinin iztirablarından yaşananların bir qismini nəql etmişdi. Daha dərinliklərdə gör nələr var imiş?! Əslində şəhidlikdən, ölümdən fərqli olaraq itkinliyin – insan itkinliyinin cızdığı müdhiş mənzərə ananın özündən biixtiyar

yol verdiyi hərəkətlərdə nə qədər adekvat görüntülənir. Onunla söhbətimdən bir frazaya diqqət edin. Hələ Gündüzlə danışdığımız zaman kənardan bizi dinləyən Telli xala özünü saxlaya bilməyib söhbətə qoşulur və görün nələr söyləyir:

– Birdən görürdüm ki, qar yağıb. Evdəkiləri yuxuya verib düşürdüm həyəətə. Deyirdim Xaqan qarda ölüb, görəsən necə ölüb?! Gedib xəlvətcə oturdum, uzanırdım qarın üstündə, girirdim qarın içinə. Deyirdim qoy mən də balam kimi ölüm, buzlayım, donum qalım qarda. Qar elə bil bir az soyudurdu yanğılarımı... Birdən fikirləşirdim ki, bəlkə heç ölmüyüb balam?! Evdəkilər duyuq düşürdülər. Gəlib məni ərki çatan danlaya-danlaya, öyüd-nəsihət verə-verə, ərki çatmayan dilə tuta-tuta birtəhər yerdən qaldırıb dar-tıb aparırdılar evə.

Bu sözləri eşidəndən sonra dərinəndən köks ötürüb bir xeyli susmalı oluram. Əslində daxilimdəki instinkt məni məcbur eləyir susmağa. Bu yaşanmışların qabağında sözlər aciz deyilmi?! Səksən yaşını haqlayaraq ölümlü-itimli-qalımlı dünyanın bütün çalarlarını görmüş, öz canındasa onun ən məşəqqətlisini yaşamış Telli anaya hansı təskinliyi vermək olardı bu yerdə!.. Burda sözlər susur, ancaq ananın, valideynin övlad həsrəti, övlad dağından da artıq övlad itkisinin yaratdığı təlatümlü anlar bütün düşüncələrə hakim kəsilir.

Telli xala susqunluğumu görüb özü davam edir söhbətimizə:

– Hər dəfə yollara çıxanda elə bilirdim Xaqan indi qarşıma gələcək, yanımdan ötəcək, istəyirdim elə qalım bu yolların üstündə. Ürəyim həmişə səksəkədə, gözlərim yollarda olub, ancaq ağlamaqla ürəyimi boşalda bilmişəm bu illəri (Gündüzün müsahibəsindəki sözləri xatırlayırsızımı: “heç kimi eşitmədi, o qədər ağladı-sızladı ki, axırda gözləri də tutulmağa başladı anamın”. Bu sözlər yadıma “Dədə Qorqud” filminə Beyrəyin atası Bəyburanın illərlə yollar üstə durub oğlunu gözləməkdən, ağlamaqdan gözlərinin tutulmasını canlandıran epizodu xatırlatmışdı mənə. Ata-ana övlad yolunda “uff” demədən hər şeyindən – sağlamlığından da keçər, tək

ondan xoş bir soraq eşitsin – N.Z.). Hər qapı cırıltısından, hər gül-mək, ağlaşma səsindən diksinmişəm ki, birdən Xaqanın ya özü, ya da necəsə, sorağı gələr. Allah müharibə od-alovunu söndürsün, bir daha heç kimi belə əzaba düçar eləməsin, heç kimə belə dağı göstərməsin! Çəkməklə qurtaran müsibət deyil bu, bala.

***“Dedim nişanlısı gəlsin saxlayım evimdə,
ancaq bizdə qalmayıb...”***

Hələ Xəqani haqqında o zaman az-çox bəlli olan məlumatlarla tanış olarkən İsmayılının Gəraybəyli kəndindən belə bir oğulun itkin düşdüyü, itkin düşərkən, daha doğrusu, cəbhəyə yollanarkən nişanlı olduğu, uzun illər nişanlısının gəlib qayınanası – Xəqaninin anasının yanında yaşadığı, nəhayət, ananın ona xeyir-dua ilə ailə qurmasına razılıq verdiyi kimi bir qədər tükürpərdici, bir qədər insanlıq baxımından yüksək dəyərləndiriləsi faktların olduğunu söyləmişdilər bizə. Telli xala ilə söhbətim zamanı onun yarasının qaysağını qoparmamaq üçün qələm adamına məxsus spesifik yanaşmalarla bu fakta da aydınlıq gətirmək istədim. Bu yanaşmam deyilənlər şəkildə olmasa da, yaranmış söz-söhbətin təfərrüatlarını ortaya qoymaqla yanaşı, bəzilərinin milli mentalitetimizə xas olmayan naqis əməllərini də üzə çıxarmış oldu. Telli xala söylədi ki:

– Evimdə gətirib saxlamamışam. Yaxşı rəftarımız olub. Axıracan bir-birimizin hörmətini, yolunu saxlamışıq. Həm qızın özü, həm də qohum-qardaşı ilə. Bir kəndik, el-obayıq hamımız. Xeyrimiz də, şərimiz də birdi. Qız da bilirsiz ki, məktəbdə müəllimə işləyirdi. Abırla-ismətlə oturub gözlüyüdü. Necə biz gözlüyüydük, eləcə də o gözlüyüdü. Biz necə məyus olmuşuq bu illəri, o da bizimlə birgə məyus olub, bizimlə dərdləşib, bir yerdə ağlamışıq, bir yerdə susub sakitləşmişik. Ancaq belə bir pis hadisə baş ver-

mişdi. Bir nəfərin qızla sözləri çəpləşəndə qayıdıb ona sərki vermişdi ki, sən yaxşı adam deyilsən, əgər yaxşı adam olsaydın, nişan-
lın gedib it-bata düşməzdi, yanında olardı. Bəlkə də daha ağır qaxınclar demişdi ona, həm özünə, həm də Xaqanın ünvanına. Ancaq mənə çatdırılan bu olmuşdu. Bax, onda dedim ki, gəlsin qal-sın mənim yanımda, saxlayaram özüm. Bu sözü demişəm. Amma gəlib bizdə qalmayıb.

Dəhşətə – mənəvi şikəstliyə fikir verirsinizmi, əziz oxucular! Vətənin, torpağın, namusun, qeyrətin uğrunda kimsə gedib canını qoyur, yaralanır, ölür, düşmən öldürür, hətta itkin düşür, sən isə belə bir insanın, həmyerlinin, eloğlunun taleyinə yanma-
mağın cəhənnəm, bu böyük, ağır yükü çəkə bilməməyin bir yana, üstəlik onu qınaq obyektinə də çevirməyə ürək edirsən!.. Nə edə bilərik ki... belə təfəkkür daşıyıcıları da var aramızda... Hərə bir düşüncənin, hərə bir zehniyyətin daşıyıcısı, hərə bir taleyin yol yolçusudu...

*Vaxt hakimlər hakimidi,
Həyat, varkən yox kimidi.
Yaydan çıxan ox kimidi
Hər ömrün öz hədəfi var.*

*Ürəkdədir sözün kökü,
Ayıra bil tükdən tükü,
Çox ağırdı amal yükü,
Çəkə bilsən, şərəfi var.*

*Ürək fikrin tilsimidi,
Hər qatı bir lay kimidi.
İnsan – göydə Ay kimidi,
Görünməyən tərəfi var.*

Bəxtiyar Vahabzadə

Şübhəsiz ki, “hər ömrün təkrarlanmayan bir hədəfi, qisməti var”. Bəs bu insanları necə tanıyaq, necə bir-birindən ayırd edək, “ayın görünməyən tərəfləri”nə necə nüfuz edək görəsən?! Üstəlik, necə təbliğ edək ki, hamı bu VƏTƏNİ özününkü bilsin, heç olmasa onun uğrunda qurban gedənlərə dəyər versin, axı onlar olmasa heç bu torpaqlar da bizim olmazdı. O zaman nəyin üstündə rahat yaşayıb belə qarğış, sərkinizi də söyləyəcəkdiniz?.. Biz torpaqlarımıza, tarixi yurd yerlərimizə göz dikən ermənilərlə mübarizə, müharibə apararkən...

Əfsuslar olsun ki, dünyamızı çirkləndirən elə bu tipli düşüncələrdir. Maddi çirklənməni təmizləmək üçün nəfsinə qul olmamaq, səliqəsizliyi təmizləmək üçün sadəcə təmizkar, tələbkar, məsuliyyətli ola bilmək yetərlidi. Fiziki şikəstlik tale məsələsi, alın yazısıdı. Ən böyük şikəstlikse təfəkkürün, düşüncənin şikəstliyidi. Hamılıqla bu yöndəmsiz hisslərdən – “sərki, qaxınc, qarğış, şər, böhtançılar” kimi tanınmaq xislətindən xilas ola bilsəydik, dünyamız nə qədər gözəlləşərdi:

*Bütün nifrətləri,
xəyanətləri,
Bütün qəzəbləri,
o acıqları
Yıxıb, ayağının altına alıb,
Yaxşılıq əlindən tutub ucalıb,
Tərtəmiz ürəklə, dumduru gözlə
Dünyaya baxanda
dünya nə gözəl,
Həyat nə işıqlı görünür, Allah!
Tikan da çiçəyə bürünür, Allah!
Cığırlar nə geniş, yollar nə təzə,
Üzlər nə mehriban, dillər nə şirin,
Adamlar nə doğma görünür gözə!
Musa Yaqub*

Telli xala sonra Xəqaninin yolunu illərlə gözləyən nişanlısının ailə qurmasını da dilə gətirdi:

– Gəldilər, icazə istədilər. Mən də icazə verdim ki, mənim oğlumdan onsuz da xəbər-ətər yoxdu, bala, sən get, ailəni qur, xoşbəxt ol. Bunu deməkdən başqa neyləyə bilərdim ki (ağlayır). Bu, Allaha da xoş gedər. Ancaq toya-filana getməmişəm. Getsəydim özümü cilovlaya bilməzdim, pis olardım, o yazığın da məclisində qanıqaralıq yaranardı.

– **Aydındı. Qızın adı nə idi?**

– Mahizər.

Anası adına Mahizər dedi –

Mahizər olmadı ona taleyi.

Ömrü cilvələndi bir sona kimi,

Bəxti yaşamadı sona taleyi.

Bu necə yazıdır, bağışla Allah!

Tale belə olmur, bəxt belə olmur.

Nə qədər göz yaş axıdıb bu qız,

Sənin səbr kasan dolmur ki dolmur.

Ümid ürəyindən didərgin düşüb.

Çırpınır ovcunda canı bu qızın.

Fələk ayna tutub göz yaşlarına,

İlahi, sevinci hanı bu qızın?!

Bir üzü gəlindi, bir üzü qızdı,

Bəyaz əllərinin hənəsi ağlar.

Nə vaxtdı üzünə həsrət qalıbdı,

Gəlin otağında aynası ağlar.

Bu bəxtsiz gəlinin, bu yetim qızın,

Çarəsiz halını kaş ki görəsən.

İlahi, bağışla iltimasımı,

Bəlkə taleyinə əl gəzdirəsən.

*Nəzakət Məmmədova,
“Adsız qəhrəman” poeması*

Yuxulardakı, aşkardakı Xəqani...

Telli xala söhbətimiz zamanı artıq yazıya aldığımız, sizlərə də məlum olan bir çox məsələləri dilə gətirdi. Övlad yanğısının onun həyatında yaratdığı dözülməz məqamlardan, boşluqlardan, həsrətlə Xəqaninin yolunu gözləyən boş qalmış ata yurdundan çox danışdı. Danışmasaydı da belə, övlad itkisinin onun əsl azərbaycanlı anasına məxsus nurani çöhrəsində buraxdığı silinməz dərin kədərli izlər bu ananın nələr çəkdiyini əyani şəkildə sübuta yetirirdi. Ümidini daha çox Xəqanini tez-tez gördüyü yuxulara bağlayan itkin-şəhidin anasına ünvanladığım sonuncu sual da onun yuxularını çözmək istəyim oldu:

– **Telli xala, yuxularında görürsən Xəqanini?**

– Görürəm, bala.

– **Necə görürsən?**

– Əvvəl aşkara gördüyüm kimi. Birdən görürəm ki, atası taya qoyur, bu da yaba ilə ona aşağıdan ot verir. Elə belə də olurdu. Mənim balam çox işgüzar uşaq idi. Birdən yuxuda görürəm sel gəlir. Xaqan da lopatkanı (bel) götürüb gedir selin-suyun qabağını kəssin, ya başqa səmtə döndərsin. Yuxularımda bax belə-belə görürəm.

– **Yuxularınız çin olsun!**

– Amin!

Yaramıza su səpdiniz!..

Yazılarımız media vasitəsilə ictimailəşdikcə Xəqani xarakterinin daha dərin qatları açılır qarşımızda. Hər biri də qürurverici, hər biri də nümunəvi. Xoş sözlərlə, minnətdarlıq hissi ilə dolu çoxlu telefon zəngləri, müraciətlər, mesajlar, məktublar alıram həmkarlarımdan, oxuculardan və Xəqaninin şəxsən görüşə bilmədiyim doğmalarından. Təəssüf ki, sayları az olsa da, biganə qala bilənlər də yox deyil. Amma sonunculardan danışmağa nə vaxtımız, nə də hövsələmiz var. Gəlin, Xəqanini zamanında tanıyıb bilənlərdən aldığım məktublardan ikisini sizlərin diqqətinizə təqdim edib yolumuza davam edək.

Bircə əmim qayıtsa...

Salam, Nəzirməmməd müəllim!

Mən Qinyaz müəllimin böyük qızıyam. Nuranə İsayeva. Əkbərovlar ailəsinin ən böyük nəvəsiyəm. Əvvəla, sizə təşəkkür edirəm əmim Xəqani haqqında yazdıqlarınıza görə. Əmim haqqında indiyədək yazmış olduğunuz on yeddi yazının hamısını oxumuşam. Özüm də Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirmişəm. Yazıları çox təqdir eləyirəm. Çox sağ olun. Allah razı olsun! Az da olsa sizin yazılarınız ürəyimizə, yaralarımıza su səpmiş oldu.

Əmimlə bağlı xatirələrə gəlincə, mənə elə gəlir ki, ilk öncə bütün tanıyanlar – doğmaları, dost-tanışları onu həddən ziyadə mehriban, deyib-gülməyi ilə xatırlayırlar. Ağzında ağappaq dişləri olan Xəqani əmim sanki bir mehribanlıq simvolu idi.

Xatırlayıram, on bir yaşım vardı. Yay günləri idi. Babamgilin sizin də gedib-gördüyünüz geniş eyvanında nənəm yorğan-döşək salırdı. Biz də onun yanında oynayırdıq. Əmim o zaman tələbə idi, Bakıdan gəlmişdi. Artıq bilirsiniz ki, o, oxuya-oxuya həm də Elçin

əməmin direktor müavini olduğu zavodda işləyirdi. Nənəmə dedi ev növbəsinə yazılıb, ona ev düşdüyünə görə, zavoddan ev verəcəklər. Nənəm etiraz eləyib dedi, yox, sənə ev lazım deyil, bu boyda ev-eşik hamısı səninkidi, bəs bu evdə kim qalacaq (?!). Bakıda evi neynirsən, onsuz da qoymayacam gedib Bakıda qalasan. Onda əmim məqsədini belə əsaslandırdı ki, özüm Bakıda evsizlikdən çox əziyyət çəkmişəm, yataqxanada qalmışam, Elçingildə qalmışam, istəmirəm ki, bu qızlar da o əziyyətləri çəksinlər. Mənim adımlı çəkdi, əmisi qızları Almazın, Gülüşün adını çəkdi. Dedi istəmirəm onlar – xüsusilə də qız uşaqları gedib Bakıda min bir əziyyətlə tələbəlilik həyatı yaşasınlar, kirayələrdə, tanıyıb-bilmədiyimiz kimlərinə evində qalsınlar, valideynləri də, biz də onlara görə narahatlıq keçirək, ya da Elçingildə qalıb onları da narahat etmiş olsunlar. O söz, o sözün deyildiyi xoşbəxt anlarımız hamısı olduğu kimi yadımda, gözlərimin qabağında...

Bildiyiniz kimi, Xəqani əmim də bir müddət Elçin əmimgildə qalıb. Sonra elə olub ki, universitetdə oxuduğum beş il müddətində mən də Elçin əmimgildə qalası olmuşam. Bu mənada mənimlə Xəqani əməmin o zamankı taleyində bir oxşarlıq da var.

İstəyirəm bu duyğularımı, ümidlərimi də qeydə alasınız mümkünsə: hələ də bizim gözlərimiz yoldadı, hələ də inana bilmirik ki, ona nəşə olub, o gəlməyəcək. Nənəm sizin də qeyd etdiyiniz kimi hər dəfə, hər dəfə qapı açılanda diksinib baxır, elə bilir bu saat Xəqani girəcək içəri. Allah bu dağı ürəyində aparın babama rəhmət eləsin, nənəmə səbr versin! İtkisi olmaq doğrudan da çəkilməsi dəhşətlərlə müşayiət olunan çox böyük ağrı, əzabdı. Əmim itkin düşəndən sonrakı bir ilimizi xatırlayanda dəhşətə gəlirəm. Bizim evimizdə nələr yaşandı, nələr yaşanmadı?! O bir ili atam hər gün Ağdama gedib-gəlib. Təfərrüatlarını da bilirsiniz, yazmışınız. O bir ili biz bacılar hər gün nənəmlə bir yerdə ona qoşulub ağlamışıq. Bir il sərəsər. Nənəmgilə nə qədər adam gəlib-gedirdi o zamanlar. Bizim ata

evimiz nənəmgildən bir qədər aralıdı. Amma hər gün atamı Ağdama yola salan kimi dörd bacı dördümüz də nənəmin yanına yüyürüb axşama kimi ona qoşulub ağlayırdıq. Bütün çəkdiklərimizi, əzablarımızı unudarıq. Bircə əmim qayıtsa...

Bir daha sağ olun. Sizə də uğurlar arzulayıram.

“Gözlər yoldan yığılsın,” inşallah!

Nəzirməmməd bəy!

Xəqani Əkbərov haqqında yazılarınıza görə sizə təşəkkür edirəm. Mənim də Xəqani ilə bağlı bəzi xatirələrim var. Düşünürəm ki, yazılarınızda istifadə etsəniz, onun xatirəsinə bir töhfə olar. Xəqani lap uşaqlıqdan çox zəhmətkeş olub. Yadımdadır, 1984-cü ildə mən taxıl biçini, xırman mövsümündə sovxozda xırman müdiri idim. Həmin il Xəqanigil IX sinfi bitirmişdilər. O vaxt IX sinifi bitirənlər "şagird istehsalat briqadasi" qismində yay tətili dövründə sovxozda çalışırdılar. Həmin il onların sinfinin oğlan uşaqlarını xırmana işləməyə göndərdilər. 7-8 uşaq idilər. İş, əlbəttə çətin idi. Uşaq işi deyildi. İsti hava, toz-torpaq. Səhərdən axşama taxılı "vim"də təmizləmək, daşıyıb anbara vurmaq, yağışdan qorumaq və sair. Bir sözlə, iş çox və çətin idi. Sizi inandırım ki, bütün uşaqlar bir neçə gün ərzində bir-bir qaçıb aradan çıxdılar. Təkcə Xəqani qaçmadı (döyüşdən, düşmən gülləsindən, canını itirəcəyindən qorxub-qaçmadığı, dağda-daşda gizlənmədiyi kimi. Bu da Xəqaninin uşaqlığı – N.Z.). Düz axıra qədər, xırman sovuşunca o işlədi. Mənə çox kömək elədi. Yaxşı da əmək haqqı qazandı. Onu da deyim ki, onlar imkansız ailə deyildilər və Xəqaninin qazancına onların ehtiyacı yox idi. Mən həmişə müşahidə edirdim ki, bu uşaq atası Eyvaz kişinin traktorunda işləyir, kömək edir. Düzdür, bir həmkarlar təşkilatının təmsilçisi kimi bu hərəkət, yəni azyaşlının, məktəblinin istehsalatda, ağır işlərdə istifadə edilməsi mənə xoş gəlmirdi.

Amma o doğrudan da hədsiz zəhmətkeş oğlan idi və bu da görünür ailədən, gəndən, qandan gəlmə idi. Nə isə, gün olsun Xəqani sağ-salamat qayıdıb gəlsin və “gözlər yoldan yığılsın”, inşallah!

*Məzahir Xəlilov,
Gəraybəyli kəndinin bazasında yerləşmiş keçmiş “Şirvan”
sovxozu Həmkarlar Təşkilatının sədri, təqaüdçü.*

...Xəqani haqqında heç bir mübaliğəyə yol vermədən indiyədək eşidib-yazdıqlarımın daha bir sübutudur bu məktublar. Onun daxili aləmində yaşananlar özünü bütün dəyərlərimizin qorunmasında büruzə verib. Bu yarımçıq ömrün özündən qat-qat ağırlıqda daşdığı maddi-mənəvi yük qələmə alınmaqla bitib-tükənmir. Bunları yazmamaqsa... onun nakam taleyinə sadəcə hörmətsizlik olardı. Daha bir hörmətimizi isə ilin bahar çağında qələmə aldığım bu yazılarla hamınızın adından qəhrəmanımızın – onun timsalında bütün şəhid və itkinlərimizin işğaldakı torpaqlarımızdan dolayı narahat ruhlarını salamlamaqla izhar etmək istəyirəm. Zəmanəmizin böyük söz ustası, vətənpərvər şeirlərindən bu yazılarda dönə-dönə iqtibaslar gətirdiyim Xalq şairi Musa Yaqubun ürəkləri titrədən “Şəhidlərə bahar salamı” şeiri ilə:

*Şəhidlərim!
Elimizə sizsiz gələn
İlkin bahar nəfəsindən
Torpağınız isindimi?
Göyümüzdən durna keçir
Məzarınız diksindimi?
Bu sədanın sizə gəlib
Çatmazından-çatarından
Salam olsun!*

*Göyümüzdən –
İlkin durna qatarından
Salam olsun!
Nanə-nanə gözü dolan bulaqlardan,
Yasınızı saxlar olan,
Buludları ağlar olan
Bu dağlardan salam olsun!*

*Bənövşələr bu dünyanı
Həmişə dərdi var bilib,
Yaza boynubükük gəlib.
Bu il sizə
Boynubükük yazımızdan,
Gözü yaşlı
O bənövşə çağımızdan,
O bənövşə qızımızdan
Salam olsun!*

*Yaşıl donlu bir qız gəlir,
Səmənisi qara lentli
Əlində gül-novruz gəlir –
Bu il sizə
Bu qarqara bayramımızdan
Salam olsun!
Qara örtük xonçalarda
Əriyəcək şamımızdan,
Uşaqlar yas nədir bilməz –
Ovcu qızıl yumurtalı
Balamızdan – hamımızdan
Salam olsun!*

Qinyaz Əkbərov: “Xəqaninin xatirəsinə “Şəhid parkı” salacağıq”

Gəraybəylidə olarkən kənd sakinləri ilə söhbətlərim zamanı Xəqaninin xatirəsinin necə əbədiləşdirilməsi yollarından fikir mübadiləsi aparmalı oldum. Müxtəlif təkliflər səsləndirirlər. Təkliflərin içərisində bir çoxlarının arzusu olaraq kənddəki oxuduğu məktəbə onun adının verilməsi məsələsi də müzakirə mövzudur. Gəraybəylidən ümumiyyətlə Qarabağda nə qədər adamın döyüşməsi ilə də maraqlanıram. Söhbətimizə Xəqaninin qardaşı və kəndin bələdiyyə sədri qismində Qinyaz müəllim müdaxilə edir: “Gəraybəyli kəndinin qismətinə Qarabağ müharibəsinin od-alovundan keçmək yazılmış daha bir neçə nəfər düşüb. Şükür ki, onların hamısı dörd il-dörd il yarımliq döyüşdən sağ-salamat qayıdıb gəldilər. Artıq sizə də bəllidir ki, onların içində mənim doğmalarım da olub. Qarabağ müharibəsi veteranları, dörd il müharibədə iştirak edən gəraybəylilərin içərisində bir nəfər II qrup Qarabağ müharibəsi əlili var. Biz bələdiyyə üzvləri olaraq həmin II qrup əlil-veteranımıza pulsuz həyətəyanı torpaq sahəsi ayıraraq verdik. Ona rayonun mərkəzində dövlət hesabına ikiotaqlı ev də veriblər. Hazırda orda yaşayır. Amma Xəqaninin statusundan biz özümüz üçün heç zaman istifadə etməmişik. Bunu özümüzlə yaraşdırmırıq və ya deyirik birdən sağ ola bilər. Xəqani də qeyd etdiyimiz kimi, bizim bütün çağırışlarımıza məhəl qoymayıb özü bu döyüş yolunu seçdi. Dedi: “Yox, mən getməliyəm, çünki Azərbaycan dardadır, biz də söz vermişik ki, son damla qanımıza qədər vuruşub torpaqlarımızı azad edəcəyik”.

Məlumat üçün onu da qeyd edək ki, Xəqaniyə şəhidlik statusu rəsmən tanınandan sonra, o, itkin olmaqla bərabər, həm də Gəraybəyli kəndinin yeganə şəhididir. Belə olduğu təqdirdə, kəndin yeganə şəhidinin adının hər hansı formada əbədiləşdirilməsi mə-

sələyə daha ədalətli yanaşmaq olmazmı sualıma cavab olaraq Qinyaz müəllim perspektivdə bu istiqamətdə nəzərdə tutduqları planlardan danışdı:

– İndi başqa bir niyyətimizi gerçəkləşdirmək istəyirik. Belə ki, dövlət başçısının son fərmanına əsasən Xəqaninin də varisinə 11 min manat vəsait ödəniləcək. Artıq Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin saytında adı qeydiyyatda alınıb. Bu vəsaitlə kəndimizdə 0,5 hektar torpaq yeri ayırıb orada Xəqaninin adına “Şəhid parkı” salacağıq. Parkın içərisində onun büstü və mərmərdən şəkli, xatirə lövhəsi, bulaq, dincəlmək üçün skamyalar və s. quraşdırılacaq. Parkda həmçinin dekorativ ağaclar əkilmək niyyətindəyəm. Bunu həm kəndlilərimizin istirahət yeri, həm bizlərə təsəlli, həm vətənpərvərlik simvolu kimi planlaşdırıram. Bir də ki, dövlətimizin dünyamızda övladı, heç bir nişanı qalmayan qardaşımın şəhidliyi üçün ayırdığı vəsait qoy elə onun özünə xərclənsin. İndi həm şəhidlik statusu var, həm də adına park saldıracağıq ki, xatirəsini anmağa, vətənpərvərliyindən bəhs etməyə məhz Xəqani ünvanlı nəşə olsun.

Gözəl təşəbbüsdür. Bu ideyanın şəhidi olan hər bir yaşayış məntəqəmizdə yayılmasını düşünmək, uyğun addım atanları alqışlamaq gərəkdir. Bəzən vətənpərvərlik təbliğatı üçün bax belə – əyani guşələrin olmaması, qıtlığı və ya onların yalnız mərkəzi yerlərdə salınmasından gileylənirik. Onun hər bir yaşayış məskənində təşkili, fikrimcə əvəzsiz bir təbliğat vasitəsinə çevrilə bilər. İnsanların mədəni istirahət məskəninə dönəcək belə parklarda dincəlmək, istirahət etmək imkanlarının savabı isə şəhidlərimizin müqəddəs ruhuna ən böyük ehtiram nümunəsi sayılır.

Son söz əvəzi

Vətənə və Vətəni yaşadanlara borcluyuq

“Niyyətin hara, mənzilin ora”.

Atalar sözü

Qarabağ savaşında – ermənilərin tarixi torpaqlarımıza, hər daş-qayasında keçmişimizin təkzibolunmaz nişanələrini yaşadan yurd yerlərimizə, maddi-mədəni abidələrimizə qarşı apardığı ədalətsiz müharibədə canını qoyan bir soydaşımızın həyat hekayətinin sonuna gəlib çatdıq. Araşdırmalarımızın, xatirə və diləklərin işığında yad etdiyimiz itkin-şəhid Xəqani Eyvaz oğlu Əkbərovun qaranlıq taleyinə nə qədər aydınlıq gətirə bildikdə, bu yolda bizə yardımçı olan hər kəsə təşəkkür borcumuz var. İtkin-şəhidimizin portret cizgilərini hansı miqyasda yaradıb sizlərə təqdim edə, göz-ləriniz önündə canlandıra bildimə, buna görə daxilimdə bir o qədər də böyük mənəvi rahatlıq hiss edirəm. Uyğun auranı sizlərin də yaşadığı, hiss etdiyi qənaətini bölüşürəm. Ən azı yarım il mənəvi dəstəyinizi, vaxtaşırı müxtəlif reaksiyalarınızı görməyim bunu söyləməyə əsas verir, əziz oxucular!

Xəqani məqsəd-məramımızdan bixəbər olsa da, yazılarımızda sadalanan faktların, mental xüsusiyyətlərimizə işıq tutan fikirlərin qanadında öz yoxluğu ilə yenə doğma xalqının xidmətində dayanmış oldu. Qarabağ savaşı səbəbindən yaşanan bir çox problemlər, ayrı-ayrı döyüşçülərin, itkin düşmüş əsgərlərin, keçmiş əsirlərin, onların əsirlikdən qurtulma epizodları kimi məlumatlar geniş ictimaiyyətə bəlli oldu, bəzilərinin heç yerdə yazılmayan acılı-şirinli

xatirələri işıq üzü gördü. Araşdırmalarımız böyük bir həqiqəti də bütün çılpalıqlığı ilə ortaya qoydu. Belə ki, əsgərlərimizin guya döyüşməməsi, ancaq torpaqları qoyub qaçmaları kimi yersiz ittihamların əksərən yalan, böhtandan başqa bir şey olmadığını faktların dili ilə sübuta yetirdi, erməni məkrinin, onlara havadarlıq edən “çornaya koşka”ların faş edilməsində əhəmiyyətli rol oynadı. Həm Qarabağ savaşında baş verənlər az-çox analiz edildi, həm də yad-daşlarda, tarixdə qalacaq kitab vasitəsilə gələcək nəsillərimizə “ehtiyatlılıq, xəbərdarlıq” siqnalları göndərildi. Bir sözlə, bu kitab Xəqaninin xalqı, dövləti və doğmalarına hələlik sonuncu mükafatıdır desək, yəqin ki, yanılmayacağıq.

Eyni zamanda mənim də həyat tarixçəmdə kitabın rolu müəyyən izlər buraxdı. Müxtəlif insanlarla təmaslarım oldu. Xəqaninin anası Telli xala başda olmaqla qardaşları, yaxınları, doğmaları, komandiri, döyüş yoldaşları, onu uşaqılıqdan şəxsən tanıyan eloğluları ilə görüşüb söhbətləşdim. Qarabağ düyününün bəzi mətləblərini aydınlaşdırdım. Qarabağ savaşının bir çox iştirakçıları, hətta keçmiş əsirlərlə də əlaqə yaratdım. Sonunculardan Xəqanini gördüyünü, tanıdığını deyən olmadı. Xankəndidə onu gördüyünü söyləyən keçmiş əsir, paytaxtın Badamdar qəsəbəsinin sakini olduğu söylənilən Əhmədi də xatırlayıb tanımadılar. Amma axtarışlarım boyu məni narahat edən “Xəqani əgər əsirlikdədirsə, ermənilər onu niyə gizlətsinlər” sualıma onların təxəyyüllərinin hesabına qismən də olsa cavab tapa bildim: “belə gizlətmə halları yalnız erməni vandallarının Qarabağda yaratdıqları qanunsuz bir rejimdə əsirlərin sayını dünyaya çox göstərməmək kimi məkrli niyyətləri səbəbindən baş verə bilər”. Yazılarımız boyu bir neçə əsirin qaçıb canını qurtardığından bəhs edən faktlar bu fikrin həqiqət olduğunu bir daha isbatlayır. Həmçinin onların sözlərinə görə, əgər Əhməd tapılmış olsaydı, məhz onun dedikləri əsasında, elə onun özünün şahidliyi ilə Qırmızı Xaçə müraciət etmək bu axtarışa xeyir

verə bilərdi. Çünki ayrı-ayrı faktlar da sübut edir ki, beynəlxalq təşkilat olan Qırmızı Xaç adlı-ünvanlı axtaranda ermənilər həmin əsirləri gizlətməkdə çətinlik çəkirlər. Bu arqumentlərə əsaslanaraq yenə də Əhmədə müraciət edirik ki, o, özünün də taleyinə oxşar bu yazılarımız barədə məlumat ala bilibsə, gec də olsa müvafiq dövlət qurumlarına və Xəqaninin doğmalarına mümkün yardımlarını əsirgəməsin.

Şəhidlik – ölümsüzlük iksiri

...Yollardan başlamışdım. Taleləri birləşdirən, ayıran, kəşşən, keçilməz, dolanbac, işıqlı, qaranlıq yollardan... Yarım ildə apardığım axtarışların boy sırasında bu az müddətdə nə qədər böyük daha bir YOLUN qət edildiyi qənaətinə gəlirəm. Bu yolun kəşfi AZƏRBAYCANÇILIQ dəyərlərini bütün varlığında daşımış Xəqani Əkbərov taleyinin çözülməsi yönündə vaxtaşırı ümidlənilib-ümidlənməyən təşvişli anlarımda diktəsi bahasına mümkün oldu. Təki bizi onun doğmalarına, döyüş yoldaşlarına qovuşdurən bu yollar Xəqaninin qəflətən gəlişi, 25 ildir gözləri yollardan yığılmayan Telli ananın, doğmalarının müjdələnməsi ilə tamamlana, Eyvaz kişinin narahat ruhu sevinə, əbədiyyətdə rahatlıq tapa!.. Təki Xəqani tapılsın, qayıtsın, canından artıq sevdiyi Vətəninə qovuşsun, onun dünyamıza şəxsi baxışlarının, eləcə də həyat dramının bizə bəlli olmayan və sonrakı davamına da işıq tutaq, əziz oxucular! Ümidimizi üzmədən, onun doğmaları ilə birgə gözlərimiz yolda, qulağımız səsdə qalsın!..

...Şübhəsiz ki, hər bir insanın həyatında tale yolunun tuşladığı, cızdığı istiqamətlər var. Ancaq görünür tale yolu da “hər kəsin niyyətinin axarına”, “pirin kəramətinə” görə cızılırmış. Gözlər ürəyin aynası olduğu kimi, yollar da ürəyin istəyinin mənzil başındakı dayanacaqlarının məskəni imiş. Əfsuslar olsun ki, yolların qət edil-

məsi ürəyin istəyindən doğulsa da, həmişə insanı xoşbəxt günlərə, xoş məramlarla əhatələnmiş mənzil başına çatdırıb bilmirmiş... yolların “lokomotivliyi” də varmış, vəfasızlığı da... Hələ otuz bir il öncə tələbə yoldaşım, istedadlı şair-jurnalist İlham Zeynallının yazdığı bir şeir parçasında oxumuşdum:

*Yollar gözlərimdən asılı qalıb...
Yollar ürəyimdən başlayır demə.
Hər gülən görəndə xoşbəxt sanardım –
Çoxu taleyini daşlayır demə...*

Taleyin, qədərini daşlamadığı – taleyin, qədərini sevərək qarşıladığı müqəddəs şəhidlik yolunun yolçuluğu da var dünyamızda. Bu hər kəsə nəsim olmur. 20 Yanvar şəhidləri – məhəbbət-sədaqət nümunələri İlhamla Fərizənin məzarları başında Seyid Camal Əzimbəylinin fatihə söylədikdən sonrakı fikirlərini xatırlayıram. Seyid Camal əlini qoşa məzara uzadaraq dedi ki, onların ruhlarını burda – qəbirlərinin içində düşünmək yersizdir. Onlar öz məqamları ilə çoxdan Böyük Yaradanın dərğahındadırlar. Şəhidliksə hər kəsə nəsim ola biləcək bir xoşbəxtlik deyil. Seyid Camal onu da söylədi ki, o, “şəxsən özünə şəhadətliyi arzulasa da, bu onun qismətinə düşməyib. Deməli, şəhidliyi seçmək də olmurmuş, şəhidlər yalnız Allahın seçdiyi bəndələrdir”.

...Elə buna görə də tarixən fəxarətlə şəhidlərin ölü olmadığını dilə gətirib düşüncə adamlarımız. Şəhidlər vətən, xalq, torpaq, din, əqidə, amal yolunda mübarizliyin, mübarizənin başlanğıcı və tükənməzliyidir gerçəkdə. Onların ölümləri ölümü deyil, qəhrəmanlığı, ölümsüzlüyü yaşatmaq qərarından doğulur İlahinin. Bu qismətsə əbədiyaşar missiya olduğundan şəhidlərin ölümsüzlüyünü dünya durduqca yaşadır.

Mübariz oğullar sırasında Xəqani səhifəsi

AzTV-də “Hərbi proqramlar və salnamə” redaksiyasında çalışarkən “O görünən Ağdamdı” adlı veriliş hazırlamışdım. Verilişin sonunu sözləri mərhum yazarımız Nahid Hacızadəyə, musiqisi bəstəkar Eldar Mansurova məxsus, təkrarsız səsli müğənni Mübariz Tağıyevin ifasında “Qalx, qalx, ulu bayraq” marş tipli mahnısı ilə bitirmişdim. Verilişi bu ruhda, bu sonluqla ssenariləşdirməyimin səbəbi... bu ideyanı torpaqlarımızda müharibə getdiyi bir dövəmdə mübarizə ruhlu nəğmələrimizi vətənpərvərlik motivli müasir layllarımıza çevirmək, onların ana layllarımızı əvəz etməsinə nail olmaqdan ötrü düşünmüşdüm:

*Qalx, qalx ulu bayraq,
Qalx, qalx ulu torpaq,
Qalx, qalx, sən ey mərd xalq
Yer titrəsin məhvərindən.*

Bu, Ağdamın işğal tarixindən üç il sonra – 1996-cı ildə baş vermişdi. Yəni, sonradan tanıdığım qəhrəmanım Xəqaninin də Ağdamda itkin düşdüyü tarixdən üç il sonra... Düşünmüşdüm ki, qulaqlarda, yaddaşlarda daha çox finalı qalan belə verilişlərlə xalqımızın torpaqlarının müdafiəsinə, işğaldan azad edilməsinə köklənmiş mübarizə ruhunu qoruya bilərik. Fikirlərimdə yanılmadığımı yaxın tariximizdəki “Aprel zəfəri” daha dərindən təsdiqləmiş oldu. Əlbəttə ki, xalq ancaq mərd, mübariz oğlanlarının çiyində ayağa qalxa, Vətəninə qoruya, kimliyini dünyaya sübut edə bilər. Xəqani Əkbərov da müqəddəs missiyası ilə tariximizə adını bir vətənpərvər azərbaycanlı kimi yazmış oldu.

Qəhrəmanlığın rüşeymi ürəklərdə yaşayır...

Xəqaninin taleyini araşdırmaq, oxumaq geniş düşüncəli – insanlığa, Vətən sevgisinə, ailə münasibətlərinə dəyər verməyi bacaran hər kəsi kədərli notlara qərq edir. Ancaq Xəqaninin həyat hekayətində kədərlə yanaşı çox qürurverici anlar da var. Bunları da unutmaq, arxa planda saxlamaq olmaz. Əslində məni bu yazıları qələmə almağa vadar edən həm də bu gəncin vətənpərvərlik hisslərinin qanadında döyüş yolunu şüurlu şəkildə seçməsi, könüllü orduya, od-alovun içinə getməsi, düşmənlə üz-üzə gələndə öz doğmalarını, gözü yolda qalan nişanlısını unudub bütün mümkünlü-mümkünsüz vasitələrlə ölkəmizin qələbəsinin təminatçılarından olmaq istəməsi, Vətən yolunda öldürməkdən-ölməkdən çəkinməməsi kimi parlaq bir nümunəyə çevrilməsidir. Yüngülvari bir müqayisəyə fikir verin. O zaman ordudan yayınıb dağlarda-dərələrdə gizlənməklə Vətən məfhumunun ucalığına kölgə salanlarla “mən yoldaşlarımı düşmən qabağında buraxıb sakitcə evdə otura bilmərəm” söyləyərək icazə izninin günlərini də gözləməmək...bu qəhrəmanlıq nümunəsi deyilmi?! Bu, Vətən sevgisinin ən ali mərtəbəsində dayanmaq istəyi, dayanmaq bacarığı deyilmi?! Yaxud qolu yaralı, özü yorğun-yuxusuz, kəşfiyyatdan qayıtdıqdan sonra döyüş yoldaşlarına qoşulub ermənilərin üstünə getməsi, lap elə görmədiyiniz, bələd olmadığınız yerlərdə kəşfiyyatçılığı boynuna götürmək, bütün təkidlərə rəğmənlə “siz kəşfiyyata getməmişiz, yolu aza bilərsiz” bəhanəsi ilə döyüş yoldaşlarından ayrılmamaq...bunlar nə boyda ürəyə sahib olmağın açıq göstəricisidir. Bilirsiniz, qəhrəmanlıq döyüş anlarında doğulmur, qəhrəmanlıq döyüş anlarında üzə çıxır. Əlbəttə ki, bunun üçün uyğun şərait, imkan yarananda. Amma qəhrəmanlıq rüşeym halında ürəkdə olur, ürəkdə yaşayır, zəruri məqamlarda o ürəyin sahibinin gerçək kimliyini ortaya qoyub onu tanıdır.

Vətən bizə borclu deyil!..

Bu devizi təəssüf ki, yalnız keçmiş döyüşçü, Xocavənd rayon icra hakimiyyətinin başçısı Eyvaz Hüseynovun şüara çevirdiyinin şahidi olmuşam. Düşmənin bir addımlığında – Nərgiztəpə yüksəkliyində həkk etdirdiyi hərbi-vətənpərvərlik motivli kompozisiyanın üzərində. Kimliyindən asılı olmayaraq düşmənlə üz-üzə dayanan əsgərlərə baş çəkməyə gələn hər kəsə, beynəlxalq təşkilatların təmsilçilərinə, bütün qonaqlara nümayiş etdirir bu şüarı Eyvaz müəllim. Çox istərdim ki, bu şüar, əlbəttə ki, məzmunundakı bütün təfsilatla bir yerdə küçə və prospektlərimizi, dərslərlərimizi bəzəsin. Fikirimcə, bu ideyanın dərinliyində VƏTƏN anlayışının əsl mahiyyəti öz əksini daha dolğun şəkildə tapır.

...Qoruduğumuz, qoruyub-qoruya bilməyəcəyimiz Vətənə sədaqət hamımızın boyun borcudu. Vətənsə heç birimizə borclu deyil. Vətənin qoynunda şəhidlərimizin qanı bahasına firavan yaşayan, ümumiyyətlə yaşaya bilən soydaşlarımızsa dünya durduqca qəhrəman oğullarımıza – şəhidlərimizə, qazilərimizə borcludurlar. Əlbəttə ki, təkcə pafoslu, bəlağətli sözlərlə yox, onlara, onların yadigarlarına ən yüksək səviyyədə ehtiram, yeri gələndə maddi-mənəvi dəstək göstərməklə. Sözlərimi yalnız maddiyyat anlamında düşünüb əməl etməkdən vaz keçənlərə də səslənirəm: bu addımlarınız təkcə bir şəhidə, bir evə, bir ailəyə hörmət göstərməyinizlə bitməyəcək. Burada daha irimiqyaslı strateji hədəfləri düşünmək gərəkdir. O isə bütün xalqların tarix boyu ehtiyac hiss edib, üzərində qurduqları vətənpərvərlik hisslərinin təbliğatından ötrü ən önəmli addımlardır:

*Heç bir mükafatın yetmədi mənə,
Bircə “sağolun” da bəsimdi Vətən!
Bəsimdi hər səhər salam yerinə
Bir sənum küləyin əsibdi Vətən!*

*Qol verdin boynunu qucaqlamağa,
Göyünə baxmağa göz verdin, bəsim,
Kürək söykəyənin ana torpağa
Haqqı yox bir özgə təltif istəsin.*

Məmməd Araz

...Vətən nəhəng bir dünyadı, biz onun bütövlüyünün təminatçısı olan zərrəciklər. Vətən – yurd yerlərimizdi. Vətən – babalarımızın uyuduğu müqəddəs torpaqdı. Vətən, əvvəldə də qeyd etdiyim kimi, qeyrətli babalarımızın bizə əmanətidi:

*Şimşəklər çinartək sancılıb yerə,
Düşmənin gözünə dirsəkdi hər dağ.
Babalar atını sürüb gedibdi,
Qalalar boylanıb qalıbdı ancaq.*

Sabir Rüstəmxanlı

Vətən – tariximizi qoynunda yaşadan maddi-mədəniyyət abidələrimizin – daş kitabələrimizin məskənidir. Vətən – torpağın dərin qatlarına gedən rişələnmiş köklü, qollu-budaqlı ağacdır. Bu ağacın qol-budağında da, onu üzərində saxlayan torpağında da bizim yerimiz, bizim nəfəsimiz var. Əlbəttə ki, tariximizə, qürurverici salnamələrimizə, qəhrəmanlarımıza, şəhidlərimizə, qazilərimizə, ictimai-siyasi xadimlərimizə, elm, sənət fədailərimizə, bir sözlə, milli kimliyimizi qoruyub daha da yüksəklərə qaldıran hər kəsə borclu olduğumuzu anlayıb onu qoruya biləndə...

*Vətən bir budaqdır, yaşıl bir budaq,
Ümiddən asılan yarpağıq biz də.
Ayağımız altda yeri yir torpaq,
Yeriyən, düşünən torpağıq biz də.*

Nüsrət Kəsəmənli

Xalq yazıçısı Anarın ssenariləşdirdiyi, qədim tariximizin böyük bir parçasının ədəbi-bədii ifadəsi “Dədə Qorqud” filmində Turalın anasını – atasının namusunu düşməndən qorumaq üçün seçdiyi ölüm yolunu görmüsünüz. Sonradan düşmən caynağından xilas olmağına görə buna Allahın sınağı da demək olardı. Xəqani də Ana Vətəni qorumaqdan ötrü seçdi bu yolu. Vətən oğullarını Turalın harayına gətirən Allah bəlkə Xəqaniyə də belə bir yol saxlayıb, bəlkə də yox, bunu biz dəqiq söyləyə bilmərik... Bəlkə Xəqaninin bu dünyamızdakı həyat yolu elə Vətənin yaşaması naminə burdaca qırılıb?! Bəlkə onun müqəddəs şəhid ruhu zühur edərək “Aprel döyüşünün” qəhrəmanlarının yardımçısı, “kəşfiyyatçısı” olub?! Bəlkə də Xəqani sağ-salamat məkrli Qarabağ düyününün açılacağı günün təşnəsilə onu Gəraybəyliyə – Telli xalanın hüzuruna gətirəcək yolun həsrətilə yaşayır, dözür,.. onu Əkbərovlar ocağında üzlərini görmədiyi, yaşlarını bilmədiyi nə qədər nəvə-nəticələrin gözlədiyindən bixəbər?!

Xəqani düyünündə cavabını gözləyən suallar çoxdu. Hansı suala cavab tapa biləcəyimizsə zamanın axarında qalır. İtkin-şəhidimizin doğmalarına, eləcə də bu taledən dolayı nigaran qalan hər bir azərbaycanlıya səbr diləməklə yazıları yekunlaşdırıram. Qarşılıqlı təskinliyimiz...təki Vətən sağ olsun!

Nəzirməmməd Zöhrablı (Nəzirməmməd Cankişi oğlu Quliyev) 1965-ci ildə Masallı rayonunun Qədirli kəndində anadan olub. 1988-1993-cü illərdə M.Rəsulzadə adına Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsində təhsil alıb.

1993-cü ildən etibarən "Odlar Yurdu", "Respublika", "Panorama", "Yeni Zaman", "Vətəndaş Həmrəyliyi", "Xəzər" qəzetlərində, AzTV, ANS TV telekanallarında müxbir, şöbə müdiri, redaktor, "Loğman" Tibb Kolleci Mətbuat Xidmətinin

rəhbəri, Azərbaycanda Vətəndaş Cəmiyyətinin İnkişafına Yardım Assosiasiyası (AVCIYA) tərkibində Söz Azadlığını Müdafiə Fondunun (SAMF) layihə koordinatoru, həmçinin "media üzrə eksperti" ictimai vəzifəsi, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Xatirə Kitabı Redaksiyasında redaktor vəzifələrində işləyib.

Yüzlərlə publisistik məqalənin, "Üçrəngli bayrağa bürünmüş şair", "Hər yarpaq bir sözümü" kitablarının müəllifi, "Həsən bəy Zərdabi və "Əkinçi", "Şuşa və Ağdamın Turizm Potensialı", "Qarabağ muzeyləri" ensiklopedik-məlumat kitabı" kitablarının həmmüəllifidir.

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi Xatirə Kitabı Redaksiyasının layihəsi əsasında çap olunan "Gözlər yoldan yığılarmı..." müəllifin üçüncü kitabıdır.

Tanınmış şair Musa Yaqubun "Dövrün dəyirmanı", "Sevgi şeirləri", "İndi bildim nağıldı...", "Gərək bu sözümü daşlara yazam", "Qara daşın sədası", Moskvada yaşayan həmyerlimiz Elçin Qasanovun "Azəri qızı Yerevanda" və s. iri və kiçik həcmli onlarla kitabın, həmçinin məşhur detektiv yazarlar Aqata Kristinin "Üç pərdəli faciə", Çingiz Abdullayevin "Əclafların kredosu", "Namərdin üslubu", "Qələbənin səcdəgahı", Misir yazıçısı Necib Mehfuzun "Yeni Qahirə", Fransa yazıçıları Mark Levinin "Hardasan", Frederik Beqbederin "Ona və Selincer", Ukrayna yazıçısı Pavel Zaqrebelnin "Roksolana", ABŞ yazıçısı Stiven Kinqin "11/22/63" Con Kennedi" kitablarının azərbaycancaya tərcüməsinin redaktorudur.

Korrektor:
Texniki redaktor:
Dizayner:

Kamilə Dilbazi
Dilarə Hüseynova
Cəfər Kərimov

Yığılmağa verilmişdir 25.04.2019.
Çapa imzalanmışdır 28.06.2019.
Kağız formatı 84x106^{1/32}. Fiziki çap vərəqi 22
Tirajı 500.